

RAPORT DOTYCZĄCY WDRAŻANIA ART. 8 KONWENCJI O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W POLSCE PODNOŚNIE ŚWADOMOŚCI

Marcin Fiedorowicz

**opracowany w ramach projektu
„Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”**

Warszawa, 15.01.2016 r.

Opracowanie powstało w ramach projektu pn. „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, finansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, w ramach Osi Priorytetowej II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działania 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020

Realizatorzy projektu: Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych w partnerstwie z Lubelskim Forum Organizacji Osób Niepełnosprawnych – Sejmikiem Wojewódzkim, Warmińsko-Mazurskim Sejmikiem Osób Niepełnosprawnych, Akademią Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej i kancelarią prawną Domański Zakrzewski Palinka Sp. k.

Autor opracowania: Marcin Fiedorowicz

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	5
1. Założenia teoretyczne raportu tematycznego	6
1.1. Treść art. 8 oraz kluczowe pytania	6
2. Diagnoza sytuacji i problemów w obszarze podnoszenia świadomości, o których mówi artykuł 8. KPON	9
3. Ogólne cele i kierunki polityki oraz działań dotyczących rozwiązywania problemów w obszarze 15	
3.1. Obowiązek podnoszenia świadomości w świetle dokumentów międzynarodowych.....	15
3.2. Obowiązek podnoszenia świadomości w świetle dokumentów krajowych	25
3.3. <i>Obowiązek podnoszenia świadomości w świetle dokumentów samorządowych</i>	37
3.3.1. Wyniki analizy regionalnych strategii rozwoju oraz dokumentów planistycznych z zakresu wdrażania funduszy unijnych w odniesieniu do czterech wybranych województw	39
3.3.2. Wyniki Analizy programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami na poziomie powiatów	42
3.3.3. Wyniki Analizy programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami na poziomie gminy	50
4. Prawne i pozaprawne uwarunkowania realizacji praw i wolności przez osoby z niepełnosprawnościami w Polsce. Identyfikacja i charakterystyka barier oraz rekomendacje, cele i kierunki ewentualnych zmian.....	52
4.1. Niewystarczająca ilość działań uświadamiających skierowanych do nauczycieli i nauczycielek 53	
4.2. Zbyt mała ilość działań uświadamiających na różnych szczeblach edukacji.....	56
4.3. Stereotypowe wizerunki osób niepełnosprawnych w podręcznikach szkolnych.....	61
4.4. Brak systemowych programów podnoszenia świadomości oraz antydyskryminacyjnych i równościowych do szkół	63
4.5. Niewystarczający potencjał podstawy programowej	68
4.6. Stereotypowe przekazy medialne.....	70
4.7. Język niewrażliwy na niepełnosprawność i stygmatyzujące określenia	74
4.8. Stygmatyzowanie oraz marginalizowanie tematu niepełnosprawności	78
4.9. Niska skuteczność kampanii	81
4.10. Niewystarczająca ilość działań uświadamiających i wzmacniających skierowanych do osób z niepełnosprawnościami 86	
4.11. Niewystarczająca ilość działań podnoszących świadomość skierowanych do rodzin i otoczenia 91	
4.12. Brak reprezentatywności osób z niepełnosprawnościami.....	96
4.13. Brak widoczności osób z niepełnosprawnościami	100
4.14. Kwestie językowe związane ze słowem określającym tożsamość osoby z niepełnosprawnością 102	
4.15. Brak mechanizmu mierzenia poziomu świadomości społecznej	108

4.16. Niewystarczająca ilość działań uświadamiających skierowanych do decydentów/ek oraz osób kształtujących opinię publiczną.....	109
<i>Piśmiennictwo</i>	111

WPROWADZENIE

Konwencja Prawa Osób Niepełnosprawnych (KPON) jest jednym z kluczowych aktów, który powstał w ostatnim półwieczu, który dotyczy zmiany myślenia o niepełnosprawności. Konwencja została ogłoszona 13 grudnia 2006 przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Unia Europejska i 16 państw członkowskich ratyfikowały Konwencję w 2010 roku, a Polska zrobiła to dwa lata później. Zapisy tego dokumentu nawołują Państwa do działań na rzecz zapewniania warunków do godnego życia, równości, niedyskryminacji. Jak podkreślają eksperci i ekspertki, *Konwencja* nie tworzy nowych praw, ale stała się bardzo dobrą syntezą istniejących postulatów, rozproszonych w różnych dokumentach oraz wskazuje, jakie działania powinny zostać podjęte, aby zapewnić realizację praw.

Artykuł 8 postuluje podnoszenie świadomości, sama Konwencja jest efektem zmiany świadomości. Państwa, które przyczyniły się do jej stworzenia, oraz ich obywatele i obywatelki, potrzebowały 50 lat poszukiwania wspólnych wartości, postaw, definicji oraz zwiększenia własnej świadomości, aby mógł powstać ten dokument.

Niniejszy Raport skupia się na przedstawieniu syntetycznej analizy opracowań i analiz prawnych, projektowych materiałów analitycznych i badawczych, oraz dorobku debat doradczo-programowych w kontekście obowiązku podnoszenia świadomości.

Ostatni rozdział prezentuje bariery prawnych i pozaprawne oraz rekomendacje i kierunki zmian w celu lepszego realizowania przez Polskę postanowień art. 8 Konwencji.

1. ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE RAPORTU TEMATYCZNEGO

1.1. Treść art. 8 oraz kluczowe pytania

Zadając sobie pytanie, o podnoszeniu jakiej świadomości mówi art. 8 Konwencji, warto rozpatrywać ten artykuł w powiązaniu z innymi zapisami KPON. Przede wszystkim cała Konwencja to afirmacja społecznego myślenia o niepełnosprawności. W Preambule, w pkt. „e” natkniemy się na stwierdzenie, że "niepełnosprawność wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowymi, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa, na zasadzie równości z innymi osobami". Nie mamy zatem żadnych wątpliwości, że mamy do czynienia ze społecznym modelem niepełnosprawności, zwanym też interakcyjnym. Nie oznacza to, że zupełnie ignorujemy aspekt biologiczny wpływający na ograniczenia sprawności. Szerzej o tym jak traktujemy niepełnosprawność możemy przeczytać w innym dokumencie przyjętym przez Światowe Zgromadzenie na Rzecz Zdrowia Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (International Classification of Functioning, Disability and Health¹ - ICF).

Zgodnie z umieszczoną tam definicją osoby niepełnosprawnej dowiadujemy się, że na ograniczenie sprawności wpływają trzy kryteria: biologiczne (medyczne) inaczej uszkodzenie narządów lub ich czynności, społeczne – skupiające się na konsekwencjach oraz relacjach ze środowiskiem. W ujęciu konwencyjnym, to środowisko znajduje się w centrum uwagi a celem Państw powinno być modyfikowane, zmieniane. Jak czytamy w pkt. „v” Preambuły „uznając znaczenie dostępności środowiska (...) celem umożliwienia osobom niepełnosprawnym pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności².

Tym samym Konwencja zdejmuje odpowiedzialność z osoby z niepełnosprawnością, przenosząc ją na środowisko i otoczenie, które jest niesprawne. Naprawianie i dostosowywanie środowiska autorzy i autorki zapisów Konwencji nazywają „racjonalnymi usprawnieniami”, są to „konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z

¹ The International Classification of Functioning, Disability and Health. WHO, 22 May 2001 (resolution WHA 54.21).

² <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych>, dostęp: 09.01.2017

wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami”³. Mając na uwadze, że potrzeby tego typu dostosowań spotykają się z krytyką, że są one zbyt kosztowne lub niepotrzebne, możemy przypuszczać, że użycie słowa „racjonalny” nie pojawia się w Konwencji przypadkowo.

Autorzy i autorki Konwencji w pewien sposób dają nam przekaz, że tego typu dostosowania są zgodne z rozumem, poparte logicznymi przesłanki, wyrazem naszego świadomego działania jako jednostek ludzkich i są niezbędne aby osiągnąć zamierzone cele⁴. Niestety nie było i nadal nie jest to oczywiste ani dla społeczeństwa, ani dla ekspertów zajmujących się tematyką niepełnosprawności, a model medyczny nadal jest bardzo popularny. Ale właśnie o podnoszenie świadomości w kwestii definiowania niepełnosprawności chodzi osobom tworzącym ten dokument.

O tym jak trudne jest uznanie winy niepełnosprawnego środowiska, które jest źródłem powstawania barier możemy w słowach Krystyny Mrugalskiej. Dla Państw, które brały udział w tworzeniu Konwencji ten kompromis w kwestii definiowania niepełnosprawności i uznania winy środowiska, jako czynnika tworzącego niepełnosprawność nie był łatwy. Konwencji wymagało zmiany świadomości tych, którzy ja tworzyli i których dotyczyła, a sam proces trwał 50 lat:

„Odbywało się na wielu płaszczyznach, trwało blisko 50 lat i polegało na stopniowych zmianach w podejściu do zjawiska niepełnosprawności, w postrzeganiu i traktowaniu osób niepełnosprawnych, w formułowaniu wartości i celów przyjmowanych jako kluczowe w tych sprawach, wreszcie w wyborze i zalecaniu działań. Jednocześnie zmieniała się świadomość samych osób niepełnosprawnych i ich rodzin, i to one oraz ich organizacje jako podmioty stawały się dominującą siłą sprawczą dla przemian. Koncepcja niepełnosprawności statycznej zmieniła się w ewoluującą”⁵

Artykuł 8 Konwencji podzielony jest na dwie części. Pierwsza część wskazuje na główne obszary czy też poziomy związane z podnoszeniem świadomości:

„(a) podniesienia świadomości społeczeństwa, w tym na poziomie rodziny, w sprawach dotyczących osób niepełnosprawnych, a także działania na rzecz wzmocnienia

³ <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych>, art. 2, dostęp: 06.01.2017

⁴ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3965198>, dostęp: 06.01.2017

⁵ Tamże, s. 6.

poszanowania praw i godności osób niepełnosprawnych,

(b) zwalczania stereotypów, uprzedzeń i szkodliwych praktyk wobec osób niepełnosprawnych, w tym związanych z płcią i wiekiem, we wszystkich dziedzinach życia,

(c) promowania wiedzy o zdolnościach i wkładzie osób niepełnosprawnych.”⁶

W drugiej części znajdziemy mniej lub bardziej konkretne rekomendacje związane ze sposobami realizacji jego, a mianowicie:

„(a) inicjowanie i prowadzenie skutecznych kampanii nastawionych na podnoszenie poziomu świadomości społecznej, aby:

(i) rozwijać wrażliwość na prawa osób niepełnosprawnych,

(ii) popierać pozytywne postrzeganie i większą świadomość społeczną dotyczącą osób niepełnosprawnych,

(iii) popierać uznawanie umiejętności, zasług i zdolności osób niepełnosprawnych oraz ich wkładu w miejscu pracy i na rynku pracy,

(b) rozwijanie, na wszystkich szczeblach systemu edukacji, z uwzględnieniem wszystkich dzieci od najwcześniejszych lat, postawy poszanowania praw osób niepełnosprawnych,

(c) zachęcanie wszystkich środków masowego przekazu do przedstawiania wizerunku osób niepełnosprawnych w sposób zgodny z celem niniejszej konwencji,

(d) popieranie programów podnoszenia świadomości w sprawach dotyczących osób niepełnosprawnych i praw osób niepełnosprawnych.”⁷

Kluczowe kwestie, które wynikają z treści artykułu 8. i dotyczące podnoszenia świadomości zostały określone w *Raporcie metodologicznym*⁸. Sprawdzając czy ten artykuł jest dobrze realizowany przez Polskę należy zadać następujące pytania:

⁶ *Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Tekst opublikowany w Dzienniku Ustaw w dn. 25 października 2012 r., poz. 1169.

⁷ *Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Tekst opublikowany w Dzienniku Ustaw w dn. 25 października 2012 r., poz. 1169.

⁸ Raport metodologiczny, przygotowania Raportu syntetycznego w ramach projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2016.

1. Czy obowiązujące przepisy prawne nakładają na państwo obowiązek podejmowania systemowych działań w celu podnoszenia świadomości całego społeczeństwa w sprawach dotyczących osób z niepełnosprawnościami?
2. Jakimi narzędziami prawnymi zwalczane są stereotypy, uprzedzenia i szkodliwe praktyki wobec osób z niepełnosprawnościami?
3. Czy państwo przeprowadziło kampanie informacyjne skierowane do osób z niepełnosprawnościami informujące o prawach ujętych w KPON?
4. Czy państwo zapewniło wsparcie organizacjom reprezentującym osoby z niepełnosprawnościami w przeprowadzeniu kampanii wśród swoich członków?
5. Czy państwo przeprowadziło ogólną kampanię informacyjną nt. KPON?
6. Czy działa publiczny podmiot, który wśród statutowych zadań posiada obowiązek promowania praw osób z niepełnosprawnościami?
7. Czy państwo przeprowadziło akcje zwiększające świadomość problematyki niepełnosprawności skierowane do konkretnych grup społecznych, takich jak pracownicy mediów, pracodawcy, pracownicy służby zdrowia, oświaty itp.?
8. Czy misja mediów publicznych obejmuje także promocję praw osób z niepełnosprawnościami?
9. Czy system edukacji uwrażliwia dzieci na prawa osób z niepełnosprawnościami? ⁹

2. Diagnoza sytuacji i problemów w obszarze podnoszenia świadomości, o których mówi artykuł 8. KPON

Od momentu ratyfikowania Konwencji przez Polskę minęły ponad 4 lata. Uczestnicy i uczestniczki debat doradczo-programowych udzielili odpowiedzi na pytanie, jak oceniają poziom świadomości Polaków i Polek oraz wdrażanie zapisów Konwencji. Wiele osób stwierdziło, że brakuje systemowego wdrażania Konwencji, a sam dokument i jego zapisy nie są znane ogółowi społeczeństwa, a nawet osobom, których dotyczą.

Podnoszenie świadomości społeczeństwa na temat problematyki osób z niepełnosprawnościami ma jednak charakter raczej wydarzeniowy, a nie systemowy¹⁰.

Można powiedzieć, że jest coraz lepiej. Mam jednak wrażenie, że zmiany są bardzo powolne. Niestety często dzieje się to kosztem osób z niepełnosprawnościami. Przykładowo

⁹ Tamże, s. 89.

¹⁰ Sylwester Peryt, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

większa akceptacja osób niedowidzących z psami przewodnikami dokonała się na fali problemów jakie miały te osoby w przestrzeni publicznej. Brakuje systematycznych działań w tym zakresie¹¹.

Konwencja w ogóle nie jest znana szerszemu ogółowi Polaków, zwłaszcza samym OZN oraz ich rodzinom. Dotyczy to też środowisk pracujących na ich rzecz. Coś tam ludzie wiedzą, że był taki dokument ratyfikowany przez Polskę, ale co on zawiera i jakie myśli niesie już tej wiedzy brakuje¹².

Oceniam wdrażanie na bardzo niskim poziomie. Zauważam, że jeśli próbuje się w jakiś sposób budować świadomość NT. osób z niepełnosprawnością, to nie wynika to z Konwencji, a jak gdyby robi się to mimochodem i przy okazji innych działań. Działania te kierowane są najczęściej nie do ogółu społeczeństwa, a środowiska związanego z niepełnosprawnością¹³.

Nie zaobserwowałam istotnej zmiany na przestrzeni ostatnich lat w zakresie promowania świadomości nt. osób niepełnosprawnych w przestrzeni publicznej, może poza działaniami Rzecznika Praw Obywatelskich, w którego agendzie i podejmowanych inicjatywach rzeczywiście nacisk na kwestie związane z niepełnosprawnością są istotnie bardziej widoczne, zmianę charakteru własnego działania, większy nacisk na prawnocłowiecze aspekty¹⁴

Wiele osób dostrzega pewne zmiany w postawach wobec osób z niepełnosprawnościami, zmniejszanie się dystansu lub przynajmniej akceptującą obojętność, ale niekoniecznie te efekty są postrzegane jako oddziaływanie wdrażania Konwencji.

Myślę, że stosunek społeczeństwa do grupy społecznej osób z niepełnosprawnościami jest pozytywny, tolerancyjny, natomiast stosunek indywidualnych osób do osób z ograniczoną sprawnością – niekoniecznie, albo ta tolerancja jest rozumiana „niech sobie będzie, ale nie w moim towarzystwie”¹⁵.

¹¹ Izabela Przybysz, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹² Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹³ Krzysztof Wostal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁴ Magdalena Fac-Skhirtladze, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁵ Aneta Szarfenberg, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Większa otwartość i akceptacja środowiska społecznego względem osób z niepełnosprawnościami (środowisko rówieśnicze, zawodowe, sąsiedzkie itp.) rozwój idei kształcenia włączającego; częstsza obecność osób z niepełnosprawnościami w mediach – nie zawsze niestety w ujęciu właściwym, zgodnym z KPON¹⁶

Postrzeganie osób z niepełnosprawnościami jako niekompetentnych: niemających odpowiedniego przygotowania i możliwości by pełnić różne społeczne role, nie mogących wypełniać skomplikowanych i bardziej złożonych zadań. Po drugie, jako osób niesamodzielnych, skrajnie zależnych od innych, nie umiejących poradzić sobie samodzielnie (...)¹⁷.

Przewodnik po Konwencji wydany przez United Nations Human Rights Council (UNHRC)¹⁸, opisuje cztery główne stereotypy dotyczące osób z niepełnosprawnościami, które najczęściej występują w społeczeństwach. Uogólnione założenia, normy społeczne, znacząco utrudniają włączanie osób z niepełnosprawnościami.

- ***Przekonanie, że osoby niepełnosprawne są specjalne (nietypowe)¹⁹***

Określenie „specjalne” bardzo często używane jest w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami. Istnieją szkoły specjalne, specjalne dostosowania, czy też specjalne potrzeby. Jak wskazują autorzy przewodnika tego typu sformułowania mogą mieć charakter wykluczający i stygmatyzujący. Uczęszczanie do szkoły specjalnej umożliwia kontakt z podobnymi do siebie oraz z konkretną grupą specjalistów i specjalistek. Natomiast ogranicza kontakt z pełnosprawnymi rówieśnikami i rówieśniczkami oraz ogranicza doświadczanie społecznej różnorodności.

Jak zauważa ekspertka uczestnicząca w debacie związanej dotyczącej podnoszenia świadomości, bardzo często w społeczeństwie brakuje dostrzeżenia *tzw. added value a to jest tak naprawdę dodatkowe korzyści z tego, że społeczeństwo jest dostępne dla*

¹⁶ Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁷ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁸ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., *Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie, Olsztyn 2016, za: The Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Training Guide Professional*

¹⁹ Tamże, s. 168.

niepełnosprawnych to jednocześnie całe społeczeństwo z tego korzysta i to jest ważne i to nie mówimy o tym, że to jest coś specjalnie dla nas²⁰.

- ***Przekonanie, że osoby niepełnosprawne są niebezpieczne²¹***

Tego typu skojarzenia oraz obawy z nimi związane najczęściej są uaktywniane wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną i doświadczających chorób psychicznych. Według osób uczestniczących w debacie, to dwie grupy najgorzej odbierane przez społeczeństwo.

Nie wiemy jak rozmawiać z ludźmi dotkniętymi chorobami psychicznymi, często nie chcemy ich urazić, więc na wszelki wypadek zachowujemy dystans. Jako społeczeństwo generalnie niewiele wiemy o chorobach psychicznych. Dostępność lekarzy psychiatrów jest niska, w dodatku chęć skorzystania z ich pomocy nie dla każdego jest oczywista, bo wciąż wiele osób uważa, że wizyta u psychiatry stygmatyzuje²².

Jako społeczeństwo boimy się tego co najmniej znane. Z chorobami psychicznymi łączy się wiele mitów. Osoby chore często ukrywają informacje na temat swojej choroby, co dodatkowo może potęgować ich wyobcowanie²³.

Na dodatek bardzo często tzw. „przeciętny Kowalski” nie odróżnia tego czym jest niepełnosprawność intelektualna a czym choroba psychiczna. Osobom z niepełnosprawnością intelektualną przypisywane są najczęściej automatem wszystkie złe stany jakie niesie za sobą choroba psychiczna czyli: agresję, nieprzewidywalność, nerwowość, wycofanie, brak kontaktu²⁴.

Jak podkreślają twórcy przewodnika po Konwencji, osoby z niepełnosprawnością intelektualną i doświadczających chorób psychicznych nie wyróżniają się swoją agresywnością, skłonnością do popełniania przestępstw, brutalności na tle całego społeczeństwa. Analizując zjawisko niebezpiecznych czy zagrażających zachowań, należy wziąć pod uwagę czynniki społeczne, a nie tylko genetyczne i biologiczne.

²⁰ Lidia Best, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²¹ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., *Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie, Olsztyn 2016, s. 168.*

²² Halina Drachal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²³ Karolina Kędziora, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁴ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- **Przekonanie, że osoby niepełnosprawne są nadludzkie²⁵ oraz przekonanie, że osoby niepełnosprawne są ciężarem²⁶**

Wizerunek osób z niepełnosprawnościami zbudowany jest najczęściej na dwóch skrajnościach. Albo prezentuje się osoby, które potrzebują wsparcia, niesamodzielne, wzbudzające litość, które są ciężarem i kosztem dla państwa oraz społeczeństwa albo podkreśla się ich nadludzkie zdolności, odwagę i bohaterstwo w pokonywaniu barier. Przekazy medialne, podręczniki, filmy i seriale, najczęściej pomijają rzeczywisty obraz osób z niepełnosprawnościami, które tak jak osoby bez niepełnosprawności, posiadają słabe i mocne strony.

Opinie uczestników debaty oraz przekonania opisane przez UNHCR, znajdują potwierdzenie w badaniach realizowanych przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS)²⁷ w latach: 1978, 1993, 2000 i 2007 oraz w badaniach prowadzonych przez prof. Antoninę Ostrowską. Wraz z upływem lat rośnie akceptacja dla aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami, 78% osób zapytanych w 2007 roku czy osoby z niepełnosprawnościami mogą pracować jeśli chcą, udzieliło odpowiedzi twierdzącej. Jest to wzrost o 6% w porównaniu 2002 rokiem.

Zwiększa się również częstotliwość kontaktów z osobami niepełnosprawnymi. Większość osób zapytanych o to, czy dostrzega w swoim otoczeniu osoby z niepełnosprawnością lub ma z nimi kontakt, odpowiada twierdząco (66% osób). Jedynie co piąty badany (21%) udzielił odpowiedzi, że nie stykał się z takimi osobami. W 1978 roku tylko 31% deklarowało kontakt z osobami z niepełnosprawnością²⁸.

Jednakże, o ile łatwo Polakom i Polkom łatwo przychodzi entuzjazm dla aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami, to o wiele trudniej zaakceptować małżeństwo kogoś bliskiego z osobą o różnych rodzajach niepełnosprawności. W badaniach zrealizowanych w 1993 roku tylko 20% osób odpowiedziało, że nie miało by nic przeciwko, 30% osób w 2013 roku. Oznacza to, że w 2013 roku dla większości społeczeństwa nie byłaby to łatwa sytuacja (32,1%), a 30,4% nie zgodziłoby się lub

²⁵ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., *Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPN oraz identyfikacji barier w tym procesie, Olsztyn 2016, s. 169.*

²⁶ Tamże, s. 169.

²⁷ CBOS, *Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań*, Warszawa, listopad 2007 r., http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_169_07.PDF, dostęp: 11.01.2017

²⁸ CBOS, *Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań*, Warszawa, listopad 2007 r., http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_169_07.PDF, dostęp: 11.01.2017

wolałoby jej uniknąć. Według autorki badań, istnieje pewna granica dla tolerancji i integracji osób niepełnosprawnych. Dużo łatwiej zaakceptować jest okazjonalne kontakty oraz mniej widoczne i „uciążliwe” niepełnosprawności. Natomiast akceptacja małżeństw wymaga przekroczenia pewnych barier w myśleniu o sytuacjach intymnych i seksualnych, odmienności ciała (w szczególności w przypadku niepełnosprawności, które są widoczne), w niektórych przypadkach konieczne jest stałe zobowiązania do pomagania i opiekowania się²⁹.

W świetle badań prof. Antoniny Ostrowskiej możemy stwierdzić, że Polacy i Polki chętnie pomagają osobom z niepełnosprawnościami, ale wszystkim. Najwięcej badanych chce pomóc osobom z poważnymi chorobami serca (69%), a tylko 48,7 osobom doświadczającym chorób psychicznych i osobom z upośledzeniem umysłowym (45,2%)³⁰. Dystans wobec osób doświadczających chorób psychicznych zmniejsza się, ale jest to powolny proces. Najczęstszym skojarzeniem dotyczących chorób psychicznych jest schizofrenia, a osoby jej doświadczające budzą w społeczeństwie lęk związany z nieprzewidywalnością zachowań czy tzw. szaleństwem lub obawą przed atakiem i agresją³¹.

Osoby z niepełnosprawnościami nadal wywołują wiele negatywnych skojarzeń, według respondentów i respondentek są: nerwowi (26,8% mniej wskazań), smutni (25,5%), samotni (24,8%), narzekający (24,2%), słabi (18,7), zgorzkniali (18,7), kłótlivi (16,7 %). Jak wskazuje autorka badań, zmiany na przestrzeni lat są duże, co raz częściej osobom niepełnosprawnym przypisywane są pozytywne cechy jak: schludni, zaradni, głośni, samodzielni. Stereotyp osoby z niepełnosprawnością, który akcentuje głównie słabość, bierność, niezadowolenie z życia i uzależnienie, powoli zmienia się.

Niestety nadal, aż 22% w najmłodszej grupie badanych (do 25 lat), 35% w grupie wiekowej powyżej 75 lat zgadza się z twierdzeniem, że niepełnosprawność jest nieszczęściem i może być karą za grzechy, złe postępowanie własne lub rodziców. Wiele osób stwierdziło, że patrzenie na czyjeś kalectwo i nieszczęście, zniekształcone ciało, to przykry i smutny widok (38% wskazań w 1993 i 27,7% w 2013). Coraz więcej osób obawia się urażenia osoby niepełnosprawnej i zaoferowania nieodpowiedniej pomocy, która może być przykra lub nietaktowna (17,1 % w 1993 oraz 25% w 2013).

²⁹ Ostrowska A., *Niepełnosprawni w społeczeństwie 1993-2013*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2015

³⁰ Badania przeprowadzone w 2013 roku.

³¹ Ostrowska A., *Niepełnosprawni w społeczeństwie 1993-2013*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2015

3. OGÓLNE CELE I KIERUNKI POLITYKI ORAZ DZIAŁAŃ DOTYCZĄCYCH ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW W OBSZARZE

3.1. Obowiązek podnoszenia świadomości w świetle dokumentów międzynarodowych³²

Od momentu ratyfikowania Konwencji powstawały kolejne dokumenty i uregulowania, które miały na celu wesprzeć wdrażanie KPON. Na mocy Konwencji, Polska jak każde inne Państwo jest zobowiązana, aby powołać Punkty kontaktowe (*focal points*), rozumiane jako dział lub konkretna osoba w ramach jednego Ministerstwa, konkretna instytucja lub wybrane ministerstwo albo grupa instytucji³³. Zalecenia ONZ określają funkcję punktów kontaktowych, łącznie jest ich piętnaście, w tym m.in.: „podnoszenie świadomości problemów niepełnosprawności i praw osób z niepełnosprawnościami wśród szerokiej opinii publicznej”³⁴. Od Sygnatariuszy Konwencji wymagane są także sprawozdania, które opisują przebieg jej wdrażania, pierwsze sprawozdanie wymagane jest po 4 latach od ratyfikowania dokumentu, a kolejne co dwa lata. Specjalny Sprawozdawca ONZ ustanowiony przez Radę Praw Człowieka ONZ³⁵ ma za zadanie zbieranie sprawozdań i publikowanie raportów dotyczących wdrażania Konwencji. Skargi dotyczące łamania praw wynikających z zapisów Konwencji lub też brak wystarczających warunków potrzebnych do jej realizacji mogą być zgłaszane do *Komitetu do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych*. Komitet jest niezależnym organem składającym się z 18 ekspertów monitorujących przebieg wdrażania

³² Opracowane na podstawie: Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „*Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*”, Olsztyn 2016

³³ Materiały na tematyczną debatę doradczą-programową poświęconą wdrażaniu Art. 33 *Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych* w Polsce. Wdrażanie i monitoring Konwencji na szczeblu krajowym, s.

³⁴ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „*Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*”, Olsztyn 2016, s. From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights, Geneva 2007, s. 95

³⁵ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „*Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*”, Olsztyn 2016, s. From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights, Geneva 2007, s. 41, za:

<https://www.equalityhumanrights.com/en/our-human-rights-work/monitoring-and-promoting-un-treaties/un-convention-rights-persons-disabilities>, dostęp: 10.01.2017. .

Konwencji. Cała procedura umożliwiająca składanie skarg została określona w Protokole fakultatywnym, który do tej pory nie został podpisany przez Polskę.

W celu wspierania procesu wdrażania Konwencji przez Państwa Strony w 2009 roku IASG (United Nations Inter-Agency Support Group for³⁶ the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol opracowała *Strategię oraz Plan działania*. Pokreślono w nim rolę Organizacji Narodów Zjednoczonych we wdrażaniu KPON oraz w promowaniu praw osób niepełnosprawnych, a także we wspieraniu państw członkowskich poprzez agencje zjednoczone w ramach IASG³⁷. Zgodnie z zasadami określonymi w Strategii i Planie działania państwa ratyfikujące *Konwencję* powinny przede wszystkim skupić się na „na promocji i ochronie praw osób niepełnosprawnych we wszystkich działaniach humanitarnych, rozwojowych i innych, w tym krajowych i międzynarodowych strategiach, dla osiągnięcia przyjętych międzynarodowych celów rozwojowych”³⁸. Cel pierwszy Strategii i Planu Działania bezpośrednio odnosi się do Rzecznictwa i budowania świadomości w celu „przyczynienie się do podniesienia świadomości oraz promowanie poszanowania równych praw i przyrodzonej godności osób z niepełnosprawnościami, w tym przez wspieranie działań zorientowanych na podnoszenie świadomości na temat *Konwencji* i *Protokołu Fakultatywnego* na poziomie lokalnym, krajowym i regionalnym³⁹. Cel 5 odnosi się do projektowania Programów, które mają doprowadzić do operacjonalizacji „zasad, prawa materialnego i przepisów *Konwencji*, w tym poprzez uwzględnianie perspektywy płci i promowanie równych praw mężczyzn i kobiet, chłopców i dziewcząt, oraz pomaganie krajom członkowskim i innym zainteresowanym stronom, na ich żądanie, aby mogły zrobić to samo”⁴⁰.

Szczegółowe zalecenia dotyczące podnoszenia świadomości zostały opracowane jeszcze zanim Konwencja została uchwalona i ratyfikowana przez Państwa Strony. Postulaty zbieżne z artykułem 8 znajdziemy w dokumencie uchwalonym przez Zgromadzenie Ogólne w 1993 roku *Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób*

³⁶ CEB/2006/07 Report of the High-level Committee on Programmes at its twelfth session refers to both “On” and “For”.

³⁷ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „*Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*”, Olsztyn 2016, s. 17.

³⁸ Tamże, s. 17.

³⁹ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „*Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*”, Olsztyn 2016, s. 20.

⁴⁰ Tamże, s. 21.

*Niepełnosprawnych (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*⁴¹. Zgodnie z przyjętymi standardami Państwa powinny:

- Zagwarantować, by odpowiednie władze rozpowszechniały aktualne informacje na temat dostępnych programów i form pomocy dla osób niepełnosprawnych, ich rodzin, profesjonalistów z tej dziedziny oraz wszystkich innych obywateli. Informacja kierowana do osób niepełnosprawnych powinna być prezentowana w dostępnym sposób.
- Inicjować i wspierać kampanie informacyjne dotyczące osób niepełnosprawnych oraz polityki w zakresie niepełnosprawności. Kampanie te powinny nieść przesłanie, że osoby niepełnosprawne są obywatelami posiadającymi te same prawa i obowiązki co wszyscy inni, jak najbardziej usprawiedliwione są więc wszelkie działania likwidujące przeszkody na drodze do ich pełnego uczestnictwa.
- Zachęcać środki masowego przekazu do przedstawiania pozytywnego, a zarazem rzeczywistego wizerunku osób niepełnosprawnych i konsultować się w tej sprawie z ich organizacjami.
- Zagwarantować, aby programy edukacji publicznej odzwierciedlały, we wszystkich swych aspektach, zasadę pełnego uczestnictwa i równości.
- Zapraszać osoby niepełnosprawne i ich rodziny oraz organizacje do uczestnictwa w programach edukacji publicznej, dotyczących zagadnień niepełnosprawności.
- Zachęcać zakłady pracy sektora prywatnego do uwzględnienia zagadnień niepełnosprawności we wszystkich aspektach swej działalności.
- Inicjować i promować programy, nastawione na podniesienie poziomu świadomości osób niepełnosprawnych co do tkwiących w nich możliwości i przysługujących im praw. Zwiększenie pewności siebie i umocnienie pozycji tych osób pomoże im w lepszym wykorzystaniu istniejących szans⁴².

Standardy są bardzo zbieżne z obowiązkami ujętymi w art. 8 Konwencji i zaliczane są do ważnego kanonu norm moralnych i politycznych wielu państw członkowskich. W odróżnieniu od Konwencji Standardy wymagają obowiązku uwzględniania zagadnień związanych z niepełnosprawnością przez sektor prywatny, co może dotyczyć również kwestii podnoszenia świadomości.

⁴¹ <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>, dostęp: 08.01.2017.

⁴² Kaźmierczyk P., Mateczak M., Romanowicz M., Zalasieński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r.,

Ważnym dokumentem wspierającym wdrażanie KPON jest Globalny Plan Działania WHO na rzecz niepełnosprawności na lata 2014–2021: Lepsze zdrowie dla wszystkich osób niepełnosprawnych. Plan działania to kompleksowe narzędzie przygotowane we współpracy z państwami członkowskimi, organizacjami systemu Narodów Zjednoczonych i partnerami międzynarodowymi i krajowymi (agencje rozwojowe, organizacje pozarządowe, w tym organizacje osób niepełnosprawnych i stowarzyszenia zawodowe).

Celem tego dokumentu, oprócz szeregu działań na rzecz polepszenia sytuacji osób z niepełnosprawnościami, jest działanie na rzecz świadomości społecznej i promowania wiedzy, która przyczyni się do lepszego zrozumienia niepełnosprawności. Plan bezpośrednio odwołuje się do Konwencji i wymienia konkretne artykuły, które są częścią wdrażania. Art. 8 nie został wymieniony, jednak w treści planu pojawiają się odwołania do promocji i budzenia świadomości, co można uznać za pośrednią realizację art. 8. Światowa Organizacja Zdrowia opracowała również Międzynarodową Klasyfikację Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF; International Classification of Functioning, Disability and Health⁴³, która wprowadza wielowymiarowe myślenie o definiowaniu niepełnosprawności. Wśród czynników mających wpływ na niepełnosprawność zostały wymienione czynniki środowiskowe, które „Czynniki tworzą fizyczne i społeczne środowisko oraz system postaw, w którym żyją ludzie. Czynniki te są zewnętrzne w stosunku do jednostki i mogą wywierać dodatni lub ujemny wpływ na podejmowanie działań przez człowieka jako członka społeczeństwa, na zdolność do wykonywania czynności lub zadań przez tę osobę lub na funkcje albo struktury jego ciała”⁴⁴

Strategia rehabilitacji środowiskowej, która została ustalona na długo przed Konwencją, ale systematycznie jest udoskonalana. W Strategii znalazł się zapis o konieczności promowaniu Konwencji wśród społeczności lokalnych a także działania rzecznicze, które mają na celu rozwijanie przepisów antidyskryminacyjnych i wpływ na politykę krajową państw.

⁴³ <http://www.who.int/classifications/icf/en/>, dostęp: 04.01.2017.

⁴⁴ https://www.csioz.gov.pl/fileadmin/user_upload/Wytyczne/statystyka/icf_polish_version_56a8f7984213a.pdf, dostęp: 04.01.2017.

Do pozostałych aktów istotnych z perspektywy podnoszenia świadomości uchwalonych przez Organizację Narodów Zjednoczonych można zaliczyć⁴⁵:

- *Deklaracja Praw Osób z Upośledzeniem Umysłowym (Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons*⁴⁶) z 1971 r.,
- *Deklaracja Praw Osób Niepełnosprawnych (Declaration on the Rights of Disabled Persons)* z 1975 r.
- *Deklaracja Praw Osób Głuchych i Niewidomych (Declaration of Deaf-Blind Persons*⁴⁷) z 1979 r.; *Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego* z 1976 r., ustanawiająca rok 1981 Międzynarodowym Rokiem Osób Niepełnosprawnych.
- *Światowy Program Działań na rzecz Osób Niepełnosprawnych (World Programme of Action Concerning Disabled Persons*⁴⁸), z 3 grudnia 1982 r.
- *Zasady Tallińskie (Tallinn Guidelines for Action on Human Resources Development in the Field of Disability*⁴⁹), z 1989 r.,
- *Zasady Ochrony Osób Cierpiących na Choroby Psychiczne oraz Poprawy Opieki Zdrowotnej w tym Zakresie (Principles for the Protection of Persons with Mental Illness and for the Improvement of Mental Health Care*⁵⁰), 1991 r jako jeden z dokumentów końcowych Dekady Osób Niepełnosprawnych (United Nations Decade of Disabled Persons), ogłoszonej w latach 1983–1992 przez *Zgromadzenie Ogólne ONZ*.
- *Światowy Raport o Niepełnosprawności WHO*, szczególnie w kontekście promowania i ochrony równego traktowania.

Unia Europejska w przyjętych aktach prawnych często postuluje potrzebę działań działania na rzecz podnoszenia świadomości społeczeństwie i promowania praw osób z niepełnosprawnościami. Wiele dokumentów unijnych, podobnie jak tych uchwalonych przez ONZ, ma charakter kierunkowy, ideowy, zmierzający do tworzenia i utrwalania norm prawnych, tworząc kryteria do oceny prawomocności innych aktów prawnych. Jednakże nie mogą być one podstawą do wysuwania roszczeń i zaskarżeń na drodze

⁴⁵ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie”, *Olsztyn 2016*, s. 15-16.

⁴⁶ <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightsOfMentallyRetardedPersons.aspx>, dostęp: 04.01.2017.

⁴⁷ <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10318429>, dostęp: 03.01.2017.

⁴⁸ <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r052.htm>, dostęp: 03.01.2017.

⁵⁰ <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r119.htm>, dostęp: 03.01.2017.

administracyjno-prawnej. Jedynie dokumenty opracowane są w formie konwencji, ustawy i mogą stanowić podstawę do roszczeń, pod warunkiem, że normy w nich określone zostaną uregulowane i określone w dokumentach niższego rzędu⁵¹.

Pierwszy typ dokumentów, to **Traktaty**, akty prawa pierwotnego czyli dokumenty założycielskie, o ogólnym charakterze,

- Traktat Amsterdamski, którego art. 13. (według skonsolidowanej wersji) zawiera przepis zakazujący dyskryminacji, również ze względu na niepełnosprawność;
- Traktat Lizboński, do którego została włączona omówiona wyżej Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁵².

Drugi typ **Dyrektywy** czyli dokumenty prawa wtórnego, które uzyskują moc prawną poprzez dostosowanie przepisów prawa krajowego do zapisów dyrektywy. Przykładem dyrektywy przyczyniającej się do realizacji KPON może być

- Dyrektywa Rady z dnia 27 listopada 2000 r. (2000/78/WE) odnosząca się m.in. do kwestii równego traktowania w zatrudnieniu.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r., odnosząca się m.in. do norm minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, w tym do możliwości korzystania z równych praw przez osoby z niepełnosprawnościami.

W celu zwiększenia ilości działań przyczyniających się do podnoszenia świadomości można wykorzystać również **Rozporządzenia** o ogólnym i abstrakcyjnym charakterze, które są odpowiednikiem ustaw krajowych i bezpośrednio wpływają na kształtowanie prawa i obowiązków obywateli i obywaterek. W odróżnieniu od Dyrektyw, na Rozporządzenia można powoływać się przed sądami i organami administracji. Przykładem może być *Rozporządzenie Komisji z dnia 6 sierpnia 2008 r. (2008/800 WE)*, które ma przyczynić się m.in. do zwiększenia szans osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu z usług transportu, swobodnego przemieszczania się i niedyskryminacji⁵³. Dyrektywa 2003/59/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 lipca 2003 r. wprowadza w tym zakresie obowiązek szkoleń i podnoszenia świadomości personelu w zakresie potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz odpowiedniej kwalifikacji kierowców pojazdów drogowych

⁵¹ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie”, Olsztyn 2016, s. 7.

⁵² Tamże, s. 42.

⁵³ Tamże, s. 43.

do przewozu rzeczy lub osób. Jednocześnie zalecane są konsultacje z organizacjami, które reprezentują osoby niepełnosprawne w zakresie przygotowywania programów szkoleń. Powyższa Dyrektywa głównie akcentuje kwestie związane ze zwiększaniem dostępności, ale podnoszenie świadomości pracowników i pracowniczek obsługi jest jej częścią. Autorzy nie przytaczają żadnego rozporządzenia, które w całości byłoby poświęcone kwestiom podnoszenia świadomości. Jednak można tych zagadnień szukać w rozporządzeniach poświęconym poszczególnym kwestiom takich jak: dostępność, komunikacja, swobodne przemieszczanie się itp.

Innym istotnym dokumentem UE są wydawane przez Komisję i Radę Europejską **Decyzje**. Ich charakter przypomina decyzje administracyjne, skierowane są do państw członkowskich, osób fizycznych lub prawnych. Decyzja Rady z dnia 26 listopada 2009 r. wydana została w sprawie przyjęcia KPON w krajach Wspólnoty Europejskiej. W treści tej decyzji czytamy, że KPON jest „ważnym i skutecznym narzędziem pozwalającym promować i chronić prawa osób niepełnosprawnych”, a tym samym również przyczyniać się do podnoszenia świadomości społeczeństwa. Decyzja Rady z dnia 3 grudnia 2001 r. w sprawie Europejskiego Roku Osób Niepełnosprawnych 2003 (2001/903/WE) miała duży wpływ na promowanie praw osób niepełnosprawnych i przybliżanie społeczeństwom krajów europejskich tematykę niepełnosprawności⁵⁴.

Kolejnym typem dokumentów obowiązującym w UE są **Uchwały** przyjmowane przez Radę i Parlament Europejski, które mogą być skierowane do Komisji Europejskiej lub Rady celem zwrócenia uwagi na istotne zagadnienia z punktu widzenia Parlamentu. Wśród ważnych uchwał z perspektywy podnoszenia świadomości można wymienić Uchwałę Rady i Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich z 20 grudnia 1996 r. nt. równych szans dla osób z niepełnosprawnością. W treści czytamy o potrzebie równych praw, niedyskryminacji oraz konieczności przyjęcia odpowiednich instrumentów, które będą służyć „promocji równych możliwości osób z niepełnosprawnością”⁵⁵.

Rezolucje to kolejne narzędzie, które może służyć do wzywania państw do działania lub zaniechania czynności. Bardzo istotna dla promowania praw osób z niepełnosprawnościami była rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w 1976 ustanawiająca rok 1981 Międzynarodowym Rokiem Osób Niepełnosprawnych. Rezolucja

⁵⁴ Tamże, s. 44.

⁵⁵ <http://www.eurosprawni.org/pl/prawo/316-uchwala-rady-i-przedstawicieli-rzadow-panstw-czlonkowskich-spotykajacych-sie-w-ramach-rady-z-20-grudnia-1996-r-w-sprawie-rownych-szans-dla-osob-z-niepełnosprawnościami>, dostęp: 05.01.2017.

z dnia 17 marca 2008 r. w sprawie sytuacji osób dla osób z niepełnosprawnościami w Unii Europejskiej nawołuje m.in. do „...zwiększenie starań na rzecz zapobiegania i zwalczania dyskryminacji z powodu niepełnosprawność”⁵⁶. Bardzo istotną *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie kobiet niepełnosprawnych (2013/2065(INI))*, znajdujemy tam wiele zapisów, które bezpośrednio odnoszą się do konieczności działań, które zwiększają świadomość społeczeństwa. Parlament Europejski bardzo klarownie wyjaśnia czym ma być podnoszenia świadomości i jakie narzędzia powinny przyczynić się do tego, w pkt. 27 podkreśla „znaczenie eliminowania uprzedzeń, negatywnych poglądów i społecznej stygmatyzacji oraz zachęcania do akceptacji społecznej, zaangażowania społecznego, poszanowania i tolerancji oraz do zwrócenia uwagi na wartość różnorodności ludzi; zachęca zwłaszcza państwa członkowskie do prowadzenia kampanii uświadamiających”⁵⁷.

W przyjętym dokumencie zostaje podkreślona rola „stowarzyszeń pomocowych skupiających osoby, zwłaszcza kobiety, które opiekują się osobami niepełnosprawnymi ze swoich rodzin lub bliskiego otoczenia, oraz działania tych stowarzyszeń na rzecz zwiększania świadomości”⁵⁸ oraz „zwraca się do Komisji i państw członkowskich o opracowanie zakrojonych na szeroką skalę kampanii uświadamiających w celu zwiększenia widoczności kobiet i dziewcząt niepełnosprawnych i podkreśla cenną rolę, którą w budowaniu pozytywnego wizerunku kobiet niepełnosprawnych i zachęcaniu ich do dochodzenia swoich praw mogą odegrać środki masowego przekazu i internet;”⁵⁹.

Kolejnym dokumentem przyjmowanym przez Radę Europejską są **Programy**, które określają działania do zrealizowania w określonej dziedzinie w perspektywie 5-10 lat. W ramach programów zaangażowanych jest wiele podmiotów krajowych w tym m.in. władze krajowe, regionalne i lokalne, parlamenty, a także *partnerów socjalnych oraz przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego*. Często ogłaszane są nabory konkursowe, które pozwalają aplikować o środki, co pozwala na realizowanie działań również w zakresie podnoszenia świadomości.

W programie EUROPA 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu możemy znaleźć takie priorytety jak

⁵⁶ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., *Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*, Olsztyn 2016, s.46

⁵⁷ www.infor.pl/download/site/pl/oj/.../C_-2016-468-01-0128-01-POL.pdf, dostęp: 05.01.2017.

⁵⁸ www.infor.pl/download/site/pl/oj/.../C_-2016-468-01-0128-01-POL.pdf, pkt. 7, dostęp: 05.01.2017

⁵⁹ Tamże, pkt. 48.

zmniejszanie wykluczenia społecznego i ubóstwa), które w dużej mierze dotyczą również osób z niepełnosprawnościami. W odpowiedzi na program Polska została zobowiązana do opracowania krajowego programu reform, aktualny program III Krajowy Program Reform na rzecz realizacji strategii „Europa 2020. Aktualizacja 2016/2017”⁶⁰. W kontekście działań podejmowanych wobec osób z niepełnosprawnościami, główne cele mają polegać na: wspieraniu w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, udzielaniu wsparcia finansowego dla opiekunów osób niepełnosprawnych, wspieraniu aktywności organizacji pozarządowych, przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu osób starszych, działania związane ze zdrowiem.

Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier, to kompleksowy dokumenty który odnosi się do powyżej opisanego programu, jak również do *Karty Praw Podstawowych UE, Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i Konwencji*. Strategia wzywa państwa UE do wspólnego budowania Europy pozbawionej barier i skutecznego wdrażania Konwencji, *Karty, Programów i Strategii*. Podnoszenie świadomości zostało wymienione jako kluczowy instrument służący realizacji Europejskiej strategii. W pkt. 2.2.1 możemy przeczytać, że *Komisja będzie podejmować starania aby zagwarantować, że osoby niepełnosprawne znają przysługujące im prawa, zwracając szczególną uwagę na dostępność materiałów i kanałów informacyjnych. Będzie ona upowszechniać koncepcję projektowania dla wszystkich w odniesieniu do produktów, usług i środowiska. Działanie UE będzie wspierać i uzupełniać krajowe kampanie świadomości społecznej w zakresie możliwości i wkładu osób z niepełnosprawnościami oraz promować wymianę dobrych praktyk w ramach grupy wysokiego szczebla ds. niepełnosprawności (DHLG)*⁶¹.

Ważnym narzędziem z perspektywy działań na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji jest Europejski akt dostępności opublikowany przez Komisję Europejską 5 grudnia 2012. O ile w samym akcie nie znajdziemy postulatów na rzecz podnoszenia świadomości, stereotypów i uprzedzeń, to jednak skutki działania tego aktu przynieść mogą bardzo duże rezultaty w kontekście podnoszenia świadomości społeczeństwa. Dostosowanie produktów i usług na rynku europejskim do potrzeb osób z niepełnosprawnościami pozwala również na dostrzeżenie potrzeb tej grupy na rynku, zwiększenie jej obecności i widzialności w

⁶⁰ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 55.

⁶¹ https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/europejska_strategia_w_sprawie_niepelnosprawnosci_0.pdf, dostęp: 05.01.2017.

społeczeństwie.

Fundamentalnym dokumentem jest *Karta Praw Podstawowych UE*, art. 21 zakazuje dyskryminacji w tym również ze względu na niepełnosprawność, a art. 26 wzywa do „Unia uznaje i szanuje prawo osób niepełnosprawnych do korzystania ze środków mających zapewnić im samodzielność, integrację społeczną i zawodową oraz udział w życiu społeczności”⁶².

Ponadto autorzy *Analizy dokumentów międzynarodowych*⁶³ wśród dokumentów międzynarodowych wymieniają jeszcze na kilka innych, które mogą mieć związek z promowaniem praw oraz podnoszeniem świadomości:

- *Rozporządzenie (WE) nr 1889/2006 PE i Rady z dnia 20 grudnia 2006 w sprawie ustanowienia instrumentu finansowego na rzecz wspierania demokracji i praw człowieka na świecie*⁶⁴
- *Rozporządzenie (WE) nr 1905/2006 PE i Rady z dnia 18 grudnia 2006 ustanawiające instrument finansowania współpracy na rzecz rozwoju, wzywające do walki z dyskryminacją*⁶⁵
- *Unijne ramy strategiczne i plan działań na rzecz Praw Człowieka i Demokracji, Luksemburg, 25 czerwca 2012, 11855/12*⁶⁶
- *Europejska Służba Działań Zewnętrznych, Praw Człowieka i Demokracji na Świecie: raport na temat działań UE 2011, czerwiec 2012*⁶⁷, osobny rozdział poświęcony wdrażaniu KPON
- *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 19 stycznia 2006 roku w sprawie niepełnosprawności i rozwoju, w pkt. 4 bezpośrednie odwołanie do konieczności podnoszenia świadomości wśród państw członkowskich oraz promowania praw osób z niepełnosprawnościami*

⁶² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:pl:PDF>

⁶³ Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „*Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*”, Olsztyn 2016

⁶⁴ Regulation (EC) No 1889/2006 of the EP and of the Council of 20 December 2006 on establishing a financing instrument for the promotion of democracy and human rights worldwide, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1889>, dostęp: 20.12.2016.

⁶⁵ Regulation (EC) No 1905/2006 of the EP and of the Council of 18 December 2006 establishing a financing instrument for development cooperation, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=uriserv:114173>, dostęp: 20.12.2016.

⁶⁶ EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy, Luxembourg, 25 June 2012, 11855/12, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf, dostęp: 20.12.2016.

⁶⁷ European External Action Service, Human Rights and Democracy in the World: report on EU action 2011, June 2012, https://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_en.pdf, dostęp: 20.12.2016.

- *Decyzja Prezydium Parlamentu Europejskiego z dnia 22 czerwca 2005 roku "Kodeks Dobrych Praktyk w zakresie zatrudniania osób z niepełnosprawnościami, pojawia się zapis o konieczności podnoszenia świadomości i szkoleń"*⁶⁸
- *Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie komunikatu Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego "W kierunku prawnie wiążącego instrumentu ONZ w celu promowania i ochrony praw i godności osób niepełnosprawnych" COM (2003) 16*⁶⁹

3.2. Obowiązek podnoszenia świadomości w świetle dokumentów krajowych⁷⁰

Zagadnienia związane z przeciwdziałaniem dyskryminacji osób niepełnosprawnych zostały określone w Konstytucji RP z 1997 roku⁷¹. Niestety najważniejszy dokument krajowy nie zawiera zapisu wprost odnoszącego się do podnoszenia świadomości społecznej. Choć według niektórych ekspertów pewien potencjał związany z podnoszeniem świadomości zawiera art. 6, który stanowi, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury⁷².

Normy związane z polityką państwa dotyczącą podnoszenia świadomości sformułowane są na poziomie krajowych ustaw. W ustawie o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania z dnia 3 grudnia 2012, zwana też równościową⁷³ znajdziemy zapisy o równym traktowaniu i niedyskryminacji odnoszące się do różnych przesłanek, w tym niepełnosprawności. Art. 22 zawiera zapis o roli Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania, którego zadaniem jest m.in. opracowywanie i przedkładanie celów i priorytetów działań Radzie Ministrów. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania zawiera m.in. zapis: „podnoszenia

⁶⁸ European Parliament Bureau Decision of 22 June 2005 'Code of Good Practice for the Employment of People with Disabilities', http://www.europarl.europa.eu/pdf/disability/code_good_practice_en.pdf, dostęp: 20.12.2016.

⁶⁹ European Parliament resolution on the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament 'Towards a United Nations legally binding instrument to promote and protect the rights and dignity of persons with disabilities' COM(2003)16, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A52003DC0016>

⁷⁰ Opracowane na podstawie: Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański, *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 oraz Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych

⁷¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

⁷² Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański, *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 15.

⁷³ <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/d20101700lj.pdf>, dostęp: 06.01.2017.

świadomości społecznej w zakresie równego traktowania, w tym na temat przyczyn i skutków naruszenia zasady równego traktowania”⁷⁴

Obowiązek wynikający z art. 8 *Konwencji* o prowadzeniu kampanii społecznych możemy rozpatrywać w kontekście ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. W ramach tego dokumentu określone są również zadania publiczne związane z działalnością na rzecz osób niepełnosprawnych⁷⁵. Zadania zostały określone pomiędzy organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi. Organizacje w ramach swojej działalności mogą realizować działania promocyjne, upowszechniające, co daje duży potencjał do wdrażania art. 8, gdyż istnieje więc prawny mechanizm inicjowanie prowadzenia kampanii i popierania programów podnoszenia świadomości w sprawach dotyczących osób niepełnosprawnych⁷⁶. Problemem może być natomiast wola polityczna zmierzająca do przeznaczenia środków publicznych na tego typu zadania lub brak wystarczających środków⁷⁷.

W kontekście komunikacji społecznej i mediów uregulowania znajdują się w ustawie o radiofonii i telewizji. Ustawodawca kilkakrotnie w treści ustawy odwołuje się do kwestii dyskryminacji, w art. 16b zakazuje, „by przekazy handlowe zawierały treści dyskryminujących”, następnie w art. 18 w kontekście audycji i przekazów medialnych upomina, że „nie mogą zawierać treści nawołujących do nienawiści lub dyskryminujących” oraz „zakazuje, by audycje dostarczane w ramach audiowizualnych usług medialnych na żądanie zawierały treści nawołujące do nienawiści lub dyskryminacji ze względu na rasę, niepełnosprawność, płeć, wyznanie lub narodowość”⁷⁸. Co więcej w art. 4 wśród zadań publicznych wymienione są wprost działania na rzecz osób niepełnosprawnych. Brakuje jednak zapisu, który zobowiązywał by do promowania komunikatów pełniących funkcje społeczne. Najlepszym rozwiązaniem byłoby ustanowienie wieloletniego programu związanego z podnoszeniem świadomości oraz zapewnienie stałego finansowania⁷⁹.

⁷⁴ <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/d20101700lj.pdf>, dostęp: 06.01.2017.

⁷⁵ Kaźmierczyk P., Mateczak M., Romanowicz M., Zalaśiński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 21

⁷⁶ Tamże, s. 22.

⁷⁷ Tamże, s. 22.

⁷⁸ Tamże, s. 23.

⁷⁹ Tamże, s. 24

Autorzy *Opracowania regulacyjnego* zwracają uwagę na stygmatyzującą treść przepisów prawnych⁸⁰. Słowo inwalida, kaleka, upośledzenie umysłowe są stygmatyzujące i podkreślają defekt i odmienność, jednak nadal bardzo często używane są w polskim prawodawstwie. W analizowanym dokumencie prawnicy wskazują na zapisy Konstytucji: „Konstytucja RP posługuje się zwrotem inwalida w art. 19 (zasada szczególnej troski o weteranów i inwalidów wojennych) oraz w art. 67 (obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo)⁸¹. Nawet jeśli pojawiają się określenia „osoba niepełnosprawna”, to występują to w kontekście pomagania: „Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej”⁸². Tego typu skojarzenia utrwalają myślenie o niepełnosprawności z perspektywy modelu charytatywnego.

Jak wskazują autorzy *Analizy* określenie inwalida występuje nadal w następujących dokumentach:

- ustawie o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (już w samej nazwie ustawy),
- ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (choć należy podkreślić, że termin ten w tej ustawie występuje tylko przy okazji odwołań do wcześniej obowiązujących przepisów w tej materii),
- rozporządzeniu Ministra Polityki Społecznej w sprawie trybu wydawania i anulowania książki inwalidy wojennego (wojskowego), dokumentów wymaganych do jej wydania oraz wzoru książki inwalidy wojennego (wojskowego),
- rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej w sprawie przyznawania pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki dla dzieci, które pobierają rentę rodzinną po zmarłym żołnierzu lub inwalidzie wojskowym,
- rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie rodzajów dokumentów poświadczających uprawnienia inwalidów wojennych i wojskowych oraz innych osób do korzystania z ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego.

⁸⁰ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalaśiński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 29

⁸¹ Tamże, s. 29.

⁸² Art. 69 Konwencji: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>, dostęp: 08.01.2017

Większość dokumentów współcześnie uchwalanych stosuje sformułowanie „osoba niepełnosprawna”. Niestety nadal w wielu aktach, szczególnie tych odnoszących się do przepisów uchwalonych kilkadziesiąt lat temu, nadal mamy do czynienia ze stygmatyzującymi określeniami: „Ustawa o przekazaniu Ministrowi Oświaty zakresu działania Ministra Pracy i Opieki Społecznej w przedmiocie opieki społecznej nad dziećmi i młodzieżą, uchwalona 7 kwietnia 1949 r., zawiera odniesienie do ustawy z dnia 6 maja 1920 r. w sprawie publicznej opieki nad kalekami (Zb. u. prusk. str. 280). Zaś ze sformułowaniem niedorozwój umysłowy mamy do czynienia w np. Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym”⁸³. Z perspektywy Konwencji ważne jest dokonanie zmian tych określeń we wszystkich ustawach, które zawierają stygmatyzujące określenia. Jak wskazują eksperci zmiany określeń zawartych w ustawach można dokonać poprzez uchwalenie kolejnych ustaw o zmianie tych określeń. Istnieje co prawda ryzyko, że przyjmowane zmiany sprawią, że nawet mało istotne dokumenty zaczną być w centrum zainteresowania opinii publicznej, a stygmatyzujące określenia zaczną mogąc zacząć być utrwalane poprzez przekazy medialne, dlatego zmianom powinna towarzyszyć strategia komunikacyjna podnosząca świadomość społeczeństwa. W szczególności należałoby rozważyć zmianę stygmatyzujących określeń występujących w Konstytucji, gdyż jest to dokument o charakterze symbolicznym, który nie powinien używać terminów dyskryminujących jakąkolwiek grupę społeczną⁸⁴.

Z punktu widzenia realizacji art. 8 Konwencji kluczowa jest również rola Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, który zgodnie z postanowieniem art. 33 ust. 2 Konwencji został przez Polskę wyznaczony jako niezależny organ „do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji”⁸⁵. Oprócz działań monitorujących, prewencyjnych i interwencyjnych ważnym zadaniem Biura są⁸⁶: „w szczególności podnoszenie świadomości osób z niepełnosprawnościami w zakresie ich praw (broszury, materiały), inicjowanie i prowadzenie akcji społecznych mających na celu podniesienie świadomości

⁸³ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalasieński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 30.

⁸⁴ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalasieński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 30.

⁸⁵ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf>

⁸⁶ Zarządzenie nr 23/3013 Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie realizacji zadań niezależnego organu ds. popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich.

społeczeństwa, zwalczanie stereotypów i uprzedzeń, prowadzenie warsztatów, szkoleń, konferencji i seminariów poświęconych ochronie praw osób z niepełnosprawnościami”.

Obowiązek działań upowszechniających spoczywa również na Rzeczniku Praw Dziecka, został on określony w art. 3 ustawy⁸⁷. W tym samym miejscu pojawia się również zapis, że Rzecznik szczególną troską i opieką powinien otaczać również dzieci niepełnosprawne. Art. 3 może stanowić potencjał realizacyjny dla realizacji działań podnoszących świadomość społeczeństwa w sprawach dotyczących dzieci z niepełnosprawnościami i ich rodziców. Należałoby jednak rozważyć doprecyzowanie obowiązku Rzecznika Praw Dziecka i umieszczenie w ustawie sformułowania o obowiązku „upowszechnia praw dziecka oraz metod ich ochrony”. Analogiczny zapis powinien pojawić się w ustawie o Rzeczniku Praw Obywatelskich, tym bardziej, że spoczywa na nim szczególna rola monitorowania popierania i ochrony zapisów Konwencji.

W polskim prawie krajowym brakuje również uregulować kwestii podnoszenia świadomości w sprawach osób niepełnosprawnych i szkolenia w zakresie komunikacji z nimi osób pełniących funkcje publiczne lub mających znaczący wpływ na kształtowanie się opinii publicznej. Niektóre ustawy podkreślają posiadanie „nieskazitelnego charakteru” odnosząc się do kulturowych norm, lub też ostrzegają przed „uchybieniami godności urzędu”. Brakuje jednak uwzględnienia kwestii niepełnosprawności w programach szkoleniowych dla takich zawodów jak: dziennikarze i publicyści, politycy i urzędnicy, sędziowie i funkcjonariusze służb mundurowych⁸⁸.

Zagadnienia związane z tematem niepełnosprawności i edukacji antidyskryminacyjnej pojawiają się w podstawie programowej tylko kilkakrotnie. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w Polsce podstawę programową określają dwa dokumenty: *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*, oraz *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego*. W 2013 pojawiła się istotna zmiana, które ma potencjał dla realizowania działań związanych z podnoszeniem świadomości. Zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja*

⁸⁷ <http://brpd.gov.pl/materialy-do-pobrania/ustawa>, dostęp: 08.01.2017

⁸⁸ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalaśkiński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 31.

2013 r.⁸⁹, został wprowadzony obowiązek prowadzenia działań antidyskryminacyjnych przez placówki oświatowe obejmującą całą społeczność przedszkoli, szkół i placówek.

*Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*⁹⁰ wykazała, że wiele dokumentów polityk rządowych wpisuje się w realizację wdrażania KPON. Problemem jest jednak fakt, że „pewne cele/kierunki interwencji/działania określone w strategiach odnoszą się do zagadnień związanych realizacją praw osób z niepełnosprawnościami zawartych w KPON nie musi oznaczać, że będą one realizowane czy wdrażane”⁹¹. Trudno zatem prognozować jak powyższe zapisy wpłyną na sytuację osób z niepełnosprawnościami i realizację artykułów Konwencji. Dokumenty mają wymiar horyzontalny, a ich zapisy mają najczęściej ogólny charakter, nie odnoszą się wprost to żadnej konkretnej grupy osób z niepełnosprawnościami. Według autorki większość strategii co prawda odnosi się do celów Konwencji, ale niewiele z nich wprost powołuje się na konkretne artykuły KPON.

Największy potencjał realizacyjny w kontekście art. 8 można dostrzec jedynie w: *Strategii Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjne gospodarka, sprawne państwo*. W działaniach przewidzianych na lata 2016-2020 planowane są m.in.: „kampanie społeczne przygotowujące środowiska lokalne, pracodawców, urzędników na aktywne funkcjonowanie osób niepełnosprawnych w społeczeństwie”⁹² oraz „programy integracji społecznej nastawione na likwidowanie deficytów jednostek oraz wspieranie ich potencjałów”⁹³. Ekspertki podkreślają również znaczenie wprowadzenia zmian w systemie edukacji. **Brakuje jednak precyzyjnego nazwania sytuacji i użycia słów: stereotyp czy też uprzedzenie. Słowo stereotyp pada tylko raz w całej Strategii i dotyczy uogólnionych przekonań w społeczeństwie na temat aktywności osób starszych na rynku pracy.** Zapisy *Strategii* powinny mieć przełożenie na działania zawarte w *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego* oraz *Strategii Rozwoju Województw*.

⁸⁹ Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2013 r., poz. 560)

⁹⁰ Arczeńska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych

⁹¹ Arczeńska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 62.

⁹² https://www.mr.gov.pl/media/3336/Strategia_Rozwoju_Kraju_2020.pdf, dostęp: 05.01.2017.

⁹³ Tamże.

Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020⁹⁴ zakłada wzrost atrakcyjności niepełnosprawnych pracowników oraz włączanie ich na otwarty rynek pracy, co przyczyni się do osiągnięcia większej spójności społecznej⁹⁵. Brakuje jednak podkreślenia o jakiej stygmatyzacji mowa i jakie stereotypy i uprzedzenia dotyczą najczęściej pracowników i pracowniczki z niepełnosprawnościami. Rada Ministrów wymienia stereotypy w kontekście stygmatyzacji ze względu na wiek i podaje konkretne przykłady: „pracownicy starsi są gorzej wykształceni, brak znajomości języków oraz brak umiejętności obsługi komputera, zniechęceni i niechętni do nauki; czasem trzeba im kilka razy powtarzać; coraz mniejsza przyswajalność nowości; niereformowalni; boją się zmian i nowości; mają problemy ze zdrowiem; wolniej pracują”⁹⁶. **Warto byłoby wymienić również najczęstsze stereotypy dotyczące pracowników z niepełnosprawnościami, którzy są narażeni na tego typu etykietyzowanie. Podobnie autor ustawy pomija kwestię świadomości pracodawców i pracodawczyń.** Dokument zwraca uwagę na zbyt małą świadomość przedsiębiorców w kontekście zarządzania wiekiem pracowników⁹⁷, ale nic nie wspomina o brakach w kontekście zarządzania osobami z niepełnosprawnościami czy też wiedzy o tym zagadnieniu. Autorzy *Analizy* co prawda nie wymieniają SRKL jako dokumentu, który mógłby mieć potencjał realizacyjny w zakresie wdrażania KPON. Można jednak zauważyć, że **SRKL mogłaby zawierać pewne sformułowania dot. Podnoszenia świadomości i oraz zwracania uwagi na stygmatyzację ze względu na niepełnosprawność (jak to mam miejsce w kontekście wieku) i przyczynić się do zwiększenia jej potencjału w kontekście KPON.** SRKL zwraca uwagę na kwestię edukacyjną i potrzebę zwiększenia udziału niepełnosprawnych uczniów szkolnictwie ogólnodostępnym oraz wskazuje na wychowawczą i edukacyjną rolę szkoły. Autorzy *Strategii* nie wskazują jednak na bariery związane z niską świadomością nt. niepełnosprawności wśród uczniów i kadry pracowniczej. W tym kontekście niewystarczające wykorzystanie potencjału SRKL w kontekście art. 8, można traktować jako jedną z barier w zakresie wdrażania KPON.

⁹⁴ Uchwała nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 w sprawie przyjęcia *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020* (M.P. z 2013 poz. 640)

⁹⁵ Tamże, s. 59.

⁹⁶ Tamże, s. 29.

⁹⁷ Tamże, s. 30

*Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*⁹⁸ (SRKS) zwraca uwagę na potrzebę edukacji medialnej skierowanej również do osób z niepełnosprawnościami.

Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji, który został przyjęty w 2014 roku Uchwałą nr 165 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 roku⁹⁹ stawia sobie za cel zwiększenie dostępu do edukacji oraz usług edukacyjnych i wzrost odsetka dzieci z niepełnosprawnościami, które uczęszczają do szkół ogólnodostępnych. W 2011 odsetek wyniósł 47,41%, plan na 2020, to 50%. Według autorów Analizy polityk rządowych Strategia ma potencjał realizacyjny w kontekście Art. 8 KPON, jednak brakuje bezpośredniego odniesienia do KPON oraz przyjęcia określonych wskaźników dla wymienionych działań.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego – Regiony, miasta, obszary wiejskie; Strategia rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020¹⁰⁰ wymienia jako jeden z celów „promocja i rozwój usług opiekuńczych nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi”. Realizacja celu ma się przyczynić do przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i realizować jeden z pięciu celów szczegółowych „wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich”¹⁰¹. Brakuje jednak określenia jak rozumiane są usługi opiekuńcze, czy zaliczane są do nich również usługi asystenckie. Nie wiemy również jak ma odbywać się promocja tych usług, czy realizowana będzie w formie kampanii regionalnych lub ogólnopolskich, a może autorzy Strategii przewidują zupełnie inną formę upowszechniania tych usług. Podobnie jak w przypadku wielu dokumentów krajowych, również tutaj, brakuje określenia konkretnych rezultatów i wskaźników pomiaru.

Wiele miejsca środkom masowego przekazu poświęca *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (SRKS)*¹⁰². SRKS traktuje o kulturotwórczym przekazie mediów i potrzebie edukacji medialnej, która powinna stanowić „fundamentalne narzędzie

⁹⁸ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, za: Uchwała nr 61 Rady Ministrów z dnia 16 maja 2013 w sprawie przyjęcia *Strategii Kapitału Społecznego 2020* (M.P. z 2013 poz. 378)

⁹⁹ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, za: Uchwała nr 165 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 roku w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji” (M.P. z 2014 poz. 787)

¹⁰⁰ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, za: Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa” na lata 2012–2020 (Dz. U. z 2012 poz. 839)

¹⁰¹ KSRR, 2.2.4. Kierunki interwencji, Cel szczegółowy 1, s. 22.

¹⁰² Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, za: Uchwała nr 61 Rady Ministrów z dnia 16 maja 2013 w sprawie przyjęcia *Strategii Kapitału Społecznego 2020* (M.P. z 2013 poz. 378).

uświadamiające obywatelom, w jaki sposób media kształtują przekazy oraz filtrują spostrzeżenia i przekonania”¹⁰³. Autorzy SRKS widzą potrzebę kierowania edukacji medialnej do osób niepełnosprawnych, nie precyzują jednak jak mogłaby ona wyglądać. **Brakuje odniesienia wprost do kształtowania różnorodnego i niestereotypowego wizerunku osób z niepełnosprawnościami, podkreślenia roli mediów w kontekście przełamania konkretnych stereotypów osób z niepełnosprawnościami.** Autorzy SRKS dużo więcej miejsca poświęcają kwestii dostępności i redukowaniu wykluczenia cyfrowego. Sformułowanie stereotypy zostaje jedynie użyte w kontekście kształtowania wizerunku Polski w świecie i przełamania negatywnego wizerunku. Szkoda, że zabrakło konkretnego odniesienia do grup marginalizowanych i defaworyzowanych. Jednym z zasad horyzontalnych SRKS jest przecież zwalczanie dyskryminacji w tym m.in. ze względu na niepełnosprawność oraz „upowszechnianie otwartości, tolerancji i szacunku dla innych ludzi jako zasad współżycia społecznego”¹⁰⁴. **W kontekście tych zasad horyzontalnych brakuje zapisów dotyczących podnoszenia świadomości społeczeństwa i przełamania stereotypów i uprzedzeń.** Jak zauważają autorzy *Analizy*¹⁰⁵ podobnie jak w przypadku innych dokumentów krajowych, tutaj również brakuje konkretnych wskaźników zapowiadanej zmiany, określenie przewidywanego trendu zmiany, aby możliwy był jakikolwiek pomiar.

Kwestia stereotypów i uprzedzeń w bardzo wyraźny sposób jest akcentowana w *Agendzie działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami w ramach funduszy unijnych 2014-2020*¹⁰⁶. Już na samym początku dokumentu znajdujemy przytoczenie wyników badań Eurobarometru, o zjawisku dyskryminacji w UE w 2012 r. i zapis mówiący o tym, że na wykluczenie i trudną sytuacja osób niepełnosprawnych w szczególności na rynku pracy wpływają są m.in. „negatywne postrzeganie osób z niepełnosprawnościami przez przedstawicieli instytucji publicznych czy przedsiębiorców, stereotypy i uprzedzenia związane z postrzeganiem tych osób jako pracowników mniej wydajnych, obarczonych ryzykiem częstych zwolnień chorobowych”. *Agenda* podkreśla również, że osoby z niepełnosprawnościami są nadal gorzej

¹⁰³ Tamże, s. 44.

¹⁰⁴ Tamże, s. 38

¹⁰⁵ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016

¹⁰⁶ https://www.power.gov.pl/media/6131/Agenda_ZATWIERDZONA.pdf, dostęp z dnia 19.11.2016.

wykształcone niż pełnosprawni. Tylko 10% ma wykształcenie wyższe, a 35% średnie¹⁰⁷. Jako przyczyna wykluczenia społecznego i izolacji młodzieży z niepełnosprawnościami zostaje wskazane nauczanie indywidualne. Na mocy *Agendy* powołana zostanie grupa robocza do spraw równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami dla funduszy unijnych 2014-2020. Członkowie grupy roboczej mają pełnić rolę Koordynatorów ds. równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Do zadań Koordynatorów ma należeć zwracanie uwagi czy przekazy znajdujące się na stronach internetowych oraz w publikacjach powstających w ramach realizowanych projektów nie powielają stereotypów, są dyskryminujące oraz czy są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami.

W zapisach *Agendy* podkreślone zostało znaczenie promocji i komunikacji w projektach realizowanych z funduszy europejskich. Odpowiednie standardy promocji powinny być zapewnione m.in. poprzez szkolenia osób odpowiedzialnych za promocję i informację projektów POWER, w tym odpowiedzialnych za organizację spotkań, konferencji, szkoleń w ramach instytucji zarządzających pośredniczących czy wdrażających, jak również pracownicy PIFE. Zespoły pracownicze powinny zdobyć wiedzę i kompetencje w zakresie: „możliwych i pożądanых sposobów komunikacji np. z osobami starszymi czy z różnymi rodzajami niepełnosprawności oraz na rozwiązaniach stosowanych w celu zapewnienia jak najlepszej dostępności do informacji zarówno w materiałach informacyjnych, jak i w komunikacji bezpośredniej”¹⁰⁸. Szkolenia powinny skupiać się również na tym, jak realizować działania, które nie powielają stereotypów związanych z jakąkolwiek przesłanką. Odpowiedzialność za to zadanie spoczywa na: instytucjach zarządzających, pośredniczących i wdrażających wdrażających. W *Agendzie* podkreślono również jak ważny jest odpowiedni przekaz realizowany przez **Punkt** Informacyjnego Funduszy Europejskich. Informacje powinny być przygotowywane zgodnie z zasadą równości szans i nie powinny nikogo dyskryminować i dbać o niestereotypowy przekaz¹⁰⁹.

Agenda jest również jednym z nielicznych dokumentów krajowych, który zakłada szkolenia związane z podnoszeniem świadomości. Szkoleniami mają być objęci

¹⁰⁷ https://www.power.gov.pl/media/6131/Agenda_ZATWIERDZONA.pdf, s. 7, dostęp z dnia 19.11.2016

¹⁰⁸ *Agendzie działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami w ramach funduszy unijnych 2014-2020*, https://www.power.gov.pl/media/6131/Agenda_ZATWIERDZONA.pdf, dostęp z dnia 19.11.2016, s. 18.

¹⁰⁹ Tamże, s. 20.

pracownicy „instytucji zaangażowanych w realizację programów operacyjnych nt. zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami”¹¹⁰. Agenda zakłada realizowanie szkoleń horyzontalnych skierowanych do pracowników instytucji zaangażowanych w zarządzanie i wdrażanie funduszy europejskich. Zakres powinien obejmować następujące kwestie: „budowanie świadomości w obszarze ewentualnych potrzeb osób potencjalnie narażonych na dyskryminację, w tym osób z niepełnosprawnościami, obejmujących swoim zakresem m.in. część teoretyczną: obowiązujące prawo krajowe i europejskie, wymagania związane z korzystaniem ze środków unijnych oraz polityki prowadzone na szczeblu unijnym i krajowym na rzecz tych osób (w tym w szczególności w zakresie dostępności) oraz część praktyczną: przejawy dyskryminacji ze względu na różne przesłanki w tym niepełnosprawności, charakterystykę poszczególnych rodzajów niepełnosprawności”¹¹¹. Oprócz szkoleń horyzontalnych realizowane mają być również szkolenia specjalistyczne dla pracowników instytucji i ekspertów, które skupiają się głównie na „równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (w tym projektowania uniwersalnego)”¹¹².

W ramach *Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna* również przewidziane są działania spotkania i konferencje oraz tworzenie w ten sposób różnych form wymiany doświadczeń w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji. W treści uchwały Rady Ministrów czytamy również o tym, że zostaną przygotowane publikacje związane z problematyką zapobiegania dyskryminacji, które będą udostępniane instytucjom realizującym politykę równości oraz ich beneficjentom.

Analogiczne zapisy pojawiają się w *Programie Operacyjnym Polska Cyfrowa na lata 2014-2020*, który zakłada prowadzenie działań informacyjno-edukacyjnych, które „w celu podniesienia świadomości społecznej o konieczności projektowania systemów informatycznych zapewniających równy dostęp dla osób z niepełnosprawnościami”¹¹³. Jeśli w ramach tych działań realizator zakłada również ukazywanie w sposób niestereotypowy osób z niepełnosprawnościami jako użytkowników nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, ukazywanie niepełnosprawnych jako

¹¹⁰ Tamże, s. 48.

¹¹¹ Tamże, s. 17.

¹¹² Tamże, s. 17.

¹¹³ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 59

ekspertów w dziedzinie kompetencji cyfrowych, to jest potencjał realizyjny w kontekście realizacji art. 8 KPON.

W dokumentach związanych z realizacją Programów finansowanych z Funduszy Europejskich określone są zwykle kwestie związane z promocją i informacją, w tym te odnoszące się do osób z niepełnosprawnościami. W dokumencie *Strategia komunikacji POPW*¹¹⁴ możemy przeczytać o tym, że komunikacja projektowa powinna uwzględniać potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami, a środki komunikacji, przekaz oraz kontekst powinny być odpowiednio dostosowane. Znajdziemy tam również zapis, że wymogi te mają swoje źródło w KPON, i odnoszą się głównie do art. 8. W dokumencie brakuje jednak zapisu o tym, że przekaz powinien nie dyskryminować i odnosić się do osób z niepełnosprawnościami w sposób niestereotypowy. Jedną z zasad horyzontalnych zapisanych w dokumencie jest „promowanie uprawnienia kobiet i mężczyzn”¹¹⁵, w tym duchu promowanie niestereotypowego przekazu mogłoby stanowić jedną z zasad horyzontalnych.

Uchwała Rady Ministrów w sprawie przyjęcia projektu *Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna na lata 2014-2020* przewiduje również prowadzenie szkoleń horyzontalnych, które dotyczyć będą zapobiegania dyskryminacji, można zakładać, że szkolenia dotyczyć będą również przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność.

Duży potencjał w kontekście przeciwdziałania dyskryminacji oraz wyrównywania szans jest w *Uchwale Rady Ministrów w sprawie przyjęcia projektu Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014-2020* (POWER), Jest to jedyny badany przez nich dokument, który zawiera bezpośrednie odniesienie do KPON wymienia cele i sposób ich pomiaru, co umożliwi ocenę działań na sam koniec obowiązywania Programu czyli w roku 2023¹¹⁶. W dokumencie znajdujemy zapis o równym dostępie do edukacji oraz indywidualizacji nauczania. Według autorów jednym z głównym wyzwań systemu oświaty jest zapewnienie odpowiedniego wsparcia szkół w pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych, w tym „zapewnienie odpowiedniej diagnozy

¹¹⁴ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, za:
https://www.polskawschodnia.gov.pl/media/6286/2015_07_06_Strategia_komunikacji_POPW.pdf

¹¹⁵ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, za:
https://www.polskawschodnia.gov.pl/media/6286/2015_07_06_Strategia_komunikacji_POPW.pdf, s. 5, dostęp: 19.11.2016

¹¹⁶ Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 85.

potrzeb edukacyjnych i deficytów u młodszych uczniów, rozwój narzędzi indywidualnego wsparcia - łącznie z pomocą psychologiczno-pedagogiczną, oraz programów wspierających uczniów z niepełnosprawnościami”¹¹⁷.

Zapisy w kontekście promocji możemy znaleźć w jednym z dokumentów programowych przyjętych przez Radę Ministrów, uchwała Rady Ministrów w sprawie przyjęcia projektu Programu Operacyjnego Polska Wschodnia na lata 2014-2020 (POPW). Wymóg w kontekście zapewniania równości szans i niedyskryminacji brzmi następująco: promowanie dobrych praktyk w zakresie włączania osób z różnymi niepełnosprawnościami w obszar życia społecznego, projekty infrastrukturalne muszą uwzględniać potrzeby grup z różnymi rodzajami niepełnosprawności, co oznaczać będzie odpowiednie rozwiązania umożliwiające korzystanie z nich wszystkim osobom¹¹⁸. Autorzy podkreślają również, że „promocja POWP i realizowanych w jego ramach projektów organizowana w sposób równościowy i antydyskryminacyjny”¹¹⁹

Uchwała Rady Ministrów w sprawie przyjęcia projektu Umowy Partnerstwa na lata 2014-2020, która dotyczy programów operacyjnych, odnosi się do kwestii promowania zasady równości szans i zapobiegania dyskryminacji w ramach programów operacyjnych. Realizacja zasady równości szans oraz przeciwdziałania dyskryminacji, co powinno odbywać się poprzez promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa.

3.3. *Obowiązek podnoszenia świadomości w świetle dokumentów samorządowych*¹²⁰

W dokumencie *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami* zawarto wyniki analizy dokumentów strategicznych, które określają kompetencje samorządu terytorialnego na szczeblach gminnym, powiatowym i wojewódzkim w zakresie wdrażania KPON. Kompetencje samorządów określone są przez trzy ustawy: Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2015 r. poz. 1392, 1980), Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2015 r. poz.1445, 1890), Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z

¹¹⁷ https://www.efs.20072013.gov.pl/2014_2020/Documents/POWER%20_zatwierdzony_przez_KE_122014.pdf, dostęp: 19.11.2016

¹¹⁸ Arczeńska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, za: POWP, str.85-86.

¹¹⁹ Tamże, s. 86.

¹²⁰ Opracowane na podstawie: Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016

2015 r. poz. 1515, 1890). Wśród wszystkich dokumentów tylko Ustawa o samorządzie powiatowym zawiera bezpośredni zapis odnoszący się do tematu niepełnosprawności. Zgodnie z Art. 4 ust. 1 Ustawy o samorządzie powiatowym, który określa zadania o charakterze ponadgminnym, w pkt. 1.4 znajdujemy zapis zadania określonego jako „wspieranie osób niepełnosprawnych”.

Zgodnie z postanowieniami ustawy to samorząd powiatowy jest prawnie wyznaczony do realizowania zadań związanych z zaspokajaniem potrzeb i gwarantuje realizację praw osób z niepełnosprawnościami (tzw. „duty bearer”)¹²¹.

Analizie poddano dwa główne typy polityk publicznych, które są obecne w Polsce na poziomie lokalnym i regionalnym:

- „wojewódzkie programy dot. wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych;
- powiatowe programy działań na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie: a) rehabilitacji społecznej, b) rehabilitacji zawodowej i zatrudniania, c) przestrzegania praw osób niepełnosprawnych”¹²².

Łącznie przedstawiono wnioski z analizy 4 województwa, ośmiu powiatów oraz dwóch gminy, wyniki opracowano na podstawie stu różnych dokumentów strategicznych. W rezultacie otrzymano dane z województwa pomorskie oraz wielkopolskie jako przykłady województw bardziej zaawansowanych we wdrażaniu przepisów związanych z osobami niepełnosprawnymi oraz województwa lubelskie oraz warmińsko-mazurskie, które potrzebują większej ilości uregulowań w kwestii włączania tematyki osób z niepełnosprawnościami. Natomiast do analizy programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami wybrano obszar województwa pomorskiego. Dokonując wybiórczej analizy samorządów różnych szczebli uznano, że kompetencje samorządów danego szczebla administracji są takie same, określone zgodnie z prawem krajowym, więc skupienie się na samorządach z obszaru jednego powiatu dostarczy reprezentatywnych danych.

¹²¹ Tamże, s. 17

¹²² Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 14-15.

3.3.1. Wyniki analizy regionalnych strategii rozwoju oraz dokumentów planistycznych z zakresu wdrażania funduszy unijnych w odniesieniu do czterech wybranych województw¹²³

Pomimo obowiązku o przeciwdziałaniu dyskryminacji w krajowych przepisach prawa na poziomie wojewódzkim tylko w jednym dokumencie, Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 (część: „Zasady realizacji strategii”) **pojawił się zapis odnoszący do zasady równości szans, niedyskryminacji i integracji społecznej, który zakłada, że realizacja Strategii będzie uwzględniać i promować włączenie społeczne i równość wszystkich mieszkańców bez względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.** Realizacja tej zasady oznacza, że przedsięwzięcia wpisujące się w realizację Strategii będą weryfikowane z zastosowaniem kryterium potrzeb grup defaworyzowanych i wykluczonych”¹²⁴. Założono również, że *Strategia będzie realizowana poprzez Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020*. Nie pojawił się zapis o podnoszeniu świadomości społecznej w temacie niepełnosprawności, można jedynie zakładać, że częściowo będzie realizowany poprzez prowadzenie „działań informacyjno-promocyjnych dotyczących zasady równości szans i niedyskryminacji”¹²⁵, brakuje jednak szczegółowych informacji na czym te działania mają polegać i jaka będzie ich forma. Podobne sformułowania można znaleźć w w Szczegółowym opisie osi priorytetowej 11 „Włączenie społeczne” Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego, gdzie zapisano: „Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie”¹²⁶. Nie uwzględniono również informacji o rezultatach podjętych działań i sposobach ich ewaluacji. Zatem tego typu sformułowania brzmią jak zestaw obietnic i życzeń, które mogą nie mieć przełożenia na rzeczywistość.

¹²³ Opracowanie na podstawie: Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lendzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016

¹²⁴ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, przyjęta Uchwałą nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 18 lipca 2005 r., http://strategia2020.pomorskie.eu/documents/240306/400793/Pomorskie_SRWP2020.pdf/d1fb1e1b-4c73-4221-8f2b-8cff5b3a9f45 (dostęp 7.09.2016), s. 26.

¹²⁵ Tamże, s. 41

¹²⁶ SZOOP 11 „Włączenie społeczne” RPO Warmińsko-Mazurskiego, s. 16.

Prowadzenie kampanii społecznych zaplanowano w Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego. Działania mają dotyczyć kwestii zdrowia i promocji zdrowego stylu życia oraz zachęcać do udziału w programach zdrowotnych, i uwzględniać sytuację osób z niepełnosprawnościami. W ramach RPO Województwa Pomorskiego pojawiają się zapisy dotyczące programów, które służyć będą profilaktyce chorób, osoby z niepełnosprawnościami zostały wymienione jako jedna z grup docelowych. Promocja programów zdrowotnych ma służyć również zachęcaniu mieszkańców do udziału w programach zdrowotnych¹²⁷.

Z analizy dokumentów wynika, że prowadzona jest niewystarczająca liczba kampanii informacyjnych i promocyjnych. Wiele dokumentów skupia się na działaniach związanych ze zwiększaniem dostępności. Pojawiają się jednak takie sytuacje, kiedy następują jakieś działania dostosowawcze, racjonalne usprawnienia o których nikt z osób zainteresowanych nie wie. Jednym z przykładów jest wprowadzenie udogodnień dot. głosowania w trakcie wyborów¹²⁸. Z badań prowadzonych przez Centrum Badania i Opinii Społecznej wynikało, że wiedza o wprowadzonych ułatwieniach jest niewielka, a co trzeci badany nic nie wiedział o wprowadzonych usprawnieniach¹²⁹. Wszystkie działania związane ze zwiększaniem dostępności powinny być powiązane z działaniami, które będą je promować i informować grupy zainteresowane.

Większość programów zawiera zapisy związane ze **zwiększanie dostępu do edukacji**. Tego typu cel może realizować zapis w Lubelskiego RPO, który zmierzające do realizowania *„zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami i uwzględniać m.in. rozwój indywidualnego podejścia do ucznia, szczególnie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz tworzenie w szkołach warunków do nauczania eksperymentalnego i indywidualizację pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, a zakupy wyposażenia pracowni i warsztatów muszą uwzględniać konieczność dostosowania wspartej infrastruktury i wyposażenia do potrzeb osób niepełnosprawnych)*¹³⁰. **Sformułowania użyte w SZOOP może mieć jednak charakter stygmatyzujący, podkreślając inność i odmienność osób z**

¹²⁷ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 76.

¹²⁸ Tamże, s. 101.

¹²⁹ Tamże, s. 103, za: B. Roguska, J. Zbieranek, *Ułatwienia w głosowaniu - wiedza, opinie i oczekiwania*, CBOS nr 55/2014, Warszawa 2014

¹³⁰ SZOOP do Lubelskiego RPO, s. 230-233, 235, 238-239, 243, 245-250, 285, 290-292.

niepełnosprawnościami. Co więcej określenie „specjalny” jest na dużym poziomie ogólności i nie dostarcza informacji z jakimi potrzebami mamy do czynienia. Analogiczny zapis pojawia się również w RPO Warmińsko-Mazurskiego, gdzie promowane jest podejście zindywidualizowane. Tutaj również użyto określenia „specjalny” jednak zostało ono dookreślone. Według autorów potrzeby specjalne mogą wynikać m.in. z „*upośledzenie umysłowe, niewidzenie i słabe widzenie, niesłyszenie i słabe słyszenie, afazja, niepełnosprawność ruchowa, całościowe zaburzenie rozwojowe ze spektrum autyzmu, w tym zespół Aspergera, niepełnosprawności sprzężone*”¹³¹. Podobne zapisy znajdziemy w RPO Pomorskim, tutaj jednak zakłada się również prowadzenie działań psychoedukacyjnych w zakresie zwiększania wiedzy nt. Specjalnych potrzeb edukacyjnych. Zapisy w pomorskim precyzują również jakie grupy zostaną tymi działaniami objęte i zostają wymienieni: lekarze, pracownicy socjalni, nauczyciele, opiekunowie. SZOOP do RPO Wielkopolski odwołuje się również do kształcenia nauczycieli i zakłada również zwiększanie ich kwalifikacji i kompetencji w kontekście odpowiadania na specjalne potrzeby edukacyjne, w ramach kursów lub studiów podyplomowych¹³².

Jak zauważają autorzy *Analizy*, żaden z dokumentów RPO nie uwzględnia działań skierowanych do uczniów, które mogłyby uwrażliwiać ich na prawa osób z niepełnosprawnościami lub też podnosić poziom wiedzy dotyczący ich potrzeb i funkcjonowania¹³³.

Wiele uwagi poświęca się kwestii dostępności budynków, modernizacji i adaptacji infrastruktury. Jednak sama zmiana przestrzeni nie wystarczy, jeśli w ślad za nią nie będą szły zmiany na poziomie świadomości nt. osób z niepełnosprawnościami i ich potrzebach. W przypadku rewitalizacji zdegradowanych obszarów w Pomorskim RPO uwzględniono działania społeczne oraz kształtowanie postaw lokalnej społeczności i włączania jej w działania rewitalizacyjne. Tego typu zapisów brakuje w kontekście większości działań związanych z dostępnością przestrzeni, infrastruktury. **Istotne jest, aby lokalna społeczność zrozumiała, że projektowanie racjonalnych usprawnień przestrzeni w kontekście universal design ma wymiar**

¹³¹ SZOOP do RPO Warmińsko-Mazurskiego, s. 15-17, 29-31, 33-34, 42, 59, 61, 74, 80, 84, 93, 106., ANALIZA s. 63.

¹³² Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 60.

¹³³ Tamże, s. 67.

uniwersalny i służy wszystkim mieszkańcom, a nie tylko osobom z niepełnosprawnościami.

Osoby z niepełnosprawnościami w obszarze zdrowia pojawiają się jako odbiorcy świadczeń, usług rehabilitacyjnych, zakłada się kwestie dostosowania infrastruktury. Niestety tylko w jednym województwie uwzględniono jakiegokolwiek formy podnoszenia świadomości i poziomu wiedzy lekarzy i personelu medycznego w zakresie potrzeb i praw osób niepełnosprawnych. W Pomorskim RPO wspomina się o potrzebie „*prowadzenia psychoedukacji (...) lekarzy (...) w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych [uczniów z niepełnosprawnościami]*”¹³⁴. W ramach RPO tego województwa pojawiają się zapisy dotyczące programów, które służyć będą profilaktyce chorób, osoby z niepełnosprawnościami zostały wymienione jako jedna z grup docelowych¹³⁵.

Analizy programów i polityk samorządowych najczęściej miejsca poświęcają kwestiom pracy, rehabilitacji oraz edukacji. Według autorów *Analizy* działania określone w politykach są zdecydowanie niewystarczające, aby umożliwić wdrażanie przepisów KPON, w tym artykułu 8. Działania zaplanowane na poziomie wojewódzkim odpowiadają na podstawowe potrzeby środowiska osób z niepełnosprawnościami i nie są innowacyjne. W ramach rekomendacji autorzy *Analizy proponują*: „zaprojektowanie serii szkoleń skierowanych do urzędników samorządowych oraz osób odpowiedzialnych za działania planistyczne w samorządach, które byłyby ukierunkowane na zwiększenie ich wrażliwości na potrzeby OZN”¹³⁶. We wnioskach z analizy zauważono również potrzebę przyjęcia ustawy, która określałaby w możliwie szeroki sposób prawa osób z niepełnosprawnościami oraz ich realizacji i określenia roli poszczególnych szczebli jednostek samorządu terytorialnego. W chwili obecnej działania na rzecz osób z niepełnosprawnościami zostają cedowane na barki samorządu powiatowego.

3.3.2. Wyniki Analizy programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami na poziomie powiatów

¹³⁴ Pomorski RPO, s.52.

¹³⁵ Tamże, s. 76.

¹³⁶ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 122.

Do analizy dokumentów strategiczno-planistycznych wybrano dwa powiaty: słupski oraz Gdyni jako miasta na prawach powiatu.

Jednym z kluczowych zapisów w Programach, które mogą przyczynić się do realizacji KPON, są te odnoszące się do **przeciwdziałania dyskryminacji osób niepełnosprawnych**. Tego typu zapisy występują we wszystkich analizowanych Programach, obejmując przede wszystkim działania związane ze zwiększaniem świadomości społecznej oraz rozumienia swoich praw przez osoby z niepełnosprawnościami. Wśród działań wymienionych przez Programach pojawiają się „działania informacyjno – edukacyjne o uprawnieniach osób niepełnosprawnych i formach pomocy, adresowane do rodziców, opiekunów prawnych, pracodawców, administracji publicznej”¹³⁷. Uwzględniono również: „promowanie akcji świadomościowych z dziedziny praw osób niepełnosprawnych w środowisku lokalnym”¹³⁸. Programy zakładają również rozpowszechnianie informacji, które dotyczyć będą spraw i problemów osób z niepełnosprawnościami m.in. poprzez „informacje w prasie lokalnej, na prelekcjach, spotkaniach, na stronach internetowych dostępnych dla osób niepełnosprawnych”¹³⁹.

Wśród działań powiatowych, które mają **charakter upowszechniających i informacyjnych** wymieniane są również takie, które mają służyć zwiększeniu wiedzy nt. rehabilitacji społecznej i zawodowej, programów działań i form pomocy, szkół dla osób niepełnosprawnych, form pomocy dla rodzin osób niepełnosprawnych i podmiotów działających na ich rzecz. Programy powiatowe uwzględniają również w swoich zapisach współpracę z mediami lokalnymi oraz prowadzenie stron internetowych, które będą przekazywać informacje nt. pomocy osobom z niepełnosprawnościami świadczonej przez instytucje i organizacje. Każdy badany Program odnosił się do kwestii podnoszenia świadomości. W Programach powiatowych zaplanowano również działania, które mają na celu uwrażliwienie „społeczności na potrzeby osób niepełnosprawnych, działania edukacyjne o przyczynach niepełnosprawności i przybliżające wyzwania, przed jakimi stają osoby z niepełnosprawnościami, wreszcie pracę nad zmianą wizerunku niepełnosprawności”¹⁴⁰. Zasluguje to na docenienie i zawiera duży potencjał realizacyjny w kontekście Art. 8 KPON. Jednak jak zauważają autorzy Programy rzadko precyzują kogo mają dotyczyć działania uświadamiające czyli czasami brak określenia grup

¹³⁷ Tamże, s. 135.

¹³⁸ Tamże, s. 135.

¹³⁹ Tamże, s. 135.

¹⁴⁰ Tamże, s. 137.

docelowych. Autorzy Analizy doceniają fakt, że zapisy dotyczące promocji i zmiany postaw społecznych uwzględniają dużą różnorodność działań. Widać jednak duże skupienie na inicjatywach, które mają charakter promocyjny.

W Programach województwa Pomorskiego wymienione wymieniony cały wachlarz działań inicjatyw związanych z promocją lub upowszechnianiem informacji:

- „spotkania organizowane przez Urząd Miejski z mieszkańcami i mieszkankami, podczas których przy prezentowaniu i analizowaniu propozycji uwzględniono aspekt dostępności uniwersalnej i specyficznych potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- organizowanie konferencji, szkoleń dotyczących specyfiki potrzeb osób niepełnosprawnych;
- przedstawianie dobrych praktyk działań integracyjnych;
- prezentacja osiągnięć artystycznych, sportowych, naukowych zawodowych osób niepełnosprawnych i promowanie organizowanych imprez integracyjnych;
- zwiększanie dostępności do informacji o miejscach pracy dla osób niepełnosprawnych oraz promowanie wśród pracodawców zatrudniania osób niepełnosprawnych;
- rozpowszechnianie informacji wśród pracodawców na temat usług świadczonych przez PUP i PCPR na rzecz osób niepełnosprawnych;
- propagowanie informacji wśród pracodawców o korzyściach wynikających z zatrudniania osób niepełnosprawnych;
- podejmowanie działań mających na celu rozpowszechnianie informacji dotyczące problemów osób niepełnosprawnych poprzez informacje w prasie lokalnej, na prelekcjach, spotkaniach, na stronach internetowych dostępnych dla osób niepełnosprawnych;
- wydawanie broszur, ulotek, plakatów i artykułów o prawach i uprawnieniach osób niepełnosprawnych;
- upowszechnianie informacji ułatwiających pracodawcom tworzenie i wyposażenie nowych miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych (np. informator dla

pracodawców) oraz informacji o możliwości aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych ze środków min. PFRON, UE;

- organizacja Powiatowego Dnia Godności Osób Niepełnosprawnych wraz z wręczeniem statuetek „Daję Radość” osobom, instytucjom, przedsiębiorstwom i organizacjom pozarządowym zaangażowanym w działalność na rzecz osób niepełnosprawnych;
- prowadzenie prelekcji w szkołach i placówkach oświatowych na temat przyczyn i skutków powstawania niepełnosprawności¹⁴¹.

W dokumentach strategiczno-planistycznych Gdyni odniesień do podnoszenia świadomości i przeciwdziałania dyskryminacji jest nieco mniej. Podjęto decyzje o tym, że powstaną: centra informacji dla osób z różnymi niepełnosprawnościami, centra aktywności, wprowadzone zostaną ulgi i zwolnienia z opłat za transport publiczny. Trudno jednak uznać takie działania jako takie, które za główny cel stawiają podnoszenie świadomości lub antydyskryminację. Został zaplanowany również szereg różnych działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy, wsparcie dla osób doświadczających przemocy, programy zapobiegania. Możemy jedynie domyślać się, że tego typu działania skierowane będą również do osób z niepełnosprawnościami. Z uwagi na to, że zjawisko dyskryminacji stereotypów i uprzedzeń często powiązane jest z przemocą, powinny pojawić się szczególnie odniesienia do grup defaworyzowanych i zagrożonych przemocą. Ważnym zapisem we wspomnianym *Programie* jest również ten przewidujący szkolenia z tematyki niepełnosprawności dla redaktorów i redaktorek stron internetowych.=

W dokumentach dotyczących Programów powiatu słupskiego pojawił się zapis o konieczności prowadzenia działań edukacyjnych i informacyjnych skierowanych do nauczycieli, opiekunów i rodziców, które będą podejmowały temat przeciwdziałania stereotypom oraz skupiały się na edukacji antydyskryminacyjnej i równościowej. Jako przykłady działań wymieniane są: „zadania w sferze kultury i sztuki, sprofilowane jako otwarte i atrakcyjne dla szerokiej publiczności, wydarzenia włączające np. wieczory poezji (w tym migowej i twórców niewidomych), projekcje filmów fabularnych poruszających tematykę niepełnosprawności”¹⁴².

¹⁴¹ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s., s. 137-138.

¹⁴² Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 141.

Planowane są otwarte spotkania edukacyjne, które przybliżyć będą tematykę przemocy z zakresu prawa pracy, prawa rodzinnego i prawa lokalnego, przemocy w rodzinie, a osoby z niepełnosprawnościami wymieniane są jako jedna z grup docelowych. Przygotowany zostanie również przewodnik informujący o „dostępnych formach opieki zdrowotnej i pomocy społecznej i aktywizacji zawodowej dla osób z zaburzeniami psychicznymi”¹⁴³. W ramach współpracy z organizacjami pozarządowymi wręczane będą nagrody za zaangażowanie na rzecz osób niepełnosprawnych.

W obszarze edukacji znajdziemy zapisy o opracowaniu programu dotyczącego zapobiegania przemocy w szkole i środowisku lokalnym (powiat słupski). Na rzecz tych działań przewidziane są partnerstwa i wspólna ich realizacja z organizacjami pozarządowymi, uczelniami wyższymi i podmiotami leczniczymi. W dokumentach Gdyni poruszony jest temat wyrównywania szans edukacyjnych, diagnozy potrzeb rozwojowych i innych tego typu działań. Brakuje jednak odniesień do kwestii stereotypów, uprzedzeń czy też podnoszenia świadomości. Jedyne takie działanie, które można by uznać za podnoszenie świadomości dotyczy „ochrony zdrowia psychicznego wśród dzieci i młodzieży, rodziców i nauczycieli”¹⁴⁴. Brakuje jednak doprecyzowania na czym będzie polegać tego typu edukacja, czy poruszony zostanie temat stereotypizowania osób doświadczających zaburzeń psychicznych oraz zwiększania świadomości jak tego typu schorzenia przebiegają.

Podobnie jak w kontekście obszaru edukacji, kampanie społeczne planowane są w obszarze promocji zdrowia i zapobiegania zaburzeniom psychicznym i założono również zlecenie zadań organizacjom pozarządowym w tym zakresie (powiat słupski)¹⁴⁵.

Sformułowania odnoszące się bezpośrednio do podnoszenia świadomości lub upowszechniania znajdziemy zarówno w przypadku Gdyni jak i Słupska. W ramach działania 1 Programu Gdyni pojawia się zapis o „konieczności upowszechniania „informacji o uprawnieniach osób niepełnosprawnych oraz dostępnych formach pomocy”. Bezpośrednie odniesienie do kwestii podnoszenia świadomości znajdziemy w 6. Celu szczegółowym Programu Powiatu Słupskiego, zapis brzmi: „Podniesienie świadomości społecznej z zakresu praw osób niepełnosprawnych”. Program Miasta Słupsk zawiera

¹⁴³ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 178.

¹⁴⁴ Tamże, s. 192.

¹⁴⁵ Tamże, s. 179-181.

zapis odnoszący się do promocji postaw równościowych. Niestety są to jedyne odniesienia do działań związanych z podnoszeniem świadomości. Nie wszystkie Programy zawierają odniesienia do *Konwencji*, dwa z nich powstały przed lub w czasie uchwalania dokumentu. Natomiast we wszystkich Programach znajdziemy odniesienie do Karty Praw Osób Niepełnosprawnych z 1997 roku.

W ramach działań polityk powiatowych województwa pomorskiego w obszarze zdrowia zostały uwzględnione również takie działania, które odnoszą się do zwiększania świadomości. Wymienione zostały kampanie społeczne, które odnosić się będą uświadamiania potrzeby wczesnej rehabilitacji, edukacji dot. ochrony zdrowia psychicznego, bezpiecznego i zdrowego stylu życia wśród dzieci i młodzieży oraz nauczycieli i rodziców. Jak podkreślają autorzy Analizy, zabrakło działań adresowanych do lekarzy i personelu medycznego, które zwiększały by wiedzę na temat potrzeb i praw osób niepełnosprawnych.

Wśród priorytetowych zadań publicznych w zakresie działania na rzecz osób z niepełnosprawnościami wymienia się „promowanie aktywności osób niepełnosprawnych w różnych dziedzinach życia społecznego i zawodowego”¹⁴⁶.

W politykach i programach wiele miejsca zajmują kwestie związane z aktywizacją społeczno-zawodową, jednak często jednak brakuje odniesień i akcentowania kwestii równościowych i antydyskryminacyjnych. W wielu powiatach województwa pomorskiego planowane są działania informacyjne, upowszechniające i informacyjne, które m.in. będą służyć podnoszeniu świadomości społecznej „celem przewyciężenia negatywnych postaw dotyczących zatrudnienia osób niepełnosprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem potencjalnych pracodawców”¹⁴⁷. Działania o charakterze promocyjnym przewidziano również w odniesieniu do kultury, sportu, turystyki i rekreacji. Planowane są działania w powiecie gdańskim puckim i sztumskim promujące osiągnięcia artystyczne i sportowe osób z niepełnosprawnościami. Przewidziane są również imprezy, wystawy, aukcje, olimpiady, przeglądy artystyczne.

Jednym z elementów działań na rzecz dostępności środowiska fizycznego, dróg, budynków i innych obiektów ma być nie tylko likwidowanie barier i tworzenie odpowiednich rozwiązań, ale również ich promocja. Tego typu zapis pojawił się w

¹⁴⁶ Tamże, s. 202.

¹⁴⁷ Tamże, s. 156

kontekście dostępności do komunikacji i informacji w urzędach, miasto Słupsk zakłada: „promocję wykorzystania nowoczesnych środków komunikacji, tak aby ułatwić codzienną komunikację także z Urzędem oraz innymi instytucjami publicznymi oraz w życiu społeczności lokalnej (np. kontakt z organizacjami pozarządowymi);”¹⁴⁸.

Większość badanych *Programów* odnosi się do kwestii zwiększania dostępności do edukacji i wspierania placówek edukacyjnych. Na poziomie powiatów województwa pomorskiego przewidziane są również: „działania edukacyjne i informacyjne skierowane do rodziców, opiekunów i nauczycieli, aby przeciwdziałać stereotypom i wspierać ich w planowaniu ścieżek rozwoju osób z niepełnosprawnościami już od najmłodszych lat”¹⁴⁹. W pomorskim zakłada się również podejmowanie tematyki przeciwdziałania stereotypom i uprzedzeniom, które dotyczą osób z niepełnosprawnościami. Podkreśla się również, że nauczyciele powinni być lepiej przygotowani do pracy z uczniami z niepełnosprawnością i konieczna jest współpraca z Ośrodkami Doskonalenia Nauczycieli. W powiatach gdańskim i tczewskim zaproponowano również prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla dzieci, które będą służyły przełamywaniu stereotypów dotyczących niepełnosprawności. Planowane są również prelekcje w szkołach poruszające temat przyczyn i skutków powstawania niepełnosprawności.

W dokumentach startegiczno-planistycznych Gdyni, które bezpośrednio odnoszą się do obszaru edukacji oraz podnoszenia świadomości, znajdziemy zapis o potrzebie: „uwrażliwienie uczniów na prawa osób niepełnosprawnych zaplanowano poprzez działania organizacji pozarządowych w zakresie uspołeczniania i integrowania”¹⁵⁰. Planowane są również działania skierowane do nauczycieli w szkołach ogólnodostępnych:

- „szkolenia i konsultacje dla specjalistów i osób zawodowo stykających się z dziećmi z FAS,
- prowadzenie grup wsparcia dla nauczycieli i wychowawców (zajęcia odbywane w szkole na zaproszenie dyrektora szkoły),
- prowadzenie superwizji grupowej dla pedagogów, psychologów szkolnych, pomoc w opracowywaniu planów działań wspierających dla uczniów posiadających opinię poradni”

¹⁴⁸ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 167.

¹⁴⁹ Tamże, s. 148

¹⁵⁰ Tamże, s. 193.

Tego typu działania zasługują na zauważenie i docenienie. Nauczyciele to grupa, która bardzo często styka się z trudnymi sytuacjami nierównego traktowania lub też dyskryminacji uczniów z niepełnosprawnościami. Władze Gdyni zapanowały działania związane z Płodowym Zespołem Alkoholowym (FAS), który również może wpływać na ograniczenia w funkcjonowaniu. Brakuje jednak kompleksowego potraktowania tematu i uzupełnienia szkoleń dla nauczycieli o potrzeby uczniów z niepełnosprawnościami oraz odniesienie wprost do Konwencji.

W pozostałych obszarach o których mówi Konwencja nie znaleziono odniesień do podnoszenia świadomości lub też przeciwdziałania dyskryminacji. Według autorów *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*¹⁵¹ kwestie podnoszenia świadomości oraz realizacji obowiązków wynikających z art. 8 Konwencji nie są priorytetowe w politykach powiatowych. Sytuacja ta może wynikać z faktu istnienia instytucji centralnych, które powinny zajmować się tym tematem. Brak akcentowania kwestii związanych z podnoszeniem świadomości może wiązać się również z utrwalonymi przekonaniami społeczno-kulturowymi według których osoby z niepełnosprawnościami postrzegani są jako odbiorcy pomocy materialnej. Zdarzają się również dokumenty, które są nieaktualne lub przestarzałe, brak odniesień do Konwencji wynika również z faktu, że powstały one przed jej uchwaleniem. Problemem jest również to, że polityki i dokumenty rzadko są też aktualizowane w oparciu o nowe dane, często kopiuje się zapisy z poprzednich i wkleja do następnych, brakuje kontroli na powstawaniem tych dokumentów¹⁵².

Rażący jest również brak empatii i opisywanie spraw osób z niepełnosprawnościami bardzo technicznym językiem. Brakuje również określenia wskaźników pomiaru dla stopnia realizacji celów, co w efekcie utrudnia monitorowania wdrażania Konwencji z uwagi na brak danych statystycznych. Pojawiają się zapisy o współpracy z organizacjami pozarządowymi, które jednak traktowane są jako wykonawcy określonych zadań, a rzadziej jako partnerzy tworzenia planowania polityk powiatowych¹⁵³.

¹⁵¹ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016

¹⁵² Tamże, s. 205

¹⁵³ Tamże, s. 209.

Dziwi również fakt, że nawet jeśli pojawiają się zapisy związane ze szkoleniami, podnoszeniem świadomości są one potraktowane bardzo wybiórczo i dotyczą zazwyczaj tylko jednej grupy defaworyzowanej np. osób z FAS lub też osób doświadczających chorób psychicznych. Nie wykorzystuje się potencjału planowanych działań. Brakuje również efektywnego wykorzystania kanałów medialnych oraz kampanii społecznych do podnoszenia świadomości, zmian postaw i zachowań społeczeństwa w kontekście osób z niepełnosprawnościami¹⁵⁴. Trudno zauważyć jakiegokolwiek innowacje lub też nowatorskie podejście jeśli chodzi o obszar związany z podnoszeniem świadomości.

Odniesień jest wiele, niestety jednak większość z nich nie odnosi się wprost do działań związanych z dyskryminacją lub też osoby z niepełnosprawnościami wymieniane są jako jedna z grup docelowych, niekoniecznie najważniejsza. Wśród działań wymieniane są takie, które trudno uznać za antydyskryminacyjne.

3.3.3. Wyniki Analizy programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami na poziomie gminy

Zagadnienia związane z podnoszeniem świadomości oraz przeciwdziałania stereotypom lub uprzedzeniom nie zajmują wiele miejsca w programach i politykach samorządowych. W ramach założonych celów *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Kępice 2016-2021* gmina Kępice zakłada przeciwdziałanie wykluczeniu oraz wyłączeniu grup zmarginalizowanych, w tym osób z niepełnosprawnościami oraz „wzmacnianie lub odzyskiwanie zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie rodzin, dzieci i młodzieży, w tym zapobieganie występowaniu oraz niwelowanie przejawów wykluczenia osób niepełnosprawnych i starszych (w ramach celu strategicznego „wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego”¹⁵⁵). Wymienione są również działania: promocja integracji społecznej, wyrównywania szans, w szczególności edukacyjnych oraz na rynku pracy. Nie znajdujemy jednak wyjaśnienia na czym miałyby polegać tego typu działania. Co więcej w tym samym celu strategicznym rekomendowane są działania o charakterze opiekuńczym, co może utrwalać charytatywny i pomocniczy sposób myślenia o niepełnosprawności.

¹⁵⁴ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 209.

¹⁵⁵ Tamże, s. 218

Dokumenty gminy Dębica Kaszubska nie zawierają zapisów odnoszących się do przeciwdziałania dyskryminacji, zamiast tego pojawia się wiele działań często określanych jako „wsparcie dla potrzebujących”¹⁵⁶, co może przywołać na myśl skojarzenia charytatywne i protekcyjne. Sformułowania związane z przeciwdziałaniem stereotypom pojawiają się natomiast w kontekście przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Planowane są kampanie informacyjne, które mają promować prawidłowe relacje rodzinne, podnosić świadomość w środowisku lokalnym oraz łamać stereotypy.

Kwestie związane z podnoszeniem świadomości zostały zasygnalizowane *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego* i w *Strategii rozwiązywania problemów społecznych* Gminy Kępice. Działania skierowane są zarówno do osób z niepełnosprawnościami oraz do ogółu społeczeństwa. Zaplanowano dostarczenie wsparcia informacyjno-edukacyjnego osobom niepełnosprawnym oraz ich rodzinom, które polegać ma na udzielaniu informacji w zakresie: „niepełnosprawności, możliwościach jej ograniczenia, kompensowania, przeciwdziałania, możliwościach i sposobach leczenia i rehabilitacji, możliwościach życia z tym problemem, przyszłych uprawnieniach, instytucjach, w których można uzyskać różne formy pomocy, ludziach (grupach samopomocy)”¹⁵⁷.

Inicjatywy związane z podnoszeniem świadomości mają mieć również realizowane poprzez promocję oraz kampanie społeczne. Zajęcia psychoedukacyjne oraz programy profilaktyczne są planowane w Dębicy Kaszubskiej jedynie w kontekście „rodzin zagrożonych patologią, rodzin dysfunkcyjnych w rozwiązywaniu ich problemów życiowych oraz wzmocnienie i wyzwalenie zasobów tkwiących w rodzinach”¹⁵⁸.

Żaden z programów i polityk na poziomie gminy nie zakłada zajęć podnoszących świadomość wśród nauczycieli, uwrażliwiania uczniów na sprawy związane z osobami niepełnosprawnymi. W obszarze edukacji przewidziane są działania mające charakter wsparcia np. wsparcia materialnego, pedagogiczno-psychologicznego dla uczniów, specjalistyczne wsparcie dla rodzin lub zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze¹⁵⁹.

Odpowiadając na potrzeby podnoszenia świadomości w obszarze zatrudnienia gmina Kępice zakłada: „promowanie wśród lokalnych przedsiębiorców subsydiowanych

¹⁵⁶ Tamże, s. 218.

¹⁵⁷ Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016, s. 218.

¹⁵⁸ Tamże, s. 225.

¹⁵⁹ Tamże, s. 226.

form zatrudnienia oraz tworzenie miejsc pracy dla osób będących w trudnej sytuacji na rynku pracy (we współpracy z PUP)¹⁶⁰. Są to jedyne działania w tym obszarze, które mają jakieś powiązanie z kwestiami świadomości.

W dokumentach programowych gmin temat podnoszenia świadomości istnieje w małym stopniu, kwestia stereotypów pojawia się jedynie w kontekście przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a temat uprzedzeń w ogóle nie jest obecny. Brakuje również celów, które byłyby dedykowane wyłącznie osobom niepełnosprawnym. Wyjątkiem jest gmina Dębica Kaszubska. Niestety w nazwie tego celu możemy zawarte są stygmatyzujące określenia „zaburzony psychicznie”, pełna nazwa celu brzmi: „Wspieranie rodzin z osobą niepełnosprawną, w tym z osobą chorą i zaburzoną psychicznie” (*Strategia rozwiązywania problemów społecznych Gminy Dębica Kaszubska na lata 2016-2018*). Użyte zostało również inne stygmatyzujące sformułowanie: „rodzina zagrożona patologią”.

We wszystkich dokumentach brakuje określenia sposobu mierzenia stopnia osiągnięcia celów i wskaźników ich realizacji.

4. Prawne i pozaprawne uwarunkowania realizacji praw i wolności przez osoby z niepełnosprawnościami w Polsce. Identyfikacja i charakterystyka barier oraz rekomendacje, cele i kierunki ewentualnych zmian

Niniejszy rozdział ma na celu przedstawienie barier prawnych i pozaprawnych, które wpływają na realizację praw i wolności osób z niepełnosprawnościami. Łącznie zostało wymienionych szesnaście głównych barier. Bariery prawne i pozaprawne zostały omówione łącznie, gdyż rozdzielenie ich wymagało by ponownego powtórzenia czynników, które wpływają na ich występowanie. Brak zapisów prawnych, wpływa na występowanie barier społecznych i środowiskowych, te natomiast generują potrzebę zmiany, również w zakresie prawnym. Czynniki prawne i pozaprawne wzajemnie się przeplatają. Rekomendacje natomiast zostały przypisane do każdej z barier, z podziałem na prawne i pozaprawne. W treści każdej bariery zostały umieszczone cytaty uczestników i uczestniczek debaty doradczo-programowych dotyczącej art. 8 KPO oraz wypowiedzi,

¹⁶⁰ Tamże, s. 229.

które zostały umieszczone w kwestionariuszu opinii, przesyłanym po uczestnictwie w debacie, w formie elektronicznej.

4.1. Niewystarczająca ilość działań uświadamiających skierowanych do nauczycieli i nauczycielek

Charakterystyka bariery

Rola nauczycieli w procesie edukacji dzieci i młodzieży jest nie do przecenienia. Jak podkreślają uczestnicy debaty, od świadomości oraz zachowania nauczycieli zależy bardzo często to, jak uczniowie myślą o osobach z niepełnosprawnościami lub jak się wobec nich zachowują. Osoby wypowiadające się w kwestionariuszach podkreślają, że często „zespół pedagogiczny posiada niedobór wiedzy i umiejętności”¹⁶¹.

Nauczyciele stanowią również ważny łącznik pomiędzy szkołą a rodzicami. Negatywna postawa nauczycieli wpływa na niechęć do przyjmowania uczniów z niepełnosprawnościami do szkół masowych: „każde dziecko ma prawo uczyć się w szkole, którą wybierze rodzic, niemniej nauczyciele szkół ogólnodostępnych, masowych boją się, bo nie wiedzą jak podchodzić do dzieci nauczyciele szkół ogólnodostępnych, masowych boją się, bo nie wiedzą jak podchodzić do dzieci”¹⁶². Zdarzają się również sytuacje, kiedy dziecko z niepełnosprawnością w klasie budzi sprzeciw rodziców dzieci z niepełnosprawnościami. Postawa nauczyciela jest wtedy bardzo istotna

*Nauczyciele bezradnie stają wobec roszczeniowych rodziców, którzy domagają się usunięcia z klasy, do której uczęszcza ich syn czy córka, dziecka z niepełnosprawnością, chorego, nadpobudliwego, któremu nauczyciel powinien poświęcić nieco więcej uwagi. Niestety, nie są to jednostkowe sytuacje*¹⁶³.

Nauczyciel może być również modelem dla uczniów i uczennic jak zachowywać się i odnosić wobec ucznia z niepełnosprawnością. Brak świadomości, bezradność czy też nierównościowe postawy czy też brak uwzględniania potrzeb uczniów z

¹⁶¹ Iwona Wojtczak-Grzesińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁶² Aneta Szarfenberg, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

¹⁶³ Halina Drachal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

niepełnosprawnościami prezentowane przez nauczyciela mogą być potem powielane przez uczniów i uczennice. W przypadku pracy z uczniami, którzy doświadczają różnych trudności ważne jest uwzględnienie ich potrzeb podczas prowadzenia lekcji. Lidia Best podczas debaty tematycznej poświęconej podnoszeniu świadomości podkreśla, że nauczyciel, który stoi plecami do ucznia głuchego, ciągle się przemieszcza, mówi niewyraźnie, za szybko praktycznie uniemożliwia mu pełne uczestnictwo w lekcji i zrozumienie przekazywanego materiału.

Nauczyciel przenoszący się cały czas, poruszający się w klasie, w różnych miejscach powoduje, że osoba słabosłysząca czy głucha musi co chwila kręcić głową i patrzeć za tą osobą, no bo korzystają również z wizualnej pomocy z obserwacji twarzy i ust¹⁶⁴.

Raport Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona* potwierdza, że szkoła bardzo często jest miejscem w której inność i różnorodność nie są tolerowane.

Docinanie, przezywanie i wyśmiewanie zdają się tworzyć najczęstszą oraz/lub najłatwiej zauważalną formę przemocy psychicznej, która wpisuje się w krąg zjawisk związanych z dyskryminacją. Celem ataków nie są dzieci dobrane losowo – na tle grupy rówieśniczej, z powodu swojego wyglądu, sprawności, płci lub statusu społecznego, są wyraźnie „inne” lub „gorsze”¹⁶⁵.

Dzieci z niepełnosprawnościami mogą spotkać się również z bezpośrednimi atakami i przemocą. Co więcej nierówne traktowanie, złośliwe żarty czy dyskryminacja mogą uczniów spotkać również ze strony nauczycieli.

Nauczycielska władza jest wykorzystywana do utrzymania krzywdzącej normy, marginalizującej część uczniów i uczennic. Aktywną stroną szkolnej dyskryminacji są nauczyciele i nauczycielki. Uczniowie i uczennice mogą spotkać się z gorszym

¹⁶⁴ Lidia Best, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

¹⁶⁵ Gawlicz K., Rudnicki P., Starnawski M., *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015, [h p://tea.org.pl/userfiles/raporty/raport_tea_dyskryminacja_w_szkole.pdf]

traktowaniem ze strony dorosłych. W niektórych przypadkach autorytet pedagogiczny służy legitymizowaniu dyskryminujących przekazów i norm¹⁶⁶.

Nauczycielom i nauczycielkom na etapie własnej edukacji i przygotowywania się do wykonywania zawodu rzadko przekazuje się informacje, które podnosiły by ich świadomość w zakresie niepełnosprawności, a bardzo często wiedza, którą otrzymują jest przestarzała lub stereotypowa: *Skostniała wiedza akademicka, zbyt teoretyczna, przekazywana studentom pedagogiki i pedagogiki specjalnej*¹⁶⁷.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Umieszczenie obowiązku prowadzenia działań dotyczących podnoszenia świadomości w Regionalnych Programach Operacyjnych województw. Przykładem może być RPO Pomorskiego, gdzie zakłada się prowadzenie działań podnoszących świadomość dot. potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami
- Uwzględnianie prowadzenia działań dot. podnoszenia świadomości nauczycieli oraz uczniów i uczennic w programach i politykach na poziomie gminy i powiatu.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

Osoby uczestniczące w debacie wydają się świadome sytuacji w szkołach i dostrzegają potrzebę działań podnoszących świadomość nauczycieli i nauczycielek, a w szczególności:

- *podniesienia kompetencji kadry pedagogicznej (wszystkich, nie wyłącznie tylko chętnych nauczycieli i nauczycielek) zarówno na poziomie wiedzy, umiejętności, jak i postaw wobec niepełnosprawności i wrażliwości na dyskryminację. z uwagi na częste występowanie dyskryminacji krzyżowej, niezbędne jest przygotowanie nauczycieli w oparciu o wspólny mechanizm dyskryminacji i powstawania uprzedzeń, rozszerzony na wszystkie przesłanki dyskryminacji*¹⁶⁸,

¹⁶⁶ Gawlicz K., Rudnicki P., Stamański M., *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015, [h p://tea.org.pl/userfiles/raporty/raport_tea_dyskryminacja_w_szkole.pdf], s. 146.

¹⁶⁷ Małgorzata Czajkowska-Kisil, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁶⁸ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- *zwiększenie zatrudnienia nauczycieli i nauczycielek z niepełnosprawnościami, zarówno w szkołach masowych jak i tzw. specjalnych*¹⁶⁹. Z jednej strony tacy nauczyciele stanowią dobry przykład dla uczniów z niepełnosprawnościami, jak mogą funkcjonować osoby doświadczające różnych barier, mogą być też źródłem dodatkowej wiedzy dla innych nauczycieli i uczniów,
- większość osób wskazuje szkolenia jako dobre źródło przekazywania wiedzy
- potrzebne jest również wsparcie nauczycieli/ek. Wyniki Raportu TEA pokazują, że w szkole pojawiają się ciekawe inicjatywy prowadzone przez nauczycieli, jednak często nie spotykają się z aprobatą kolegów i koleżanek z pracy czy też dyrekcji. Potrzebna jest również superwizja pracy nauczycieli, budowanie rozwiązań, które pozwolą im na współpracę zarówno w zespole jak i między szkołami, dzielenie się dobrymi praktykami¹⁷⁰,
- ważne zwiększenie liczby godzin i zagadnień związanych z tematyką równości, równego traktowania, pracy z uczniem z niepełnosprawnością w programie kształcenia nauczycieli i nauczycielek.
- Zmiany w systemie kształcenia nauczycieli/ek, włączenie kwestii niepełnosprawności, reagowania na zachowania związane z nierównym traktowaniem, dyskryminacją.

4.2. Zbyt mała ilość działań uświadamiających na różnych szczeblach edukacji

Charakterystyka bariery

Z wniosków z wywiadów Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej wynika, że uczniowie i uczennice z niepełnosprawnościami są narażeni na ataki rówieśników i rówieśniczek.

¹⁶⁹ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁷⁰ Gawlicz K., Rudnicki P., Starnawski M., Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań, Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015, [h p://tea.org.pl/userfiles/raporty/raport_tea_dyskryminacja_w_szkole.pdf],s. 176.

Są gnębione na przykład przez innych rówieśników z powodu wad jakichś na przykład. Jak ktoś jest, jak to powiedzieć... upośledzony albo coś¹⁷¹. Rzadko też stanowią część grup rówieśniczych, integrują się, są zachęceni do wspólnych aktywności: o osobach z niepełnosprawnościami mówi się jak o kimś, z kim dzieląc te same szkolne korytarze i sale, ma się znikomy kontakt¹⁷².

Dzieci i młodzież mają niewiele okazji, aby dowiedzieć się na czym polega niepełnosprawność lub zobaczyć w swoich niepełnosprawnych kolegach i koleżankach kogoś z kim można stworzyć bliższą więź lub nawiązać kontakt. Stereotypowe przekazy płynące z podręczników szkolnych, brak świadomości o niepełnosprawności w społeczeństwie, a w szczególności wśród rodziców i nauczycieli nie pomagają pełnosprawnym osobom zbudować postawy opartej na otwartości i tolerancji oraz dostrzegania różnorodności. Jak zauważa jedna z uczestniczek debaty:

Zmianę przekonań należy budować od małego dziecka, czyli od obligatoryjnych działań na rzecz wczesnego wspomagania rozwoju dzieci i sprawiania by w edukacji przedszkolnej i szkolnej uczyły się razem z rówieśnikami z sąsiedztwa. Działania te powinny być kontynuowane przez cały cykl edukacji szkolnej a nawet i akademickiej. Wówczas wszystkie osoby biorące udział w ich realizacji na poszczególnych etapach, będą same zmieniać podejście do swoich podopiecznych, zauważać, że są to takie same dzieci, uczniowie, osoby i chętnie propagować ich dokonania na forum społecznym¹⁷³.

Na etapie szkoły podstawowej, gimnazjum czy też szkoły średniej uczniowie i uczennice często też nie mają okazji, aby zetknąć się z osobą niepełnosprawną. System szkolnictwa specjalnego spowodował, że osoby pełnosprawne są oddzielone od swoim pełnosprawnych rówieśników:

Dzieci od najmłodszych lat nie mają szansy integracji z osobami z niepełnosprawnościami. W podstawie programowej dla przedszkola i szkół podstawowych dzieci z niepełnosprawnościami traktowane są w sposób taki, że kształtowana jest postawa litości i współczucia a nie partnerstwa¹⁷⁴.

¹⁷¹ Gawlicz K., Rudnicki P., Starnawski M., Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań, Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015, [h p://tea.org.pl/userfiles/raporty/raport_tea_dyskryminacja_w_szkole.pdf], s. 107.

¹⁷² Tamże, s. 108.

¹⁷³ Danuta Serafin, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁷⁴ Izabela Przybysz, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Największe szanse na kontakty problematyką i osobami z niepełnosprawnościami mają dzieci uczące się w szkołach integracyjnych; znacznie mniejsze, a czasem bywa żadne, dzieci uczące się w szkołach realizujących aspekty edukacji włączającej wyłącznie poprzez edukację domową (obecnie, w dobie problemów demograficznych, szkoły otwierają się na uczniów z niepełnosprawnością¹⁷⁵). Dlatego też potrzebne są inicjatywy przyczyniające się do: niesegregacyjnego traktowania dzieci z niepełnosprawnościami w szkołach (żeby fizycznie było one obecne w szkołach publicznych jeśli tylko mają taką wolę), tworzenie realnego kontaktu i klas integracyjnych. Poza tym edukacja do różnorodności i tolerancji wobec wszelkich grup mniejszościowych i defaworyzowanych (i osoby z niepełnosprawnością nie powinny być tutaj wyjątkiem)¹⁷⁶.

Szkoła czy też uniwersytet powinny tworzyć takie sytuacje, kiedy możemy mieć pretekst do nawiązania kontaktu, niekoniecznie związany z tematem niepełnosprawności. Najskuteczniejszym sposobem jest organizowanie działań, w których dzieci sprawne i z niepełnosprawnościami mogą wspólnie realizować określone zadania, wspólnie osiągać określone cele. Chodzi o takie działania, w których kluczowym tematem nie jest niepełnosprawność, i które są skoncentrowane na współpracy¹⁷⁷.

Ze względu na oddzielenie sprawnych od niepełnosprawnych, na różnych szczeblach edukacji potrzebujemy takich działań, które pozwalają nam się „nauczyć” niepełnosprawności, „doświadczyć” na czym polega w sposób praktyczny i warsztatowy. Wiele takich inicjatyw realizowanych jest przez organizacje pozarządowe i bardzo często spotykają się z dużym zainteresowaniem wśród dzieci i młodzieży.

Widziałam wiele warsztatów organizowanych dla szkół przez różne NGO. Brały w nich udział same osoby niepełnosprawne. Mówiły o swoim życiu, potrzebach, pokonywaniu barier. Widziałam jak autentycznie zainteresowane są tym dzieci i młodzież. Brali czynny udział w warsztatach, uczestniczyli aktywnie w zajęciach wielozmysłowego odbioru świata. Mieli możliwość poruszania się na wózku inwalidzkim, chodzenia o kulach, z zasłoniętymi

¹⁷⁵ Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁷⁶ Magdalena Fac-Skhirtladze, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁷⁷ Aneta Szarfenberg, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

oczami przy użyciu białej laski, uczyli się jak osoba niewidoma porusza się psem przewodnikiem¹⁷⁸.

Tego typu inicjatywy, które oparte są na doświadczeniach mają szczególny charakter, gdyż pozwalają „wejść troszeczkę jakby w buty tej osoby, bo poprzez empirykę, poprzez doświadczenia zdecydowanie łatwiej się rozumie drugiego człowieka”¹⁷⁹. Jak podkreśla inna osoba uczestnicząca w debacie poświęconej podnoszeniu świadomości, w tym wszystkim ważne jest budowanie empatii do drugiego człowieka:

Empatia to jest słowo klucz. I naprawdę tego brakuje nie dlatego, że mamy złe społeczeństwo, mało wrażliwe, mało tolerancyjne. Tylko mamy społeczeństwo, które na temat tolerancji, tego czym jest wykluczenie i te wszystkie szkodliwe zjawiska takie jak dyskryminacja, molestowanie nie dowiadują się na żadnym etapie edukacji bardzo często¹⁸⁰

Dobłą praktyką są również takie działania, kiedy to osoba z niepełnosprawnością sama prowadzi zajęcia edukacyjne dając okazję uczniom i uczennicom odnalezienia się w nowej sytuacji. W roli trenerów i trenerek szkoleń bardzo dobrze sprawdzają się osoby niedoceniane przez społeczeństwo w tej roli, czyli osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Zofia Pągowska od lat pracująca z osobami z niepełnosprawnością intelektualną wspomina swoje doświadczenia: Okazało się, że nasi uczestnicy postawieni w roli trenerów dobrze się w tej roli sprawdzali, i było to dla nich bardzo wzmacniającym i podnoszącym ich społeczny prestiż doświadczeniem. Uważam, że nie ma lepszego działania w tym zakresie. Nie zastąpi tego żadna podręcznikowa wiedza¹⁸¹

Justyna Kucińska, niewidoma edukatorka potwierdza ten przykład w swojej pracy: *W ostatnich latach przeprowadziłam k.150 godzin wychowawczych nt. OzN dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Dzieci i młodzież zadawała mnóstwo pytań nt. funkcjonowania OzN. Poruszam się z psem przewodnikiem i bardzo często udzielam informacji dzieciom, które pytają rodziców lub bezpośrednio mnie o moją niepełnosprawność¹⁸².*

¹⁷⁸ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁷⁹ Sylwester Peryt, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

¹⁸⁰ Karolina Kędzióra, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

¹⁸¹ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁸² Justyna Kucińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- konieczne jest realizowanie na wielką skalę działań promujących prawa osób niepełnosprawnych. Działania powinny być skierowane w szczególności do dzieci i młodzieży¹⁸³.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- implementacja rekomendowanego m.in. przez WHO i UNESCO podejścia inkluzywnego realizowanego pod hasłem „Education for All”. Strategia ta, umieszczając w centrum uwagi ucznia, proponuje zmodyfikowanie systemu edukacyjnego, tak by każde dziecko miało prawo do uczęszczania do szkoły z innymi sprawnymi uczniami¹⁸⁴
- Programy edukacyjne na temat różnych niepełnosprawności realizowane na przykład na godzinach wychowawczych. Wolontariat – kluby lektorów, młodzież czyta książki nagrywane dla osób niewidomych, kursy języka migowego, nauka jazdy na wózku, sprawna młodzież może zyskać świadomość funkcjonowania osób niepełnosprawnych¹⁸⁵
- działania z zakresu podnoszenia świadomości nauczycieli, uczniów i środowiska powinny być zapisane w programach wychowawczych
- Lekcje o niepełnosprawności, ale działania te nie mogą być jednorazowe¹⁸⁶
- powinno się promować wolontariat i autorskie projekty uczniów. Dzięki temu przy niektórych projektach to z inicjatywy uczniów pełnosprawnych wychodziła by chęć poznania prawdziwej strony osób z niepełnosprawnościami oraz współdziałania z nimi na zasadach partnerskich¹⁸⁷
- Dobrą praktyką w tej dziedzinie wydają się być działania „Laboratorium ciemności” w Polskim Związku Niewidomych, otwarte przede wszystkim na dzieci w wieku przedszkolnym i klas 1-3. Oraz Działania Niewidzialnej Wystawy, którą

¹⁸³ Tamże, s. 210.

¹⁸⁴ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁸⁵ Małgorzata Czajkowska-Kisil, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁸⁶ Krzysztof Wostal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁸⁷ Małgorzata Talipska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

rocznie odwiedza kilkaset dzieci i młodzieży z całej polski. Dzięki tym działaniom tematyka osób z dysfunkcją wzroku jest pokazywana, przybliżana najmłodszym dzieciom oraz młodzieży¹⁸⁸

- kapitalną rzecz robi laboratorium ciemności w Polskim Związku Niewidomych czy Niewidzialna Wystawa¹⁸⁹
- konieczne jest realizowanie na wielką skalę działań promujących prawa osób niepełnosprawnych. Działania powinny być skierowane w szczególności do dzieci i młodzieży¹⁹⁰.

4.3. Stereotypowe wizerunki osób niepełnosprawnych w podręcznikach szkolnych

Charakterystyka bariery

Niepełnosprawność w podręcznikach szkolnych nie pojawia się zbyt często, tylko dwudziestokrotnie w podręcznikach do wiedzy o społeczeństwie i języka polskiego, czterokrotnie w wychowaniu do życia w rodzinie, tylko dwukrotnie w podręcznikach do historii.

W analizowanych podręcznikach wielokrotnie pojawia się również słowo „kalectwo”, które ma bardzo pejoratywny wydźwięk i kojarzy się z osobą całkowicie niesamodzielną, która jest więźniem swoich ograniczeń. Nie służy to z pewnością budowania pozytywnego wizerunku osób z niepełnosprawnością. Uczniowie i uczennice uczą się, że ich niepełnosprawni rówieśnicy są słabsi od nich i niesamodzielnymi:

Ola przypomniała sobie, że w jej poprzedniej klasie było zupełnie inaczej. Jak tylko ktoś rzucił pomysł wycieczki rowerowej, to pani marszczyła brwi. I mówiła: „Zastanówcie się.

¹⁸⁸ Robert Zarzecki Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁸⁹ Sylwester Peryt, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

¹⁹⁰ Tamże, s. 210.

Przecież macie w klasie niepełnosprawną koleżankę. Czy wiecie, jak byłoby jej przykro? Musicie się liczyć z potrzebami słabszych¹⁹¹.

Z niepełnosprawnością stykają się w podręcznikach do języka polskiego, w kontekście historycznym, np. czytając jak Spartanie zabijają osoby, które odstają od normy („kalekich, garbusów”). Z podręczników do historii dowiadują się, że zgodnie z polityką hitlerowskich Niemiec, osoby z niepełnosprawnością i doświadczające chorób psychicznych były uznane za niepotrzebne społeczeństwu i eksterminowane. . W obu przypadkach brakuje merytorycznego komentarza, który przybliżyłby młodzieży to zagadnienie i wyjaśniał jak niepełnosprawność była traktowana na tle historycznym, a jak jest teraz.

W większości przypadków mogą jedynie zetknąć się z przykładami osób doświadczających ograniczeń ruchowych, co jest bardzo powszechna praktyka, kiedy całą różnorodną społeczność osób z niepełnosprawnościami sprowadza się tylko do tej jednej grupy osób z ograniczeniami w poruszaniu się.

Osoby z niepełnosprawnościami prezentowane w materiałach omawianych na lekcjach rzadko pokazywane są z innej perspektywy niż ich bariery, których doświadczają. Brakuje informacji o postaciach historycznych, które miały różnorodną niepełnosprawności (np. polscy Królowie) i miały jakieś istotne zasługi lub talenty.

W ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie o niepełnosprawności mówi się jako o problemie do rozwiązania poprzez działania, kampanie, bezpośrednie wsparcie. Osoby z niepełnosprawności prezentowane są w sposób schematyczny jako potrzebujące wsparcia, bierne, niesamodzielne. Brakuje przełamania wizerunku tej grupy i prezentowania osób z ograniczeniami sprawności, ale z różnymi cechami tożsamości, w różnych kontekstach społecznych i zawodowych, z różnymi zainteresowaniami i cechami charakteru.

Autorki i autorzy podręczników szkolnych starają się wzbudzić współczucie wobec „ofiary” ograniczeń sprawności. Brakuje niestereotypowych przykładów osób z niepełnosprawnościami jako aktywnych członków społeczeństwa, w różnym wieku,

¹⁹¹ Abramowicz M. (red.), *Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011, za: Łuczak A., Murdzek A., *Między nami, Podręcznik dla klasy piątej szkoły podstawowej*, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2010, s. 211.

o różnym statusie, kreujących swoje życie, samodzielnych, niezależnych, odnoszących sukcesy na różnych polach.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Określenie wytycznych dla autorów i autorek podręczników szkolnych jaki wizerunek powinien być promowany w podręcznikach szkolnych oraz konieczności niestereotypowych i różnorodnych przedstawień osób z niepełnosprawnościami.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- W grach, pomocach edukacyjnych, podręcznikach szkolnych powinny być uwzględniane wizerunki osób z różnymi niepełnosprawnościami. Praca wychowawcza powinna przebiegać w oparciu o dbałość o równe traktowanie bez eksponowania „szczególnej” postawy wobec osób z niepełnosprawnością (jeżeli to nie jest uzasadnione jej rodzajem czy stopniem)¹⁹².
- Używanie w podręcznikach szkolnych niestereotypowych wizerunków osób z niepełnosprawnościami.
- Podkreślanie różnorodności środowiska osób z niepełnosprawnościami, również w kontekście ograniczeń, nie tylko ruchowych.
- Umieszczenie merytorycznych komentarzy, które pozwolą zrozumieć na czym polegają różne podejścia do niepełnosprawności (modele), jak była traktowana z perspektywy historycznej i społecznej.
- Używanie języka wrażliwego na niepełnosprawność, wyeliminowanie zwrotów typu „kaleka”, „inwalida”.
- Uwzględnianie w treści podręczników omówienia na czym polega stereotyp, uprzedzenie i zjawisko dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami.

4.4. Brak systemowych programów podnoszenia świadomości oraz antydyskryminacyjnych i równościowych do szkół

Charakterystyka bariery

¹⁹² Iwona Wojtczak-Grzebińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Jedną z przyczyn niskiej świadomości w obszarze edukacji jest: *Brak programów edukacyjnych w szkołach ogólnodostępnych. Informacje obecnie przekazywane to informacje szcztkowe (zbyt ogólne)*¹⁹³. Działania uświadamiające, nawet jeśli są interesujące i bardzo przydatne, realizowane są jako pojedyncze inicjatywy, najczęściej przez organizacje pozarządowe. Potrzebę zmian w tym zakresie sugeruje wiele osób, m.in. *wprowadzenie programów antydyskryminacyjnych/równościowych w szkołach, ukierunkowanych zarówno na prowadzenie działań profilaktycznych, uświadamiających i uwrażliwiających (edukacji antydyskryminacyjnej), jak i umożliwiających skuteczne reagowanie na sytuacje nierównego traktowania, skierowane do wszystkich osób składających się na środowisko szkolne*¹⁹⁴.

Dobrym krokiem w celu podnoszenia świadomości był stworzenie obowiązku prowadzenia przez placówki oświatowe edukacji antydyskryminacyjnej, zapisy zawiera Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10.05.2013 zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. 2013, poz. 560). Treść załączników określa, że *w szkole lub placówce są realizowane działania antydyskryminacyjne obejmujące całą społeczność szkoły lub placówki*¹⁹⁵. Szkoły zobowiązane są również do dokumentowania i analizy przejawów dyskryminacji i raportowania działań antydyskryminacyjnych, które realizują. Raportu Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej ujawnił, że szkoły mają trudność w realizowaniu tych wymogów. Wiele działań, które realizowane są jako edukacja antydyskryminacyjna, to działania pozorne, których *związek z przeciwdziałaniem nierównemu traktowaniu jest wysoce problematyczny, fasadowy lub po prostu nie istnieje. W tej kategorii odnajdujemy działania charytatywne, religijne, prozdrowotne, ekologiczne*¹⁹⁶.

Programom edukacyjnym powinna towarzyszyć reforma podręczników szkolnych i uzupełnienie ich o niestereotypowe przekazy dot. Osób z niepełnosprawnościami. Potrzebne są również poza podręcznikowe źródła wiedzy, które stanowiłyby pomoc dla

¹⁹³ Małgorzata Czajkowska-Kisil, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁹⁴ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁹⁵ https://men.gov.pl/wp-content/uploads/.../rozporzadzenie_06.08.15_zalacznik.docx, dostęp: 10.01.2017.

¹⁹⁶ Gawlicz K., Rudnicki P., Starnawski M., Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań, Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015, s. 328.

nauczycieli i nauczycielek: *Brak materiałów i pomocy dydaktycznych umożliwiających nauczycielom zebranie informacji dla młodzieży*¹⁹⁷. Dodatkowe publikacje mogłyby stanowić interesujące źródło wiedzy dla dzieci i młodzieży, ale także dla samych nauczycieli i nauczycielek:

*Dobrym przykładem może być dostępna online andaluzyjska publikacja Mujeres con discapacidades en historia, w której przedstawione są biografie kobiet z różnymi niepełnosprawnościami poczynając od księżnej Any de Mendoza, poprzez hiszpańską malarzkę Marię Blanchard, Virginie Woolf, Fridę Kahlo, po amerykańską dramatopisarkę Jane Bowles czy Alison Lopper (artystkę urodzoną bez rąk, komentująca w swojej sztuce kanony piękna w rzeźbie), Publikacja uzupełniona jest scenariuszami lekcji wokół tych biografii (Zob. Gutierrez i inni)*¹⁹⁸.

Dobłą praktyką z zewnątrz może być zatrudnianie w szkołach ogólnodostępnych specjalistów, *w szkole gdzie mój syn jest, jest specjalny taki koordynator do spraw dzieci związany z autyzmem i wtedy oni się spotykają z rodzicami też trzy razy w roku, gdzie również zasięgają opinii i wiedzy od rodziców tych uczniów, którzy oni mają, aby więcej się dowiedzieć na ich temat i to są naprawdę ciekawe nieraz dyskusje*¹⁹⁹.

Istnieje zatem duża potrzeba programu podnoszenia świadomości, który towarzyszyć będzie wdrażaniu nowych obowiązków spoczywających na szkołach. Konieczne jest opracowanie standardów równego traktowania, które stanowić będą pomoc dla nauczycieli/ek oraz dyrektorów/ek szkół. Standardy mogą być ujęte w formie kodeksów równego traktowania, który wyznacza ramy traktowania, określa wartości, sposoby zgłaszania przejawów dyskryminacji i reagowania na nie²⁰⁰.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- *Przeprowadzenia programu wieloletniego dotyczącego praw osób niepełnosprawnych, który zapewni finansowanie akcji, kampanii i programów służących podniesieniu świadomości społecznej w sprawach dotyczących osób*

¹⁹⁷ Małgorzata Czajkowska-Kisil, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁹⁸ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

¹⁹⁹ Lidia Best, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁰⁰ Kozakoszczak A., *Opracowanie i wdrażanie standardów równego traktowania w szkole – potrzeby, doświadczenia, wnioski*, Seria „Z teorii w praktykę”, nr 5/2014, Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa 2014

niepełnosprawnych. Umożliwi to pełną realizację założeń przyświecających art. 8 Konwencji²⁰¹.

- Korzystanie z dobrych praktyk międzynarodowych i implementowanie rozwiązań na gruncie krajowym np. *Enabling Masterplan 2012-2016*, który jest pięcioletnią mapą drogową budowania inkluzywnego społeczeństwa zapewniającego pełną integrację osób niepełnosprawnych²⁰².
- Konieczność określenia: *jakie są obecnie panujące stereotypy i uprzedzenia, z czego one wynikają i jaką mają skalę. Podobnie zidentyfikować należy szkodliwe praktyki wraz ze wskazaniem ich źródła. W tym celu należy tak zaprojektować na drodze prawnej system instytucjonalny, by poprzez należycie przeprowadzane badania społeczne możliwe było udzielenie odpowiedzi na powyższe pytania*²⁰³.
- Krajowe programy np. Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji, powinny uwzględniać kwestię podnoszenia świadomości w zakresie spraw dotyczących osób z niepełnosprawnościami oraz zawierać bezpośrednie odniesienie do KPON.
- Zwiększenie ilości zapisów bezpośrednio odnoszących się do wdrażania przepisów Konwencji i podnoszenia świadomości w krajowych aktach prawnych oraz programach i politykach samorządowych.
- Umieszczenie zapisów odnoszących się do Konwencji oraz podnoszeniu świadomości w krajowych strategiach np. *Strategii Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjne gospodarka, sprawne państwo, odniesienia do kwestii KPON*.
- Umieszczenie zapisów odnoszących się do Konwencji w *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (SRKS)*, potrzeby kształtowania niestereotypowego wizerunku osób z niepełnosprawnościami, uwzględniającymi różnorodność tej grupy. W ramach horyzontalnej zasady dot. zwalczania dyskryminacji, która zapisana jest w Strategii, powinny znaleźć się bezpośrednie odniesienia dotyczące

²⁰¹ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 24

²⁰² Tamże, s. 24, za: <http://app.msf.gov.sg/Policies/Disabilities-Special-Needs/Enabling-Masterplan-2012-2016> (dostęp 26 maja 2016).

²⁰³ Tamże, s. 27.

zwalczania stereotypów i uprzedzeń związanych z niepełnosprawnością, które przyczyniają się do dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami oraz ich wykluczaniu.

- W krajowych dokumentach powinny znaleźć się zapisy dot. Szkolenia pracowników instytucji nt. zasady równości i dyskryminacji oraz dostępności, podnoszenia świadomości, tego typu sformułowania pojawiają się bardzo rzadko, dobrym przykładem jest *Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami w ramach funduszy unijnych 2014-2020*²⁰⁴, zakłada szkolenia związane z podnoszeniem świadomości. Szkoleniami mają być objęci pracownicy „instytucji zaangażowanych w realizację programów operacyjnych nt. zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami”²⁰⁵.
- Określanie jasnych i przejrzystych wskaźników pomiaru dotyczących prowadzonych działań uświadamiających.
- Określenie wymogów stosowania języka wrażliwego na niepełnosprawność, który powinien pojawiać się np. w strategiach, programach, dokumentach planistycznych itp.
- Konieczność przyjęcia ustawy, która określałaby w możliwie szeroki sposób prawa osób z niepełnosprawnościami oraz ich realizacji i określenia roli poszczególnych szczebli jednostek samorządu terytorialnego.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- Prowadzenie ze szczególną dbałością programów przeciwdziałających agresji słownej oraz izolacji²⁰⁶.
- Tworzenie i realizacja programów podnoszących poziom świadomości wszystkich osób pracujących w obszarze edukacji.
- Prowadzenie działań informacyjnych i opracowywanie materiałów, które ułatwiać będą realizowanie obowiązku edukacji antydyskryminacyjnej.
- Zatrudnianie koordynatorów ds. niepełnosprawności.

²⁰⁴ https://www.power.gov.pl/media/6131/Agenda_ZATWIERDZONA.pdf

²⁰⁵ Tamże, s. 48

²⁰⁶ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- Zmiany w podręcznikach szkolnych oraz tworzenie i wydawanie dodatkowych materiałów stanowiących źródło pomocy dydaktycznej o niepełnosprawnościach.
- Upowszechnianie kodeksów równego traktowania i innych dobrych praktyk.

4.5. Niewystarczający potencjał podstawy programowej

Charakterystyka bariery

Na etapie edukacji wczesnoszkolnej temat niepełnosprawności praktycznie nie istnieje. Badacze i badaczki zauważyły/li z Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej po analizie podstawy i podręczników szkolnych doszli do wniosku, że:

Problematyka związana z niepełnosprawnościami pojawia się w podstawie programowej na poziomie szkoły podstawowej jeden raz, w ramach treści dotyczących wychowania fizycznego na I etapie edukacyjnym: Wychowanie fizyczne. Kształtowanie sprawności fizycznej dzieci i edukacja zdrowotna. Uczeń kończący klasę I: (...) wie, że dzieci niepełnosprawne znajdują się w trudnej sytuacji i pomagają im²⁰⁷.

Odniesienie do tematu niepełnosprawności w ramach przedmiotu wychowania fizycznego można zinterpretować jako brak wiedzy osoby tworzącej podstawę programową lub też o celową marginalizację tematu. Natomiast stwierdzenie dotyczące niesienia pomocy uczniom i uczennicom niepełnosprawnym utwierdza stereotyp o osobach niepełnosprawnych jako zależnych, niesamodzielnych i potrzebujących wsparcia.

W podstawie programowej dotyczącej kształcenia ogólnego dla szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych znajduje się odniesienie do tematu zdrowia psychicznego, w tym przypadku również ma być realizowane poprzez lekcje wychowania fizycznego, wskazówki do jego realizacji brzmią następująco:

²⁰⁷ Abramowicz M. (red.), *Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011, za: *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych* (załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół), s. 9.

Uczeń: (...) omawia przyczyny i skutki stereotypów i stygmatyzacji osób chorych psychicznie i dyskryminowanych (np. żyjących z HIV/AIDS)''²⁰⁸

Trudno stwierdzić, dlaczego temat niepełnosprawności również w tym przypadku ma być omawiany na lekcjach wychowania fizycznego oraz w jaki sposób nauczyciele i nauczycielki prowadzący ten przedmiot będą przygotowani merytorycznego do wprowadzania tego typu zagadnień na swoich lekcjach.

Odniesienie do przesłanki niepełnosprawności na etapie kształcenia ponadgimnazjalnego występuje czterokrotnie. Zagadnienie powinno być realizowane podczas takich przedmiotów: wprowadzenie, wychowanie do życia w rodzinie, język obcy nowożytny.

Podstawa programowa nie daje nauczycielom i nauczycielkom wiele miejsca na realizowanie zagadnień związanych z niepełnosprawnością i zwiększanie świadomości uczniów i uczennic. Pomimo tych znikomych odniesień do kwestii niepełnosprawności, uczestnicy debaty krytycznie oceniają realizację tych zapisów:

Temat niepełnosprawności często pomijany jest w procesie kształcenia, ponieważ nauczyciele nie wiedzą jak podejść do tematu. W ramach kształcenia wyższego w ogóle brakuje działań i wskazań związanych z tym tematem²⁰⁹.

Uważam, że potencjał ten nie jest wykorzystywany nawet w 30 procentach. Trudno bowiem oczekiwać, wykorzystania takiego potencjału jeżeli osoby odpowiedzialne za przekazywanie tego typu wiedzy same niejednokrotnie nie mają pojęcia o osobach niepełnosprawnych, lub też myślą o nich stereotypowo²¹⁰.

Zapisy podstawy programowej są krytycznie oceniane przez osoby uczestniczące w debacie:

Dzieci od najmłodszych lat nie mają szansy integracji z osobami z niepełnosprawnościami. W podstawie programowej dla przedszkola i szkół podstawowych dzieci z niepełnosprawnościami traktowane są w sposób taki, że kształtowana jest postawa litości i

²⁰⁸ Tamże, s. 195

²⁰⁹ Izabela Przybysz, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²¹⁰ Robert Zarzecki Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

współuczucia a nie partnerstwa²¹¹.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Wprowadzenie dodatkowych przepisów w podstawie programowej, które stworzą potencjał realizowania lekcji związanych podnoszeniem świadomości
- Umieszczenie zapisów dotyczących prowadzenie działań edukacyjnych i kampanii podnoszących świadomość osób, których przepisy będą dotyczyć.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- Zmiana stereotypowych określeń w podstawie programowej dotyczących uczniów i uczennic z niepełnosprawnościami

4.6. Stereotypowe przekazy medialne

Charakterystyka bariery

Osoby z niepełnosprawnościami stosunkowo rzadko pojawiają się w mediach, a jeśli już, to zazwyczaj w dwóch skrajnych odsłonach.

U nas przekaz medialny jest dychotomiczny albo ludzie nie radzący sobie z życiem, którym społeczeństwo powinno pomóc albo supermeni pokonujący szczyty w Himalajach. Zwyczajnego szarego dnia brak. Dominuje jednak stereotyp ofiary²¹²

Z jednej strony mamy wizerunek tzw. superkaleki, czyli kogoś kto pokonuje wszelkie przeszkody i odnosi nieprawdopodobne sukcesy²¹³. Drugi typ osoby z niepełnosprawnością w przekazach medialnych, najczęściej pojawia się przy okazji reportażu lub też ogłoszeń zbiórek pieniędzy, utrwalany jest wizerunek:

Bezradnego, oczekującego pomocy, wsparcia drugiej osoby. Cierpiącego, samotnego i nieszczęśliwego. Materiały ukazujące historie osób ciężko chorych, kończy często prośba o pomoc, o wpłatę pieniędzy na operację, rehabilitację, zakup kosztownych lekarstw. Tego

²¹¹ Izabela Przybysz, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²¹² Halina Drachal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²¹³ Szpurek B. A., *Niepełnosprawność w środkach społecznego przekazu*, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Leszno 2008, s. 9.

rodzaju prośby, apele utrwalają w społeczeństwie negatywny obraz osoby niepełnosprawnej. Czynią z niej żebraka, człowieka niepotrafiącego zadbać o siebie, przedstawiają go jako jednostkę niezdolną do bycia samodzielnym²¹⁴,

Również kampanie zbierające środki na pomoc pokazują ich jako stałych biorców, osoby bezradne, które bez finansowego wsparcia społeczeństwa nie dadzą sobie rady²¹⁵

Pomiędzy tymi dwiema skrajnościami brakuje opisu ludzi normalnych, zwyczajnych, przeciętnych, ludzi takich jak my, którzy doświadczają organiczeń sprawności:

Brakuje historii o miłości niepełnosprawnych, o ich kłopotach o różnych wydarzeniach w ich życiu – ale historii opowiedzianych tak, aby niepełnosprawność nie była najważniejszą cechą osoby niepełnosprawnej, chodziło głębszy profil danego bohatera czy bohaterki. Z powodzeniem udało się stworzyć takie postacie w serialach amerykańskich (Glee, Chirurdzy)²¹⁶.

Według niektórych osób wpływ na tego typu sytuacje ma pogoń za medialną sensacją.

Współczesne dziennikarstwo, ma pewne wymagania, krótko, sensacyjnie, emocjonalnie, szokująco, czyli że dany problem pokazać w ten sposób, żeby wyrzucić właśnie emocje, żeby wstrząsnąć, żeby przestraszyć²¹⁷.

Najbardziej znanym serialem w którym pojawia się postać osoby z niepełnosprawnością intelektualną jest „Klan”. Postać Maćka, który grany jest przez Piotra Swenda przyniosła mu sukces i pozwoliła przybliżyć opinii publicznej funkcjonowanie osób z tego rodzaju niepełnosprawnością.

Serial zrobił dla oswojenia społeczeństwa z osobami z zespołem Downa i ich zaakceptowania, nie zrobił żaden rządowy czy ministerialny program²¹⁸

²¹⁴ Szpurrek B. A., *Niepełnosprawność w środkach społecznego przekazu*, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Leszno 2008, s. 9.

²¹⁵ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²¹⁶ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²¹⁷ ²¹⁷ NN, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²¹⁸ http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/20977;jsessionid=FC20776D0D91D1BAC1226D1923F31595?action=table.ToogleExpandedAll&ci=document_add_comment&tableId=41893

Jednak sposób budowania tej postaci przez scenarzystów oraz przedstawiania jej na ekranie znajduje grono krytyków, którzy dostrzegają wiele stereotypowych przekazów.

Chłopca rzadko widzimy w relacjach innych niż rodzinne, przez krótki czas obserwujemy jego udział w działalności dziecięcej grupy teatralnej, w której chłopiec zajmuje się czynnościami przygotowawczymi oraz wita gości przed rozpoczęciem przedstawienia, dowiadujemy się o jego wyjściach na basen, niewiele natomiast wiadomo o problemach związanych z jego niepełnosprawnością²¹⁹.

Brak życia towarzyskiego serialowego Maćka częściowo potwierdza rzeczywistość osób z zespołem Downa, które przez rówieśników bywają postrzegane jako mniej atrakcyjne społecznie i przez to nawiązują mniej kontaktów.

Jak podkreśla Krysytna Pągowska, pracująca od lat z osobami z niepełnosprawnością intelektualną:

Obserwujemy obecnie trend nastawiony na pokazywanie OzNI w całkowitej samodzielności, przekonywaniu, że mogą i powinni decydować o własnych sprawach, że mogą być aktywni we wszystkich obszarach społecznego funkcjonowania. itp. Taki obraz też jest mylny i nieprawdziwy, gdyż poziom funkcjonowania OzNI jest bardzo różny i niestety większość z nich potrzebuje i zawsze będzie potrzebować pomocy i wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. (...) Dla nas profesjonalistów pracujących na co dzień z OzNI ważne jest żeby pokazywać ich obraz prawdziwy bez zafalszowań w jakąkolwiek stronę²²⁰.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Umieszczenie zapisów w Ustawie o radiofonii i telewizji o konieczności podnoszenia świadomości
- Zastosowanie większej ilości form pozytywnego oddziaływania władzy publicznej w zakresie podnoszenia świadomości np. *nagradzanie przekazów, kampanii lub*

²¹⁹ Łaciak B., *W medialnej pułapce – wizerunek osób niepełnosprawnych, przekłamania, niedopowiedzenia, idealizacja*, www.bardziejkochani.pl

²²⁰ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

programów podnoszących świadomość społeczną w sprawach istotnych dla życia publicznego²²¹.

•

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- Więcej bohaterów niepełnosprawnych w scenariuszach nie tylko epizodyczne postacie, ale trwale obecne²²².
- Pojawianie się w filmach i serialach bohaterów i bohaterek doświadczających różnego rodzaju niepełnosprawności intelektualnych i pokazywanie ich w różnych społecznych rolach, bo często w konsekwencji małej ilości kontaktów z takimi osobami w codziennym życiu, może to być jedyne źródło wiedzy o niepełnosprawności intelektualnej²²³.
- W Telewizji Polskiej powinni być zatrudniani dziennikarze z niepełnosprawnościami, żeby byli widoczni tak jak pozostali pracownicy, którzy sprawnie wykonują swoje służbowe obowiązki²²⁴.
- Realizowanie większej ilości działań promujących marketing społeczny.
- Konieczność ustalenia z przedstawicielami mediów, standardów prezentowania wizerunku osób niepełnosprawnych zgodnych z Konwencją, włączyć w programy dla dzieci problematykę osób niepełnosprawnych (Ulica sezamkowa), Supełkowe ABC²²⁵,
- Określenie standardy tworzenia materiałów medialnych
- Realizowanie na większą skalę szkoleń dla przedstawicieli/ek branży mediów.
- Angażowanie OzN do tworzenia programów, scenariuszy oraz realizować zadania ustawy medialnej²²⁶.

²²¹ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 23.

²²² Sylwester Peryt, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²²³ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²²⁴ Halina Drachal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²²⁵ Małgorzata Czajkowska-Kisil, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²²⁶ Justyna Kucińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- Włączenie tematyki niepełnosprawności i kwestii różnorodnych przekazów medialnych do szkoleń i programu kształcenia dziennikarzy, dziennikarek, scenarzystów/ek, reżyserów/ek, przedstawicieli/ek branży filmowej.
- Prowadzenie większej ilości działań mających na celu podnoszenie świadomości w zakresie języka wrażliwego na niepełnosprawność, który nie jest stygmatyzujący i wykluczający.

4.7. Język niewrażliwy na niepełnosprawność i stygmatyzujące określenia

Charakterystyka bariery

Jak podkreślają osoby uczestniczące w debacie dużym problemem jest stygmatyzujący język, który pojawia się w przekazach medialnych, winą częściowo są obarczani dziennikarze i ich brak przygotowania:

Problem jest też fakt, że bardzo często osoby, które piszą, lub robią reportaże o OzN zupełnie są do tego nie przygotowane profesjonalnie. Mylą pojęcia, nazewnictwo, wprowadzając w ten sposób całkowitą dezinformację dotyczącą prawdziwej tematyki²²⁷.

Rzecznik Praw Obywatelskich dokonał analizy języka używanego psychicznych pojawiającego poczytnych dzienników i tygodników, które pojawiały się od listopada 2014 r. do października 2015 r. We wnioskach z analizy, RPO zwraca uwagę na negatywny kontekst w jakim zwykle pojawiają się osoby doświadczający chorób psychicznych:

Negatywny obraz osób z zaburzeniami tworzony jest raczej przez kontekst, w którym pojawiają się informacje o tych osobach. Są to m.in. artykuły poświęcone przestępstwom, w których podkreśla się zaburzenia, na jakie cierpieli sprawcy i niebezpieczeństwo, jakie stanowią dla innych (np. „27-letni Samuel N., który zabił siekierą dziewczynkę, jest świadkiem Jehowy z zespołem Tourette'a”); „Chory psychicznie ma broń w domu! Czy jest

²²⁷ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

niebezpieczny?”; „Szaleniec z Monciaka uniknie kary”; „Wariatka mogła zabić kilkadziesiąt osób”²²⁸).

Jeśli w artykułach pojawiają się wzmianki o zakładach psychiatrycznych to najczęściej podane w formie sensacji, skandalu np. o przymusowym zamykaniu chorych lub przemocy. Dziennikarze i dziennikarki często używają zwrotu „psychiatryk”, a sam szpital prezentowany jest jako miejsce niebezpieczne i zagrażające wolności jednostki.

Krzywdzący język bardzo często pojawia się w artykułach dot. dyskusji politycznych. Przeciwnie stronnictwa używają wobec siebie słów i obelg, które utrwalają negatywne myślenie o osobach doświadczających chorób psychicznych.

Nazywających przedstawicieli i zwolenników określonych ugrupowań politycznych (np. „autyzm PiS-u”, „obóz maniackalny”). Takie określenia mogą być uznane za obraźliwe dla osób cierpiących z powodu tych zaburzeń²²⁹.

Na niepokojące przykłady stygmatyzacji osób z niepełnosprawnościami w przekazach medialnych zwracała Rzecznik Praw Pacjenta, Krystyna Barbara Kozłowska. W liście skierowanym do Ministra Zdrowia podkreślała, że media w negatywny sposób kreują wizerunek osób z niepełnosprawnościami:

Chodzi przede wszystkim o używanie mających pejoratywny wydźwięk określeń, takich jak „świr”, „wariat”, „psychol”, „psychiatryk”, „polska psychuszka” oraz kreowanie w programach telewizyjnych (np. w serialach) negatywnego obrazu osoby z chorobą psychiczną – co stygmatyzuje i utrudnia readaptację społeczną osób z zaburzeniami psychicznymi²³⁰.

Niepokojące jest również to, że stygmatyzujące określenia nadal są obecne w przepisach prawnych. Jak wyliczają autorzy analizy prawnej, określenie „inwalida” pojawiają się w:

- *ustawie o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (już w samej nazwie ustawy),*

²²⁸ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/O%20osobach%20z%20zaburzeniami%20psychicznymi%20%281%29.pdf>, s. 27, dostęp: 10.01.2017.

²²⁹ Tamże, s. 27.

²³⁰ Skan listu dostępny na stronie: http://www.bpp.gov.pl/gfx/bpp/userfiles/_public/bip/wystapienia_rzeczniaka/zzp.421.9.2015.kas.2.09.16.pdf, dzień dostępu: 14.01.2016.

- *ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (choć należy podkreślić, że termin ten w tej ustawie występuje tylko przy okazji odwołań do wcześniej obowiązujących przepisów w tej materii),*
- *rozporządzeniu Ministra Polityki Społecznej w sprawie trybu wydawania i anulowania książki inwalidy wojennego (wojskowego), dokumentów wymaganych do jej wydania oraz wzoru książki inwalidy wojennego (wojskowego),*
- *rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej w sprawie przyznawania pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki dla dzieci, które pobierają rentę rodzinną po zmarłym żołnierzu lub inwalidzie wojskowym,*
- *rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie rodzajów dokumentów poświadczających uprawnienia inwalidów wojennych i wojskowych oraz innych osób do korzystania z ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego²³¹.*

Zapis dotyczący osób z niepełnosprawnościami pojawia się w Konstytucji w kontekście pomocowym. Art. 69 Konstytucji, że Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej. Wcześniejszym artykuł 69, również podkreśla, że władze publiczne zobowiązane są do szczególnej opieki zdrowotnej udzielanej osobom niepełnosprawnym. Odniesienia do osób z niepełnosprawnościami tylko w kontekście pomocowym mogą utrwalać stereotyp związany z modelem charytatywnym niepełnosprawności. O ile tego typu postanowienia są istotne, gdyż podkreślają zaangażowanie państwa, to przepisy Konstytucji mogłyby również zawierać dodatkowe artykuły, które odnoszą się do osób z niepełnosprawności nie tylko w kontekście pomocowym, konwencyjnym, odnosząc się do barier środowiskowych i społecznych jako źródeł niepełnosprawności, konieczności wprowadzania racjonalnych usprawnień. Tego typu konstytucyjne odniesienia promowałyby społeczny model niepełnosprawności oraz dodawałyby nowych, pozytywnych skojarzeń to terminu niepełnosprawność.

W polskim prawodawstwie występuje również określenie „kaleka”, choć jak wskazują autorzy analizy prawnej, głównie w odniesieniu do aktów:

²³¹ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 29-30.

Uchwalonych w połowie XX wieku, a i tam często pada w kontekście historycznym, w odniesieniu do przedwojennych aktów. Ustawa o przekazaniu Ministrowi Oświaty zakresu działania Ministra Pracy i Opieki Społecznej w przedmiocie opieki społecznej nad dziećmi i młodzieżą, uchwalona 7 kwietnia 1949 r., zawiera odniesienie do ustawy z dnia 6 maja 1920 r. w sprawie publicznej opieki nad kalekami (Zb. u. prusk. str. 280). Zaś ze sformulowaniem niedorozwój umysłowy mamy do czynienia w np. Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym²³².

Jedna z uczestniczek debaty zwraca również uwagę na stygmatyzujące zapisy pojawiające się w orzeczeniach wydawanych przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych:

*Dużo ludzi akurat niewidomymi staje się, czy słabowidzącymi niepełnosprawnymi, ale w dorosłości i dostają orzeczenia z ZUS-u na przykład, pod tytułem niezdolny do samodzielnej egzystencji i do pracy. No jest to tak naprawdę z taką etykietą trudno czuć się godnym i trudno rzeczywiście pokazać z dumą takie orzeczenie i poprosić o pracę (...) Więc ja tu się ciągle z uporem maniaka ciągle upominam, że samo to nazewnictwo w aktach prawnych no jakoś stygmatyzuje osoby z niepełnosprawnościami (...)*²³³.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Usunięcie stygmatyzujących określeń pojawiających się w aktach prawnych i zastąpienie ich terminami wrażliwymi na niepełnosprawność.
- Uchwalaniu zmian przepisów prawnych powinna towarzyszyć strategia komunikacyjną podnoszenia świadomości w sprawach osób niepełnosprawnych²³⁴.
- Preferowanie sformułowań i określeń, które ukazują osoby z niepełnosprawnością nie tylko w kontekście odbiorców i odbiorczyń pomocy, promowanie niestereotypowych sformułowań.
- *Rozważyć należy natomiast możliwość zmiany pojęć zawartych w Konstytucji RP. Z jednej strony, ze względu na szczególną procedurę zmiany Konstytucji,*

²³² Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 30.

²³³ Małgorzata Pacholec, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²³⁴ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 30.

towarzyszący jej przekaz medialny może wywołać skutek opisany powyżej. Z drugiej jednak strony, najważniejszy akt prawny w kraju, mający także ważne, symboliczne znaczenie, nie powinien operować terminami, które mogą być odbierane przez część obywateli jako dyskryminujące²³⁵.

- *Dodatkowe zapisy w Konstytucji odnoszące się do osób z niepełnosprawnościami w innym kontekście niż pomocowy, podkreślające aspekty modelu społecznego, roli czynników środowiskowych i społecznych w konstruowaniu niepełnosprawności lub konieczności racjonalnych usprawnień,*
- *Usunięcie określeń stygmatyzujących np. specjalny, które pojawiają się w Lubelskiego RPO indywidualizację pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz RPO Warmińsko-Mazurskiego (upośledzenie umysłowe oraz potrzeby specjalne)*

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- Prowadzenie działań zwiększające świadomość w zakresie języka wrażliwego na niepełnosprawność, który nie jest stygmatyzujący i wykluczający.
- Organizowanie szkoleń dla dziennikarzy poruszające kwestie tworzenia materiałów i relacji dotyczących kwestii niepełnosprawności.
- Organizowanie szkoleń skierowane do decydentów upowszechniające język wrażliwy na niepełnosprawność oraz kwestie stygmatyzacji.
- Konsultacje i współpraca przedstawicieli/ek mediów, dziennikarzy/ek z organizacjami specjalizującymi się w danej niepełnosprawności.

4.8. Stygmatyzowanie oraz marginalizowanie tematu niepełnosprawności

Charakterystyka bariery

Zaproponować czas antenowy dla organizacji, które wspierają osoby niepełnosprawne. Nie tylko raz w tygodniu

Uczestniczki debat zwracają uwagę, że programy lub relacje związane z niepełnosprawnością są w przekazach medialnych marginalizowane, albo przekazywane w

²³⁵ Tamże, s. 31.

formie bardzo skróconej, albo w czasie antenowym poza największymi godzinami oglądalności. W wypowiedziach wielokrotnie pojawia się przykład marginalizowania relacji z paraolimpiad:

*(...) relacje sportowe – olimpiady są wydarzeniem medialnym, paraolimpiady traktowane są sygnałnie i wzmiankowo*²³⁶

*W mediach mamy olimpiadę transmisja na wszystkich kanałach od rana do wieczora możemy oglądać do woli. Mamy paraolimpiadę gdzieś tam króciutka informacja wzmiankowa, bardzo marginalne. (...)*²³⁷

*Bo zaczęło się to w sumie od Barcelony w 92 roku, kiedy polscy żeglarze uczestniczyli w tej olimpiadzie (...) były tylko 3 minuty w ciągu 24 godzin transmisji*²³⁸.

Sytuacja z marginalizowaniem wydarzeń sportowych wzbudziła niepokój i sprzeciw Rzecznik Praw Obywatelskich Prof. Teresy Lipowicz. W 2012 w liście przesłanym do władz TVP krytykuje za brak transmisji z paraolimpiady w Londynie, podczas której polska reprezentacja paraolimpijczyków zdobyła aż 37 medali. Dla porównania sprawni olimpijczycy zdobyli ich jedynie 10, ale i tak zasłużyli sobie na transmisje zmagani sportowych w telewizji publicznej. Przedstawiciele TVP tłumaczyli brak emisji paraolimpiady dobrem widzów, którzy dzięki temu nie musieli oglądać brzydkich reprezentantów. Za te deprecjonujące, stygmatyzujące i niesprawiedliwe określenia władze TVP musiały potem przeprosić.

Rzecznik dodaje, że przede wszystkim telewizja publiczna „(...) nie powinna kierować się źle pojętą „atrakcyjnością” osób niepełnosprawnych, ale kreować nowoczesne podejście do niepełnosprawności ujęte w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Warto bowiem podkreślić, że nie istnieje naturalny obraz osoby z niepełnosprawnością. Obraz ten budowany jest w społeczeństwie m.in. w oparciu o przekaz generowany przez środki masowego przekazu”²³⁹.

Stereotypowe przekazy i marginalizowanie tematów związanych z osobami z niepełnosprawnością jest szczególnie rażące, gdyż telewizja publiczna zgodnie z art. 21 ustawy o radiofonii i telewizji powinna realizować misję publiczną poprzez oferowanie

²³⁶ Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²³⁷ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²³⁸ Iwona Grzesińska, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²³⁹ <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/131707>

zróżnicowanych programów całemu społeczeństwu, a nie tylko jego wybranym częściom. Jak wskazują wyniki analizy prawnej, przepisy ustawowe nie zawierają ustaleń wystarczających do realizowania przepisów Konwencji.

Przepis definiujący misję mediów publicznych nie zawiera zadania w postaci przedstawiania pewnych kategorii osób w określonym świetle. Brak w nim więc m.in. wyrażonego wprost wymogu przedstawiania osób niepełnosprawnych w określony sposób. Norma taka może być jednak wyprowadzona z zasad takich jak kierowanie się odpowiedzialnością za słowo, rzetelne ukazywanie całej różnorodności wydarzeń i zjawisk w kraju i za granicą, służenie umacnianiu rodziny, kształtowaniu postaw prozdrowotnych, edukacji medialnej i zwalczaniu patologii społecznych²⁴⁰.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- *Wśród zadań publicznej radiofonii i telewizji, wynikających z realizacji misji publicznej, należy rozważyć dodanie punktu wskazującego zadanie podnoszenia świadomości społecznej w sprawach ważnych dla całego społeczeństwa lub wynikających z istotnych potrzeb tworzących go grup i mniejszości²⁴¹.*
- Określenie obowiązku w przepisach dotyczącego przydzielania czasu antenowego dla organizacji wspierających osoby z niepełnosprawnościami.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

1. Zaproponować czas antenowy dla organizacji, które wspierają osoby niepełnosprawne. Nie tylko raz w tygodniu²⁴².
2. Monitoring przekazów medialnych i reagowanie na sytuacje marginalizacji przekazów i stygmatyzacji.

²⁴⁰ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 29.

²⁴¹ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 29.

²⁴² Małgorzata Czajkowska-Kisil, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

4.9. Niska skuteczność kampanii

Charakterystyka bariery

Kampanie społeczne to jedno z najpopularniejszych narzędzi, chętnie dotowanych z ze środków publicznych, które próbuje przybliżyć tematykę niepełnosprawności szeroko pojętej opinii publicznej. Według danych Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznych (FCBOS) na projekty realizowane w latach 2005-2008 ramach działania 1.4 SPO RZL, wydano łącznie 37 milionów 141 tysięcy złotych. W ramach udało się zrealizować 43 projekty kampanii informacyjno-promocyjnych.

Wiele osób ma świadomość tego, jak ważne jest używanie mediów jako narzędzia podnoszenia świadomości:

Sila oddziaływania środków masowego przekazu (czego doświadczamy na co dzień, chociażby w reklamach) jest ogromna; pod warunkiem odpowiedniej konstrukcji przekazu²⁴³.

Wśród wypowiedzi osób uczestniczących w debacie wiele jest krytycznych opinii o kampaniach społecznych:

Osobiście uważam tego typu działania za wyrzucanie pieniędzy w błoto. W Polsce niestety osoby niepełnosprawne to doskonałe pole do zarabiania pieniędzy. Dużych pieniędzy. Uważam, że na tego typu kampanie dotyczące niepełnosprawnych wydaje się więcej niż na podobne traktujące o innej tematyce. (...) Według mnie pieniądze, wydawane lekką ręką mogłyby być przede wszystkim wydawane na rehabilitację osób niepełnosprawnych, taką przez duże R. Na lekarzy, rehabilitantów, opiekę nad ciężko niepełnosprawnymi²⁴⁴.

Dostrzegam wykorzystywanie osób niepełnosprawnych oraz zarabianie na nich poprzez tworzenie kampanii z daną niepełnosprawnością. Kampaniami kierują osoby pełnosprawne często nie mającego w 100 proc pojęcia na temat danej niepełnosprawności i to one są głównie beneficjentami środków przez co kampanie są robione dla zysku osób pełnosprawnych²⁴⁵.

²⁴³ Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁴⁴ Robert Zarzecki Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁴⁵ Małgorzata Talipska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Powyższa wypowiedź, jak i wyniki analizy kampanii przeprowadzonej przez FBOS wskazują na to, że w tworzenie kampanii rzadko angażuje się osoby z niepełnosprawnościami, brakuje też osób, które byłyby przygotowane merytorycznie do planowania i realizowania kampanii promocyjno-informacyjnych. Większość realizatorów kampanii objętych analizą FBOS nie miała przejrzystego planu, ani wcześniejszego rozpoznania potrzeb adresatów/ek działań oraz nie, nie korzystała z wyników badań społecznych celem rozpoznania kluczowego problemu²⁴⁶.

Zofia Pągowska, działaczka na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną wskazuje na dużą kosztowność kampanii w porównaniu do potencjalnych efektów oddziaływania:

Niestety kampanie jak dla mnie są zbyt kosztowne, gdy w tym samym czasie OzN czekają na potrzebną im pomoc i nie otrzymują jej z powodu braku na to środków, (...) żadna nawet najlepsza kampania nie zastąpi pracy bezpośredniej, tworzącej formy wspierające OzN, tak by mogli być ludźmi aktywnymi, widocznym w środowisku²⁴⁷.

Pojawiają się również głosy krytyczne wobec sytuacji, kiedy do roli osób z niepełnosprawnościami zatrudniani są pełnosprawni aktorzy:

W dodatku na ogół w kampaniach medialnych udział biorą aktorzy a nie rzeczywiste osoby z niepełnosprawnościami, o czym ludzie wiedzą i całą sprawę odbierają jako trochę teatr²⁴⁸.

Istotną kwestią w prowadzeniu tego typu działań jest ich ciągłość i cykliczność. Jednak z uwagi na to, że kampanie często realizowane są przez organizacje pozarządowe, to stałość finansowania bywa zagrożona, co zmusza organizatorów do zakończenia kontynuacji działań.

Zmiana rządzących (w wyniku wybór) spowodowała zatrzymanie kontynuacji tamtych działań. Nie znam kampanii, o której jest mowa w tym punkcie – jednak przez analogię, wydaje się, że jeżeliby ich twórcy realizowali zaplanowane działania metodycznie i z wykorzystaniem wszystkich podmiotów mających wpływ na ich powodzenie wówczas mogły

²⁴⁶ Raport końcowy z badania ewaluacyjnego Ewaluacja projektów – kampanii informacyjno – promocyjnych przełamujących negatywne stereotypy osób niepełnosprawnych, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2008

²⁴⁷ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁴⁸ Halina Drachal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

być skuteczne²⁴⁹.

Organizatorom kampanii trudno też przewidzieć swoją przyszłość i tworzyć długoterminowe plany działań, gdyż w sposobie przyznawania dofinansowań dostrzegają wiele niewiadomych:

*Obserwuję niestety i doświadczam i wiem z doświadczeń innych podmiotów jak często jest to no trochę jak rosyjska ruletka. Raz damy na dany projekt środki drugi raz nie damy, bo no nie chcę oczywiście wyciągać daleko idących wniosków typu tam różnych powiązań (...)*²⁵⁰

W wypowiedziach osób uczestniczących w debacie pojawiają się również pozytywne doświadczenia związane z obserwowaniem kampanii społecznych.

*Brałam udział tylko w kampaniach propagujących wczesne wspomaganie rozwoju dzieci od momentu wykrycia zagrożenia rozwoju lub niepełnosprawności do rozpoczęcia nauki (...). Na przykładzie tych kampanii, muszę stwierdzić, że miały one wpływ na zmianę postaw społecznych i pozwoliły na zintensyfikowanie działań umożliwiających wspólne realizowanie zadań przez resorty: edukacji, zdrowi (NFZ) i pomocy społecznej (PFRON)*²⁵¹.

Ważne jest jednak określenie realnych oczekiwań wobec kampanii, które nie mają szans zmienić całkowicie sytuacji osób z niepełnosprawnościami, ale mogą być dobrym początkiem działań:

*Kampania społeczna ma nam pokazać, że dany temat występuje. To dopiero pierwszy krok. Temat ma zapaść w myślenie „przeciętnego Kowalskiego”. (...) W momencie kiedy społeczeństwo, zauważy problem, to jest to mały, pierwszy kroczek do rozmowy. Jeśli dana kampania przykuje naszą uwagę, bez względu na to czy zszokuje czy wzruszy, daje nam impuls do rozmowy*²⁵².

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

²⁴⁹ Danuta Serafin, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁵⁰ Grzegorz Kozłowski, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁵¹ Danuta Serafin, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁵² Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- *Prowadzenie działalności mającej na celu podnoszenie świadomości społecznej wymaga opracowania programu działania i poniesienia nakładów finansowych*²⁵³.
- *Dopercyzowanie obowiązku podnoszenia świadomości w ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka i umieszczenie w ustawie sformułowania o obowiązku „upowszechnia praw dziecka oraz metod ich ochrony”.*
- *Określenie wskazówek dotyczących pożądanego wizerunku zgodnego z celami Konwencji, który powinien być promowany w przekazach medialnych oraz poprzez kampanie społeczne*²⁵⁴
- *Stworzenie innych obowiązków instytucjonalnego związanego z podnoszeniem świadomości, nie tylko odnoszącego się do Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka*
- *Uwzględnianie zapisów o konieczności prowadzenia kampanii przy okazji wprowadzania racjonalnych usprawnień, które pozwolą lokalnej społeczności lepiej zrozumieć, że projektowanie racjonalnych usprawnień przestrzeni w kontekście universal design ma wymiar uniwersalny i służy wszystkim mieszkańcom, a nie tylko osobom z niepełnosprawnościami. Przykładem może być Pomorskie RPO, gdzie uwzględniono działania społeczne oraz kształtowanie postaw lokalnej społeczności i włączania jej w działania rewitalizacyjne*
- *Konieczność określania dokładnych wskaźników pomiaru i prognozowanych zmian, które mają pojawić się w wyniku prowadzonych kampanii lub innych działań uświadamiających.*

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- *Kampanie realizowane w Polsce powinny być realizowane i konsultowane przede wszystkim z osobami których niepełnosprawność dotyczy*²⁵⁵.

²⁵³ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 22.

²⁵⁴ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 26

²⁵⁵ Małgorzata Talipska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- Obowiązek cykliczności kampanii: *Kampania promocyjno- informacyjna nie powinna jedynie ograniczać się do pojedynczych akcji czy rozwieszonych plakatów*²⁵⁶.
- Kampanie powinny skupiać się na konkretnym obszarze; *ważną rolę w tym względzie pełnią działania realizowane na gruncie lokalnym, w miejscu zamieszkania i życia osób z niepełnosprawnościami*²⁵⁷
- *Unikanie przeladowywania informacji w kampaniach, skupienie się na jednym i praktycznym przekazie: Jestem za takimi kampaniami, które dają w pigułce konkretną radę, podpowiedź pożądanego zachowania. Nie mogę przypomnieć sobie tych kampanii choć oglądam telewizję. Pamiętam tylko te o nieparkowaniu na kopertach i uważam je za dobre*²⁵⁸.
- *Metodą na poprawę jakość tych kampanii jest wprowadzenie przez producentów do zespołu przygotowującego scenariusz i nagrywającego spot odpowiedniej liczby osób z niepełnosprawnością (co najmniej jednej OzN, która posiada odpowiednie kwalifikacje zawodowe do wykonywania tego rodzaju zawodu). Ważne jest aby prowadzone kampanie miały pozytywne przesłanie*²⁵⁹.
- *Treść kampanii: promowanie osób z niepełnosprawnościami jako aktywnych liderów_ki w skali całego społeczeństwa, w ruchu na rzecz osób niepełnosprawnych, jak i wśród nich samych, ponieważ panujące wciąż stereotypy dotyczące niepełnosprawności, są podstawową barierą sprawiającą, że osoby z niepełnosprawnościami pozostają bierne*²⁶⁰.
- *Konieczność stworzenia kryteriów przyznawania kampanii: Należy podkreślić, że jakość i kreatywność przygotowywanych kampanii informacyjnych powinna być podstawowym kryterium przyznawania środków. Pojawia się coraz więcej projektów, które spełniają te kryteria i np. bardzo mocno „uderzają” w stereotypy, czy rodzą kontrowersyjne odczucia inspirując do myślenia*²⁶¹.

²⁵⁶ Izabela Przybysz, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁵⁷ Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁵⁸ Małgorzata Pacholec, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁵⁹ Justyna Kucińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁶⁰ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁶¹ Iwona Wojtczak-Grzesińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- Dobre przygotowanie merytoryczne zespołu:
ich realizacją winni się zająć wysokiej klasy specjaliści, a nie amatorzy, przy współpracy z osobami z niepełnosprawnościami (które zdaje się w kategoriach niepełnosprawności, jej konsekwencji i problemów są specjalistami, często najwyższej klasy)²⁶².
- Wprowadzenie obowiązku konsultacji społecznych przed realizacją kampanii:
realizator winien zapewnić o procesie konsultacji na poziomie planowania i realizacji projektu ze środowiskiem ON (np partner społeczny w przygotowaniu kampanii społecznej, jeśli o środki występuje instytucja komercyjna bądź fundacja)²⁶³
- Angażowanie znanych i rozpoznawalnych osób: *Zauważyłam w czasie mojej współpracy z Europejską Unią Głuchych (EUD) i Światową Federacją Głuchych (WFD), że bardzo skuteczne w lobbowaniu na rzecz osób z niepełnosprawnościami jest zwracanie się o wsparcie wizerunkowe osób sławnych – polityków, sportowców, aktorów i artystów²⁶⁴.*

4.10. Niewystarczająca ilość działań uświadamiających i wzmacniających skierowanych do osób z niepełnosprawnościami

Charakterystyka bariery

Jednym z kluczowych problemów związanych z podnoszeniem świadomości jest postawa samych osób z niepełnosprawnościami. Uczestnicy i uczestniczki debaty programowej podają wiele przykładów świadczących o braku zaangażowania, zainteresowania osób z niepełnosprawnościami sprawami, które powinny ich dotyczyć czy też braku świadomości swoich praw.

²⁶² Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁶³ Magdalena Fac-Skhirtladze, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁶⁴ Kajetana Maciejaska-Roczan, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Justyna Kucińska, która jest osobą niewidomą, inicjatorką wielu działań związanych z walką o prawa osób z niepełnosprawnościami przytacza przykład ze swojej pracy.

Osoby niepełnosprawne nie prezentują postawy self-adwokatów i niechętnie angażują się w ww. działania (petycja o utrzymanie nakładek brajlowskich do głosowania została podpisana przez ok. 400 osób, podczas gdy współautorzy skierowali prośbę do całego środowiska)²⁶⁵.

Prowadziliśmy jako fundacja różne projekty i też szukaliśmy i zapraszaliśmy osoby niepełnosprawne do tego, żeby były self-adwokatami, reprezentowały swoje sprawy dotyczące ich samych, w różnych miejscach, na różnym poziomie jakby funkcjonowania i proszę uwierzyć, że też było to trudne, żeby znaleźć ludzi, którzy mówią tak, chcą to zrobić dla siebie samego, a przy okazji edukują innych, że może to działać czy funkcjonować inaczej²⁶⁶.

Justyna Borek, która jest matką dziecka z niepełnosprawnością intelektualną zauważa podobny problem. Osoby z niepełnosprawnościami:

Nie mają świadomości, że w ogóle mogą sięgać po jakieś wsparcie, że mogą uczestniczyć, że mogą oczekiwać. Mało tego, że mogą, egzekwować, że mają do tego pełne prawo²⁶⁷.

To co proszę państwa też jest ważne, że chyba tak naprawdę prośba do tych osób, które reprezentują środowisko i które mają kontakt z osobami z niepełnosprawnością, żeby zacząć od zmiany postawy samych osób niepełnosprawnych²⁶⁸.

Krzysztof Wostal, głuchoniewidomy przedsiębiorca, który w ramach swojej działalności zatrudnia i angażuje osoby z niepełnosprawnościami do różnych działań zauważa jeszcze inny problem, związany z obawami i brakiem wykształcenia:

Sami niepełnosprawni nie są bez winy. Nie chcą się kształcić, ani doksztalcać. Boją się też pułapki rentowej. Prowadząc firmę widzę, że to jest durzy problem, zarówno mój jako przedsiębiorcy, chcącego zatrudnić kogoś, ale i poszukującego klientów²⁶⁹.

²⁶⁵ Justyna Kucińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁶⁶ Justyna Kucińska, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁶⁷ Jolanta Borek, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁶⁸ Justyna Kucińska, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁶⁹ Krzysztof Wostal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Potrzeba działań związanych z podnoszeniem świadomości, a jednocześnie wzbudzania zaangażowania w środowisku osób z niepełnosprawnościami sygnalizowana jest w wielu kwestionariuszach osób uczestniczących w debacie. Przyczyny tego typu sytuacji są złożone, osoby w kwestionariuszach opinii zauważają, że może na to wpływać:

Trudna kondycja socjalno-bytowa i niski poziom wykształcenia os. z niepełnosprawnością nie pozwalające im na sytuowanie siebie w korzystniejszym postrzeganiu społecznym²⁷⁰.

Socjalizowanie do bierności:

Wychowywane są w niskim poczuciu własnej podmiotowości, sprawczości w odniesieniu do własnej sytuacji, infantyilizowane najpierw w rodzinach, potem w systemie szkolnym, a potem w szerszej przestrzeni społecznej, często same przystają na bycie wykluczonym/wykluczoną i na zasadzie samospełniającej się przepowiedni dochodzi do reprodukcji stereotypów²⁷¹.

myślenie i patrzenie na świat przez pryzmat ich niepełnosprawności²⁷²

Brak poczucia własnej wartości, wiary w swoje możliwości i potencjał, co ściśle wynika z doświadczenia bycia osobą pomijaną, niezdolną do pracy i wysiłku, wyręczaną. Stereotypy wpływają też na wybory edukacyjne osób z niepełnosprawnościami, które nie mając pozytywnych wzorców osiągnięć, wybierają zawody „bezpieczne”, ale niskopłatne, lub po prostu dostępne w danym miejscu i czasie. Dodatkowo nadmierna opiekuńczość kierowana w ich stronę skutkuje brakiem motywacji do podjęcia pracy, rezygnacją, brakiem niezależności w podejmowaniu decyzji, a także brakiem siły by konfrontować się z pełnym barier rynkiem pracy oraz jednocześnie wątpliwościami ze strony opiekunów²⁷³.

Osoby z niepełnosprawnościami jako grupa zagrożona wykluczeniem społecznym podlega tym samym mechanizmom, co wszystkie grupy marginalizowane. Ryszard Szarfenberg opisując zagadnienia związane z wykluczeniem społecznym, przytacza charakterystykę wykluczenia społecznego stworzoną przez Freda Mahlera:

1. „Pozbawienie władzy i dostępu do podejmowania decyzji.
2. Mniej praw a więcej obowiązków.

²⁷⁰ Iwona Wojtczak-Grzesińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁷¹ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁷² Aneta Szarfenberg, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁷³ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

3. Mniej możliwości wyboru a więcej ograniczeń.
4. Mniej możliwości ekonomicznych i niższa pozycja ekonomiczna.
5. Mniejsze możliwości edukacyjne, zawodowe, wypoczynku itp.
6. Większe narażenie na skutki społecznych nacisków i kryzysów.
7. Dyskryminacja prawna.
8. Społeczne naznaczanie (napiętnowanie) i praktyki dyskryminujące²⁷⁴.

Oznacza to, że osoby należące do grupy narażonej na wykluczenie społeczne lub wykluczonych mają mniejsze poczucie sprawczości, wolności, podmiotowości, która wynika z ich wieloletniej sytuacji pozostawania poza społeczeństwem. Jak wskazują badacze zajmujący się zjawiskiem marginalizacji, odporność na skutki wykluczenia jest bardzo różnorodna, zależy od czynników indywidualnych (osobowość), dostępu do wiedzy, statusu materialnego, wychowania, kwalifikacji, relacji z otoczeniem. Oznacza to, że osoba z niepełnosprawnością narażona na wykluczenie, ale mająca wsparcie rodziny, wyuczoną zaradność, wyższe wykształcenie, stałą pracę i dochód, może radzić sobie lepiej niż inna osoba z niepełnosprawnością, która nie posiada takich zasobów. Osoby wykluczone rzadziej niż osoby należące do grup większościowych, mają świadomość własnych praw czy też osobistego potencjału.

Badacze i badaczki antydyskryminacyjni wskazują, że osoby należące do grup mniejszościowych, w tym osoby z niepełnosprawnościami, są dużo bardziej narażeni na negatywne i opresyjne reakcje otoczenia, które wzmacniają poczucie inności: śmiech, pogardliwe komentarze, unikanie, ignorowanie, odwracanie się plecami, wyzwiska itp. Tego typu drobne i czasem mało zauważalne przekazy nazywane są mikronierównościami²⁷⁵.

Pomimo, że mikronierówności mogą wydawać się niepozorne i mało znaczące, to dla osoby, która ich doświadcza kilka lub kilkasetkrotnie w ciągu jednego dnia mogą powodować dotkliwe konsekwencje psychiczne: „obniżenia poczucia własnej wartości, spadku zaangażowania oraz obniżenia jakości wykonywanych zadań, podwyższonego poziomu stresu, dużych pokładów nieskanalizowanej lub wypieranej złości, frustracji i nieadekwatnie silnych reakcji na daną mikronierówność (wybuchłam, już dłużej tego nie

²⁷⁴ http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/pojecie_ws.pdf

²⁷⁵ Cieślakowska D., Branka M., *Edukacja Antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, pod red. Maja Branka, Dominika Cieślakowska, Wydawnictwo Willa Decjusza, Kraków 2010, s. 89.

mogłam znieść, to już było o jedno ziarno za dużo), wydatkowania niepotrzebnej energii i straty czasu, potwierdzania oczekiwań, gdyż działają jak samospełniające się przepowiednie”²⁷⁶. W związku powyższym potrzebne są działania uświadamiające, edukacyjne i wzmacniające skierowane do osób z niepełnosprawnościami.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- *Programy takie powinny uwzględniać także perspektywę genderową, zwalczając np. uprzedzenia dotyczące matematycznych i technicznych zdolności dziewcząt z niepełnosprawnościami, propagującą udział kobiet w szkolnictwie technicznym*²⁷⁷.
- *We wszystkich projektach w których uczestnikami i uczestniczkami są osoby z niepełnosprawnością zapewnienie możliwości podejmowania decyzji i wpływu: Nie powinny być w ogóle podejmowane akcje dotyczące osób z niepełnosprawnościami bez angażowania ich w nie. Bardzo istotne jest aby brali oni udział na każdym etapie projektu od pomysłu przez cele planowanie działań jak i realizację. Dzięki temu będzie szansa na zwiększenie skuteczności tych działań, ale również znacznie lepsze przedstawienie problemów*²⁷⁸
- *Prowadzenie systemowych działań mających na celu wzmocnienie poczucia sprawności i świadomości osób z niepełnosprawnościami, przewidzenie środków na ten cel.*
-

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- *Podnoszenie świadomości, żeby osoby z niepełnosprawnością tak samo jak dzieci sprawne w szkołach miały możliwość otrzymania pomocy w kształtowaniu takich właśnie postaw, które będą sprzyjały inkluzji. Myślę tutaj również o rodzicach, którzy powinni taką wiedzę posiadać, żeby mieć świadomość tego jakie*

²⁷⁶ Cieślukowska D., Branka M., *Edukacja Antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, pod red. Maja Branka, Dominika Cieślukowska, Wydawnictwo Willa Decjusza, Kraków 2010, s. 90.

²⁷⁷ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁷⁸ Izabela Przybysz, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

umiejętności, nawyki, postawy kształtować u swojego dziecka, żeby ono rzeczywiście miało szansę na prawdziwą inkluzję, dziękuję bardzo²⁷⁹.

- *Działania self-advocatury, aby: egzekwować dostępność różnego rodzaju udogodnień, które umożliwiają równe funkcjonowanie osobom niepełnosprawnym w różnych aspektach naszego życia.*²⁸⁰
- Warsztaty i szkolenia, które pozwolą na to, że *Same osoby z niepełnosprawnością, które są na szczęście w mniejszości w społeczeństwie no też powinny mieć szansę na to, żeby mogły to zmieniać nastawienie wokół siebie do siebie, do własnej niepełnosprawności*²⁸¹.
- *Żeby świat nie kręcił się wokół tej niepełnosprawności, tylko, że to jest coś z czym przyszło nam funkcjonować i okej, ale życie kręci się dalej, pracujemy, mamy rodziny, pełnimy różne role społeczne*²⁸².
- Działania związane z odkrywaniem swojej różnorodnej tożsamości i potencjału: *Bardzo ważne aby same osoby niepełnosprawne prezentowały siebie jako osoby pełniące różne role rodzinne, społeczne i zawodowe a niepełnosprawność traktowały jako jedną z ich cech wyróżniającą jak np. kolor oczu czy zawód*²⁸³.
- Działania empowermentowe.
- *Należałoby przede wszystkim zachęcać osoby z niepełnosprawnością do udziału w życiu społecznym i publicznym poprzez kierowane do nich projekty ciekawe ze społecznego punktu widzenia, które mogłyby być promowane w środkach masowego przekazu, należało by zatem pokazywać osoby z autentyczną niepełnosprawnością oraz ich możliwości*²⁸⁴.
- Działania związane podnoszeniem świadomości w zakresie radzenia sobie z dyskryminacją.

4.11. Niewystarczająca ilość działań podnoszących świadomość skierowanych do rodzin i otoczenia

²⁷⁹ Iwona Grzesińska, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁸⁰ Karolina Kędziora, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁸¹ Małgorzata Pacholec, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁸² Justyna Kucińska, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁸³ Justyna Kucińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁸⁴ Małgorzata Talipska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Charakterystyka bariery

Osoby uczestniczące w debacie dotyczącej podnoszenia świadomości często zwracały uwagę na potrzebę podnoszenia świadomości otoczenia oraz rodzic osób z niepełnosprawnościami:

Bardzo często niewiedza, brak świadomości w rodzinie, członków rodziny, opiekunów, innych członków rodzin i wreszcie samych osób z niepełnosprawnościami jest jednym z czynników wpływających na to, że osoby nie realizują tych praw, które im przysługują²⁸⁵.

Od zaangażowania i świadomości rodziny bardzo często zależy sukces aktywizacji społecznej, zawodowej i rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami. Rodzina w pewnym sensie ponosi konsekwencje niewydolnego systemu wsparcia i bierze na siebie odpowiedzialność za zadania, które powinny być realizowane przez państwo:

Młody człowiek z niepełnosprawnością intelektualną kończy szkołę specjalną. Przeszedł w niej przez klasy przysposobienia go do zawodu. Zakończył edukację szkolną. To jak potoczą się dalej jego losy, zależy w większości przypadków od jego rodziny. Może pozostać w domu, co na ogół oznacza życiową wegetację i wykluczenie społeczne. Może trafić do warsztatu terapii zajęciowej lub środowiskowego domu samopomocy, które w praktyce w swojej ofercie niczym się nie różnią. To też jest kwestią przypadku a nie planowego działania. Decydują o tym bardzo różne czynniki. To jaka placówka jest w pobliżu miejsca zamieszkania, czy jest wybór, jak zadecydują rodzice, w jakiej jest wolne miejsce. Nikt nie planuje jego dalszej poszkolnej indywidualnej ścieżki rehabilitacji społecznej i zawodowej. Nikt jego samego nie pyta, co chciałby robić. A przecież właśnie te czynniki powinny decydować o dalszym losie młodego już dorosłego człowieka. Nie powinno się pozostawiać tego przypadkowemu działaniu. (...) Brakuje systemu wprowadzającego OzNI w dorosłe życie, brakuje pomysłu na ich samodzielność. (...) Uważam, że zrobiono wiele ale nie stworzono systemu. Wszystkie te działania są rozproszone a przez to mało efektywne. Brakuje w nich celu jakim jest jak najbardziej samodzielne życie OzNI. Decyduje nadal przypadek i rodzina osoby z niepełnosprawnością intelektualną²⁸⁶.

²⁸⁵ Jolanta Borek, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁸⁶ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

W przypadku osób głuchych rodziny bardzo często świadczą usługi tłumaczeniowe. Z jednej strony wynika to z zaufania do najbliższych członków rodziny, ale z drugiej jest konsekwencją niewystarczającej liczby tłumaczy języka migowego i ograniczonego dostępu do nich:

(...) nie wszystkie osoby niepełnosprawne są aktywne i odważne, jeżeli chodzi o publiczne wystąpienia i przedstawianie problemów. Mają trudności z przekazaniem poprawnych i zrozumiałych wypowiedzi. W takim przypadku mogą w ich imieniu występować albo osoby najbliższe, ale przedstawiciele organizacji zaufanych, o długoletnim doświadczeniu w pracy w tym obszarze²⁸⁷.

Rodziny osób z niepełnosprawnościami bardzo często są przedmiotem stereotypowego postrzegania, a opieka nad dzieckiem lub dorosłą osobą niepełnosprawną spoczywa głównie na barkach rodziny:

Postrzeganie osoby niepełnosprawnej jako swoistego „ciężaru” dla rodziny (ze względu na fakt, iż zazwyczaj konieczność zabezpieczenia bytu i funkcjonowania osoby z niepełnosprawnościami nie jest postrzegane jako problem publiczny i instytucjonalny, ale w praktyce ciągle problem prywatny albo rodzinny²⁸⁸.

Opieka nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi, zależnymi jest codzienną pracą. Dlatego zapewnienie wsparcia w opiece jest ważnym zadaniem państwa i instytucji publicznych²⁸⁹

Z uwagi na uwarunkowania kulturowe w Polsce i stereotypowe postrzeganie kobiet, to najczęściej one delegowane są do opieki nad dzieckiem. Co oznacza, że brak wsparcia dla rodzin oznacza w praktyce najczęściej brak wspierania kobiet oraz ograniczanie jej aktywności zawodowej i społecznej:

Dziecko w pewnym momencie odchodzi, matka po 20 latach bierności zawodowej ma wrócić na rynek pracy. Z jakimi umiejętnościami? Wylącznie opiekuńczymi. Jeżeli ona była nauczycielem, jeżeli ona była szwaczką, jeżeli była fryzjerem, gdzie są dzisiaj jej umiejętności i kompetencje społeczne? Po prostu ich nie ma, one zanikły, ponieważ przez

²⁸⁷ Kajetana Maciejaska-Roczana, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁸⁸ Magdalena Fac-Skhirtladze, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁸⁹ Agata Chelstowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

20 lat koncentrowała się na opiece nad swoim dzieckiem, a więc z jednej strony wydaje się, że się problem rozwiązuje, ale tak naprawdę rozwiązuje się tylko w części. A więc myślę, że tutaj potrzeba zatrzymania się nad tym podejściem, czy i na ile efektywne z punktu widzenia naszych pieniędzy publicznych jest taki sposób rozwiązania. Czy nie lepiej byłoby gdyby zapewnić pewną minimalną wielkość wsparcia i otworzyć drogę do aktywności zawodowej²⁹⁰.

Bardzo trudna jest też sytuacja rodziców z niepełnosprawnościami, a w szczególności kobiet z niepełnosprawnością, które sprawują opiekę nad dziećmi. Rzadko postrzega się je jako kompetentne osoby, zdolne do wypełniania obowiązków rodzicielskich. Dochodzi czasem do dramatycznych sytuacji odbierania dzieci:

Głuchej matce, wykształconej głuchej matce, dziewczynie, która dostała się na studia teściowa alkoholiczka w świetle prawa odebrała dziecko, słyszące dziecko. Pod pretekstem, że ona nie jest w stanie go wychować. To się wszystko stało w majestacie prawa proszę państwa, dlatego wydaje mi się, że tutaj nie jest to kwestia wyłącznie. (...) Sprawa jest u Rzecznika Praw Dziecka i Rzecznika Praw Obywatelskich. Zobaczymy prawda co z tego wyniknie, ale stało się tak dlatego, że wszyscy dookoła uważali, że dziewczyna jest sama i nikt jej nie pomoże²⁹¹.

Rodzice bardzo często biorą na siebie ciężar walki o prawa niepełnosprawnych dzieci i tworzą wspólne inicjatywy:

Najczęściej jednak to rodzice niepełnosprawnych dzieci organizują się w stowarzyszenia i zakładają fundacje, zmuszając samorzady do działań umożliwiających osobom z niepełnosprawnościami realizację ich praw. Starają się uświadomić niektórym władarzom, że likwidacja barier czyni wygodniejszym życie wszystkich obywateli, nie tylko osób z jakimś rodzajem dysfunkcji²⁹²

Tego typu sytuacja sprawia, że rodzice sprawujący opiekę nad niepełnosprawnymi dziećmi mogą doświadczać przeciążenia, osamotnienia i wykluczenia. Jak wskazują wypowiedzi zawarte w kwestionariuszach wymaga to zmian myślenia i zmian systemowych.

²⁹⁰ Jolanta Borek, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁹¹ Małgożata Czajkowska-Kisil, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁹² Halina Drachal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Rodzice nie powinni być jedynymi opiekunami, wiecznymi rehabilitantami swoich dzieci²⁹³.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Prowadzenie systemowych działań skierowanych do rodzin mających na celu podnoszenie świadomości nt. ich praw i reagowania na przejawy nierówności, dyskryminacji oraz wykluczenia.
- Projektowanie rozwiązań systemowych związanych z planowaniem ścieki osoby z niepełnosprawnością od momentu urodzenia aż do samodzielności, współpraca w tej kwestii z rodzinami i otoczeniem osób z niepełnosprawnościami.
- Prowadzenie badań potrzeb rodziców dzieci z niepełnosprawnościami i projektowanie odpowiednich rozwiązań we współpracy z nimi.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- *W związku z tym, że ta rodzina odgrywa tutaj bardzo istotną rolę, myślę, że potrzeba takiego wsparcia informacyjno-doradczego, często również psychologicznego, bo niejednokrotnie jest to problem natury psychologicznej, który rodzic musi przepracować, czy małżonek czy dziecko musi przepracować, żeby zacząć normalnie organizować swoje życie i życie rodziny z osobą niepełnosprawną²⁹⁴.*
- *Powinny być też rozwijane projekty mieszkalnictwa chronionego i wspomaganego. Osoby te żyją wówczas w małych grupach w środowisku lokalnym, gdzie są znane mieszkającym obok sąsiadom oraz lokalnej społeczności, robią zakupy w osiedlowym sklepie, spotykają się na spacerach. To najlepszy sposób na społeczne poznanie, akceptację środowiskową, przelamywanie stereotypów²⁹⁵.*
- Inicjowanie działań, które pozwalają na sieciowanie rodziców dzieci z niepełnosprawnościami, wymianę dobrych praktyk, dzielenie się trudnościami.
- Działania empowermentowe skierowane do rodzin.
- Badanie potrzeb rodziców dzieci z niepełnosprawnościami i projektowanie odpowiednich rozwiązań we współpracy z nimi.

²⁹³ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁹⁴ Jolanta Borek, Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁹⁵ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

- Wsparcie rodzin w sprawowaniu opieki nad niepełnosprawnymi dziećmi: wsparcie finansowe, rehabilitacyjne, asystenckie itp.

4.12. Brak reprezentatywności osób z niepełnosprawnościami

Charakterystyka bariery:

Stereotypowy wizerunek osoby z niepełnosprawnością jako niesamodzielnej, niedecyzyjnej, wymagającej opieki, jest często potwierdzany przez to, że ciągle za mało jest osób z niepełnosprawnościami obecnych w przestrzeni publicznej. Często dochodzi do sytuacji, kiedy sprawy osób z niepełnosprawnościami reprezentowane są przez sprawnych opiekunów, albo zupełnie obce osoby:

Bardzo często w naszym działaniu mamy pokusę działania „na rzecz”. Zwłaszcza w pracy z OzNI kiedy oni sami nie są w stanie bez wsparcia być rzecznikami własnych spraw. Inne rodzaje niepełnosprawności mają swoich często bardzo aktywnych reprezentantów, którzy w najlepszy sposób promują sprawy własnego środowiska²⁹⁶.

Europejska Sieć Niezależnego Życia (European Network of Independent Living – ENIL), która zrzesza osoby z niepełnosprawnościami z całej Europy, stoi na stanowisku, że interesy, potrzeby i prawa osób z niepełnosprawnościami powinny być reprezentowane przez nie same. W Polsce zdarza się, że nawet w organizacjach, które reprezentują interesy osób z niepełnosprawnościami brakuje przedstawicieli/ek tej grupy.

W Polsce od 26 lat mamy stanowisko pełnomocnika do spraw osób niepełnosprawnych, nigdy tym pełnomocnikiem nie była osoba niepełnosprawna. Już pomijając, że rzadkością jest naprawdę dopuszczanie do gremiów decydenckich osób z niepełnosprawnościami według mnie²⁹⁷.

Ustawa o języku migowym nakłada na Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej obowiązek powołania rady języka migowego. Rada języka migowego powstała 3 lata temu. Nie wiem czy państwo wiecie, ale w skład tej rady weszły wyłącznie osoby słyszące, nikt nie widział w tym niczego złego. Dopiero po udzieleniu wywiadu przez szefa naszej pracowni

²⁹⁶ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

²⁹⁷ Sylwester Peryt, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

lingwistyki migowej Uniwersytetu Warszawskiego, w którym powiedział, że jest to skandal. Jest to sytuacja taka jakby do rady (...Dopiero fakt, że zmobilizowaliśmy wszystkich głuchych w Polsce, którzy zatkali ministerstwu swoimi mailami protestacyjnymi skrzynkę mailową to dopiero spowodowało reakcję. W efekcie tego protestu łaskawie do rady języka migowego zostały wpuszczone dwie osoby głuche. Pozostałe osoby są to przedstawiciele różnych ministerstw i w większości osoby słyszące.²⁹⁸

Relacje w organizacjach często mają charakter hierarchiczny w odniesieniu do podziału pracy i odpowiedzialności. Podczas gdy osoby sprawne odpowiadają za zarządzanie, podejmowanie decyzji i opiniowanie projektów, osobom z niepełnosprawnościami przydzielane są zadania odtwórcze, na niższych stanowiskach lub są tylko odbiorcami/odbiorczyniami wsparcia²⁹⁹.

Większość osób zapytana o to, czy powinny nastąpić zmiany w tym obszarze odpowiada twierdząco. Wymaga to jednak projektowania działań, które będą wspierać w tym osoby z niepełnosprawnościami:

Czego potrzebują osoby niepełnosprawne, aby wzmocnić swoją obecność w sferze publicznej, aby mogły występować w roli ekspertów i ekspertek oraz reprezentantów własnego środowiska³⁰⁰

Jak najbardziej, to osoby doświadczające niepełnosprawności powinny być rzecznikami swoich interesów. Również w projektach dotyczących danej grupy powinny znaleźć się w kierownictwie takie osoby mieć większościowy parytet, osoby pełnosprawne powinny pełnić rolę asystentów oraz w razie potrzeby specjalistów. Powinno się wykorzystywać potencjał osób z niepełnosprawnością³⁰¹.

Są organizacje, które są dumne z tego, że są u nich same osoby z niepełnosprawnościami, pełnosprawni są tylko wolontariusze, natomiast nie współpracują z żadnymi specjalistami (sami są także specjalistami). Wydaje mi się, że jeśli chodzi o specjalistów to należy dopuścić osoby z niepełnosprawnością ale także pełnosprawnych specjalistów³⁰².

²⁹⁸ Małgorzata Czajkowska-Kisil, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

²⁹⁹ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³⁰⁰ Agata Chelstowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³⁰¹ Małgorzata Talipska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³⁰² Elżbieta Oleksiak, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Nic nie jest bowiem bardziej społecznie wiarygodne niż mówienie o własnych sprawach, własnym językiem, własnymi emocjami. To wymaga niestety większej pracy, cierpliwego towarzyszenia, dawania przestrzeni na swobodną wypowiedź. Na to brakuje w zwykłym życiu czasu, zwłaszcza w dobie szybkości, ograniczeń czasowych jakim jesteśmy stale jako społeczeństwo poddawani. Proces ten wymaga też dojrzałości samych rodzin w akceptacji na proces zmian³⁰³.

Jak zauważają niektóre osoby pozycja osób z niepełnosprawnościami jest różnorodna i związana również z innymi cechami tożsamości niż niepełnosprawność. Pewne osoby i ich interesy są lepiej reprezentowane a inne gorzej:

Brak szerokiej reprezentatywności w obrębie zróżnicowanego przecież środowiska osób z niepełnosprawnościami, brak heterogeniczności w dyskusji i na szczeblach zarządzania powoduje, że głos organizacji osób niepełnosprawnych reprezentuje często interesy tylko określonych, homogenicznych grup. Dyskurs w obrębie ruchu na rzecz niepełnosprawności w dużym stopniu marginalizuje głosy kobiet, osób o nieheteroseksualnej orientacji, osób o innym pochodzeniu etnicznym itd³⁰⁴.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Powinien istnieć obowiązek zapraszania do reprezentowania w różnych gremiach swoich interesów przedstawicieli wszystkich grup osób z niepełnosprawnością. W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną mogą to być self advokaci³⁰⁵.
- Powinny powstać przepisy określające „większościowy parytet”, czyli jaki procent osób z niepełnosprawnościami powinien być w organizacjach, instytucjach, projektach itp., które reprezentują interesy osób z niepełnosprawnościami.
- Tworzenie krajowych programów szkoleń self advocacy oraz warsztatów rozwijających kompetencje związane z występami publicznymi, komunikacją, negocjacjami itp.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- *Zwiększanie reprezentacji osób z niepełnosprawnościami powinno obejmować*

³⁰³ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³⁰⁴ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³⁰⁵ Danuta Serafin, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

zarówno wspieranie silnego ruchu i tworzenia organizacji osób z niepełnosprawnościami, ale też facylitowanie dialogu i wymianę doświadczeń z tym ruchem, konsultowanie i włączanie w procesy tworzenia wszelkich strategii dotyczących niepełnosprawności³⁰⁶.

- *Wspieranie różnorodności w obrębie ruchu osób niepełnosprawnych i włączenie do programowania takich działań perspektywy intersekcyjnej*³⁰⁷
- *Budowanie i rozwijanie platform Self adwokatów: tak by mogli się oni również wypowiadać we własnych sprawach. Uczy się ich by mogli występować we własnym imieniu - stając się swoimi rzecznikami (..) Grupy self-adwokatów istnieją już prawie we wszystkich krajach europejskich. Pojawiły się nowe profesje – osoby wspierające i tzw. facylitatorzy, którzy rozwinęli umiejętności i podejście w taki sposób, by asystować w autonomicznym rozwoju self-adwokatów. To pokazuje jak ważny jest ruch self-adwokatów, który rozwija się w ostatnich latach. Wiele lokalnych grup self-adwokatów jest zrzeszonych w Europejskiej Platformie Self-Adwokatów (European Platform of Self-Advocates - EPSA), działającej w ramach Inclusion Europe*³⁰⁸.
- *Dzielenie się dobrymi praktykami i impelmentowanie sprawdzonych rozwiązań zagranicznych: Dobrą praktyką na szczeblu państwowym, w zakresie włączania głosu organizacji osób z niepełnosprawnościami, a zwłaszcza wśród nich kobiet, był proces powstawania Planu Działań na Rzecz Kobiet z Niepełnosprawnościami w Hiszpanii, będący wynikiem ścisłej współpracy rządu Hiszpanii i CERMI (hiszpańskiej organizacji parasolowej zrzeszającej organizacje osób z niepełnosprawnościami lub działające na ich rzecz w Hiszpanii). Celem przygotowania planu została powołana szeroka ekspercka grupa robocza, złożona z przedstawicieli/ek rządu, służb publicznych, przedstawicielek organizacji kobiecych oraz kobiet reprezentujących ruch osób z niepełnosprawnościami, która przygotowała szkic dokumentu, w dużej mierze opierając się na danych i wytycznych zebranych we wcześniej przygotowanym przez CERMI opracowaniu. Ostateczny projekt dokumentu został skonsultowany i zaopiniowany przez CERMI, następnie przez Forum Dialogu Społecznego i ostatecznie zatwierdzony przez*

³⁰⁶ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³⁰⁷ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³⁰⁸ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

parlament³⁰⁹.

4.13. Brak widoczności osób z niepełnosprawnościami

Charakterystyka bariery:

Jednym ze skutków braku reprezentowania interesów i potrzeb osób niepełnosprawnych przez nich samych jest mniejsza ich widoczność w społeczeństwie. Przyczyną braku obecności osób z niepełnosprawnościami w przestrzeni publicznej są również bariery i dyskryminacja w obszarze zatrudniania, dostępności i innych.

Zapewnienie osobom z niepełnosprawnością i ich opiekunom i opiekunkom pełnego dostępu do sfery publicznej powinno być celem samym w sobie, ale umożliwiłoby też zwiększenie ich widoczności, udziału w życiu społecznym i możliwości kształtowania świadomości społecznej³¹⁰.

Brak kontaktów z osobami z niepełnosprawnością wpływa bardzo często na stereotypowe postrzeganie tej grupy lub jako „niezdrowej atrakcji”.

A jeśli zaistnieją, będą widoczni, jeśli dzięki wsparciu będą mogli uczestniczyć w życiu swoich społeczności i korzystać ze wszystkich form aktywności społecznej na równi z innymi członkami społeczeństwa, to wtedy nie będą potrzebne kampanie. Ludzie będą mieli z nimi kontakt, przestaną być „niezdrową atrakcją”, wtopią się w społeczny krwioobieg. Nie ma lepszej formy na podnoszenie społecznej świadomości jak możliwość bezpośredniego kontaktu, wspólne bycie w codzienności, korzystanie z na miarę potrzeb i możliwości każdego z nas z życia w otwartym środowisku. Kampania przygotowuje grunt społecznej świadomości, ale żeby OzN mogła korzystać z przysługujących jej praw do aktywnego życia potrzebna jest jej likwidacja wszelkich barier, które jej to społeczne funkcjonowanie uniemożliwiają³¹¹.

Konieczne są również zmiany związane z dostępnością, brakiem dostosowywania przestrzeni publicznej, które powodują trudności w przemieszczaniu się i poruszaniu.

³⁰⁹ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³¹⁰ Agata Chelstowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³¹¹ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Niepełnosprawni po prostu muszą stać się częścią społeczeństwa. Pomogłoby pełne projektowanie uniwersalne we wszystkich aspektach życia społecznego³¹².

Istotne jest również zwiększanie zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami, przez co istnieje o wiele więcej sytuacji, kiedy osoby pełnosprawne mogą mieć kontakt z osobami z ograniczeniami sprawności.

Sądzę, że dobrą praktyką było by zatrudnianie osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami w urzędach. Mam tu na myśli nie zatrudnienie jednej osoby niepełnosprawnej na stanowisku ukrytym w ostatnim pokoju, ale zatrudnienie wielu osób niepełnosprawnych na różnorodnych stanowiskach włącznie z punktami obsługi interesantów. W ten sposób społeczeństwo być może zacznie zauważać że osoby niepełnosprawne to takie same osoby³¹³.

Wszelkie zmiany dokonują się w toku kontaktów, integracji wzajemnego poznania. Im więcej jest takich kontaktów, tym szybciej zmieniają się postawy społeczne wobec OzN³¹⁴.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Wdrażanie obowiązków związanych z wprowadzaniem racjonalnych usprawnień, universal design, dostępności, co umożliwi korzystanie z przestrzeni publicznej osobom z niepełnosprawnościami, a jednocześnie zwiększenie ich widoczności w społeczeństwie.
- Tworzenie i realizowanie kampanii społecznych, które pozwolą na zwiększenie widoczności osób z niepełnosprawnościami i ukazywanie niestereotypowych wizerunków.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

- Prowadzenie działań, które będą angażowały osoby sprawne i z niepełnosprawnościami, co umożliwi bezpośredni kontakt i budowanie relacji.

³¹² Krzysztof Wostal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³¹³ Robert Zarzecki Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³¹⁴ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

4.14. Kwestie językowe związane ze słowem określającym tożsamość osoby z niepełnosprawnością

Charakterystyka bariery:

Większość osób uczestniczących w debacie dostrzega rolę języka i jego wpływie na postrzeganie osób z niepełnosprawnościami.

Zdecydowanie rodzaj używanych określeń determinuje nasz sposób myślenia, odczuwania, a więc również postępowania –wszystkie te elementy natomiast leżą u źródła postaw³¹⁵.

To, w jaki sposób wyrażamy się o osobach reprezentujących określoną grupę społeczną jest wyrazem naszej postawy, a czasem także (nie)wiedzy w danym zakresie³¹⁶.

W języku polskim języku funkcjonują różne określenia dla niepełnosprawności. Na przestrzeni lat nastąpiły zmiany w stosowaniu terminologii, określenia stygmatyzujące „kaleka”, „inwalida”, które mają konotacje ściśle medyczne używane są coraz rzadziej. Kwestia nazewnictwa wzbudza gorącą dyskusję i różnice zdań. Wiele osób zauważa, że dobrą zmianą jest zastąpienie określenia „osoba niepełnosprawna” terminem „osoba z niepełnosprawnością”. Dodatkowa literka pozwala nam dostrzec złożoną tożsamość danej osoby.

W społeczeństwie utrwaliło się pojęcie osoby niepełnosprawnej i ono dominuje. W odniesieniu do uczniów mówiono jeszcze nie tak dawno o dzieciach specjalnej troski. Nazwanie kogoś kaleką było stygmatyzujące. I dobrze się stało, że termin ten odchodzi do przeszłości³¹⁷.

Blizsze mi jest pojęcie osoba z niepełnosprawnością niż osoba niepełnosprawna. Jednakże wydaje mi się, że nie ma to wpływu na postrzeganie przez społeczeństwo niepełnosprawności³¹⁸.

³¹⁵ Iwona Wojtczak-Grzesińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³¹⁶ Aneta Szarfenberg, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³¹⁷ Halina Drachal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³¹⁸ Krzysztof Wostal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Od lat prowadząc edukację antydyskryminacyjną posługuję się pojęciem osób z niepełnosprawnością, co uważam za bardzo ważne. Stereotypowe postrzeganie problemu niepełnosprawności, pociąga za sobą ryzyko, iż osoba będzie postrzegana jedynie przez pryzmat trudności jaką ma w związku z brakiem przystosowania przestrzeni wokół, bez uważności na złożoność tożsamości osoby, która oprócz tego że na przykład porusza się na wózku inwalidzkim, ma wiele do zaoferowania³¹⁹.

Określenie „osoba z niepełnosprawnością” wskazuje na podmiotowy charakter, w czytelny sposób wskazuje, że „niepełnosprawność” to wyłącznie jedna z cech charakteryzujących osobę - nie utożsamiając niepełnosprawności z całością „zasobów” człowieka³²⁰.

Użyte określenie ma również znaczenie w kontekście politycznym i społecznym.

Stosowanie „konwencyjnej” terminologii – ma ona bowiem kolosalny wpływ na postrzeganie sprawstwa i odpowiedzialności za kwestię niepełnosprawności – nie jest to już bowiem tylko problem osoby, niezdolność, kwestia prywatna, ale swego rodzaju zadanie publiczne do realizacji oraz prawa osoby i konieczność ich respektowania w przestrzeni publicznej; Taki język tworzy pozytywny klimat dla kreowania polityk publicznych respektujących i szanujących godność i prawa osoby, podkreślających jej wartość nie związaną z innymi atrybutami³²¹

Pojawiły się również komentarze potwierdzające, że zmiana terminologii może przynieść korzyści psychologiczne związane z tym jak same osoby postrzegają swoją tożsamość:

W trakcie warsztatów dla kobiet z niepełnosprawnościami wielokrotnie spotkałam się z entuzjastycznymi reakcjami uczestniczek na propozycje zmiany nazewnictwa, np. „dziewczyna z niepełnosprawnością, to przecież tak jak dziewczyna z torebką, albo z książką.” Uświadomienie sobie możliwości zdjęcia z siebie językowej stygmy, bardzo pozytywnie i wzmacniająco wpływało na samopostrzeganie wielu z uczestniczek badań, uświadamiając im, że nie wyłącznie stopień sprawności determinuje ich pozycję społeczną oraz buduje tożsamość. (...)może umożliwić też samym osobom z niepełnosprawnościami

³¹⁹ Karolina Kędziora, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²⁰ Iwona Wojtczak-Grzesińska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²¹ Magdalena Fac-Skhirtladze, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

zdjęcie ciężącego na nich „ciężaru niepełnosprawności”, nadanie temu doświadczeniu więcej zwyczajności (...)³²².

Nie wszyscy jednak dostrzegają korzyści związane ze zmianą terminologii, wprowadzanie nowych zwrotów postrzegają jako poprawność polityczną lub uważają je za śmieszne:

Słyszałam też kilkakrotnie od samych osób z niepełnosprawnością, że ta nazwa ich śmieszy, że jest sztuczna a one są niepełnosprawne a nie z jakąś przylepioną niepełnosprawnością. Jest więc różnie z tym odbiorem nazw w samym środowisku osób, których to dotyczy³²³.

Jednak w przypadku poszukiwania określeń adekwatnych dla osób z niepełnosprawnościami uważam, że tu poprawność czy chęć aby nikogo nie urazić zwyciężyła nad racjonalnością i rzeczowością w dyskusji publicznej³²⁴.

Jestem osobą niewidomą. I jeżeli jestem osobą z niepełnosprawnością, w moim mniemaniu jest to równe z tym, że jestem osobą niepełnosprawną przynajmniej w zakresie wzroku. Moim zdaniem osoba doświadczająca niepełnosprawności to nazwa poszukiwana trochę na siłę.

Poszukując określeń na oddzielenie niepełnosprawności od reszty cech tożsamości i podkreślanie, że niepełnosprawność jest tylko jej częścią, pojawiały się propozycje innych terminy np. „osoba doświadczająca niepełnosprawności. Tego typu zmiany językowe w określaniu niepełnosprawności przypominają niektórym osobom rekonstrukcje językowe stosowane np. w kontekście doświadczania przemocy:

Odchodzi się w dyskursie dotyczącym zjawiska przemocy od określeń „kat” i „ofiara” na rzecz określeń „sprawca” i „osoba poszkodowana” lub „osoba doświadczająca przemocy”. Takie określenia ułatwiają identyfikację problemu i zapobiegają wtórnej wiktymizacji. Dlatego mówi się raczej o doświadczeniu przemocy, aby podkreślić występowanie tego zjawiska w czasie i zbudować świadomość, że taka sytuacja może spotkać dowolną osobę³²⁵.

³²² Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²³ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²⁴ Aneta Szarfenberg, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²⁵ Agata Chelstowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Dla wielu osób to określenie jest jednak nieadekwatne lub może wywoływać efekt odwrotny od zamierzonego:

Doświadczenie czegoś rozumiem jako stan chwilowy incydentalny, taki, który zostawia po sobie ślad. Nie można doświadczeniem nazwać trwałego inwalidztwa³²⁶.

W moim sposobie percepcji nie budzi niewłaściwych odczuć; obawiam się jednak, że użyte w nim sformułowanie „doświadczenie” może wywoływać w powszechnym odczuciu uczucie litości; a tego przecież osoby z niepełnosprawnością nie oczekują³²⁷.

Osoba doświadczająca niepełnosprawności to kolejny eufemizm, który myślę, że niewiele wniesie, jeśli chodzi o postrzeganie niepełnosprawności przez resztę społeczeństwa³²⁸.

Grupa osób z niepełnosprawnościami jest bardzo różnorodna, a pozytywne zmiany związane z używaniem języka wrażliwego na niepełnosprawność dostrzegane są również wewnątrz podgrup.

W środowisku, z którym pracuję coraz rzadziej używa się terminu „osoba upośledzona umysłowo” zastąpiła ją nazwa osoba z niepełnosprawnością intelektualną. Widzę, że wielu rodziców cieszy się z tej zmiany i dobrze, ją odbiera uważając, że nazywanie ich dzieci „upośledzonymi umysłowo” było dla nich bardzo stygmatyzujące. Wiem również, że same osoby z niepełnosprawnością intelektualną odebrały tę zmianę bardzo pozytywnie³²⁹.

Osobom głuchym głównie z młodszego pokolenia przeszkadza też określenie głuchoniemy sugerujący, iż głusi nie posiadają języka co w wielu przypadkach jest nieprawdą ponieważ posługiwanie się polskim językiem migowym daje takie same możliwości komunikacyjne jak osobom z prawidłowym zmysłem słuchu. Z perspektywy widzenia osób głuchych użycie słowa niepełnosprawny jest co najmniej dziwne z tego względu, iż głusi mają takie same możliwości prócz słyszenia³³⁰.

Język jest żywy i ciągle zmienia się w czasie, jednak te zmiany nie zawsze są łatwe do wprowadzenia czy też odbierane pozytywnie zarówno przez osoby, których dotyczą jak również otoczenie i całe społeczeństwo. Częstym argumentem przeciwników zmian językowych jest nienaturalność zmian lub naruszanie tradycji i struktur językowych. Jak

³²⁶ Robert Zarzecki Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²⁷ Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²⁸ Krzysztof Wostal, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³²⁹ Zofia Pągowska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³³⁰ Małgorzata Talipska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

zauważa Dariusz Galasiński zmiany w mentalności często wyprzedzają zmiany struktur językowych: „To, jak mówimy, nie wynika z przepisów w podręcznikach gramatycznych, ale raczej z naszego, nazwijmy to, poczucia językowego. Coraz częściej burzymy się przeciwko „pederastom”, „żydzeniu” czy „kalekom”, a buntujemy się, bo zmienia się społeczeństwo, jego wartości i ideologie, a nie „system językowy”. (...) I wreszcie, to, jak piszemy i mówimy, ma wymiar polityczny i społeczny – dlatego też oburzenie społeczne wywołują od czasu do czasu ekspertyzy lingwistyczne, w których językoznawcy naruszają właśnie owo poczucie językowe ludzi. Język odzwierciedla i sprzężeniem zwrotnym wspiera i nakręca te zmieniające się koniunktury i konteksty społeczne”³³¹.

Zdaniem badaczy i badaczek antydyskryminacyjnych wprowadzanie nowych reguł językowych zawsze wzbudzać będzie opór części społeczeństwa. Podobne sytuacje zmiany języka można zaobserwować w przypadku innych grup mniejszościowych. Określenia „murzyn”, „homoseksualista” aktywują negatywne skojarzenia, uprzedzenia i przejawem etnocentryzmu i niewrażliwości na różnorodność. Dlatego zastąpiono je słowami: czarnoskóry, osoba homoseksualna, a do zawodów wykonywanych przez kobiety zaczęto dodawać żeńskie końcówki (dyrektorka, prezeska, ministra). Rodzaje reakcji na język wrażliwy, czyli również na nowe słowa takie jak „osoba z niepełnosprawnością” czy też „osoba doświadczająca niepełnosprawności”, przypominają sposoby reagowania na różnice pojawiające się w komunikacji międzykulturowej, opisane przez Janet Bennett i Milтона Bennetta³³².

W reakcji na nowe zwroty może pojawić się **zaprzeczenie** (całkowite odrzucenie nowych zwrotów, nowy język traktowany jedynie jako trend i wymysł), **obrona** (żarty, wyśmiewanie nowych określeń), **minimalizm i uniwersalizacja** (nie dostrzeganie różnic pomiędzy starymi i nowymi określeniami). Bennettowie określili te fazy jako entocentryzm czyli mechanizm postrzegania, interpretowania i oceniania zachowań innych ludzi przez pryzmat własnych norm kulturowych³³³

³³¹ Galasiński D., Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?, www.pfron.org.pl/download/5/477/01-DariuszGalasinski.pdf, dostęp: 10.01.2017.

³³² Cieślukowska D., Branka M., *Edukacja Antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, pod red. Maja Branka, Dominika Cieślukowska, Wydawnictwo Willa Decjusza, Kraków 2010, s. 104.

³³³ Tamże, s. 87.

Kolejne trzy fazy wiążą się ze zwiększaniem zrozumienia dla nowych określeń, lepszym zrozumieniem ich funkcji i znaczeń: **akceptacja**: szacunek wobec zachowań i wobec wartości (stopniowe rozumienie intencji wprowadzania nowych określeń i dostrzeganie wartości), **adaptacja** (używanie nowych określeń, włączanie ich swojego języka, zauważanie znaczenia nowych znów i korzyści), **integracja** (intuicyjne posługiwanie się nowymi określeniami, wybór odpowiednich określeń w zależności od kontekstu i wagi sytuacji)³³⁴.

Aby nowe słowa weszły do słownika osób żyjących w społeczeństwie potrzebne są działania informacyjne i równościowe, które pozwolą lepiej zrozumieć jaki cel ma zmiana określeń. Niezbędne są również działania podnoszące świadomość samych osób z niepełnosprawnościami, aby mogły dostrzec osobiste korzyści w stosowaniu nowych zwrotów. Potrzebne jest również wypracowanie pewnych standardów, które pozwolą na ujednoczenie stanowiska jakie określenia mają być stosowane w przepisach prawnych czy też w oficjalnych dokumentach. W przypadku bezpośrednich kontaktów z osobami z niepełnosprawnością ważne jest, aby pozwolić osobie na wybór takiego określenia jakie jest dla niej najlepsze, co również potwierdzają wypowiedzi uczestników i uczestniczek debat:

*Uważam, że osoba z konkretną niepełnosprawnością sama powinna zdecydować jak siebie określa*³³⁵.

*Konwencja zaznaczyła dość wyraźnie też, że również jest prawo każdej osoby z niepełnosprawnością do określania jak one się najlepiej czują w tym i czasami sama terminologia wszystkiego nie zmienia prawdę*³³⁶.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- Wypracowanie standardów dotyczących języka stosowanego w przepisach prawnych i oficjalnych komunikatach i wprowadzenie obowiązku używania go.

Rekomendacje i kierunki zmian pozaprawnych:

³³⁴ Tamże, s. 105-106.

³³⁵ Aleksandra Migalska, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

³³⁶ Lidia Best, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

- Konsultacje dotyczące wyboru określeń ze środowiskami zajmującymi się konkretnymi niepełnosprawnościami celem zrozumienia stanowisk w kwestii językowej.
- Prowadzenie warsztatów, szkoleń, debat, dyskusji, wykładów podnoszących świadomość funkcji i korzyści wynikających z używania języka wrażliwego na niepełnosprawność oraz kontekstu antydyskryminacyjnego.
- Prowadzenie działań podnoszących świadomość w zakresie języka wrażliwego na niepełnosprawność skierowanych do decydentów, nauczycieli/ek, urzędników, pracowników instytucji publicznych i ogółu społeczeństwa.

4.15. Brak mechanizmu mierzenia poziomu świadomości społecznej

Jak wskazują autorzy *Opracowania regulacyjnego* brakuje w Polsce mechanizmu mierzenia świadomości społecznej, który pozwoli na dostarczenie odpowiednich danych na temat postaw społecznych. Statystyka publiczna jest narzędziem o charakterze informacyjnym zarówno dla społeczeństwa, jak i organów państwa i administracji publicznej oraz podmiotów gospodarki narodowej o sytuacji ekonomicznej, demograficznej, społecznej oraz środowiska naturalnego. Dane z rzetelnie wykonanych analiz pozwalają na sformułowanie obszarów problemów i konkretnych celów, które mogą być rozwiązane np. poprzez prowadzenie kampanii społecznych czy też programów podnoszenia świadomości.

Jak wskazują wyniki analiz prawnych brakuje ustaleń dotyczących prowadzenia badań w zakresie podnoszenia świadomości.

Zgodnie z art. 18 ustawy o statystyce publicznej program badań statystycznych statystyki publicznej ustala corocznie Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2016 nie zakłada przeprowadzenia badań w tego typu zakresie³³⁷.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

³³⁷ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 28.

- *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2017, a także rozporządzenia wydawane w kolejnych latach, powinny zawierać badania w temacie wizerunku osób niepełnosprawnych, ich praw oraz poziomu świadomości społecznej w sprawach dotyczącej spraw osób niepełnosprawnych³³⁸.*

4.16. Niewystarczająca ilość działań uświadamiających skierowanych do decydentów/ek oraz osób kształtujących opinię publiczną

Uczestnicy i uczestniczki debat wskazują również na potrzebę podnoszenia świadomości osób pełniących funkcję publiczne lub mające wpływ na podejmowanie decyzji dot. Osób z niepełnosprawnościami.

Obserwuję niestety i doświadczam niestety i wiem z doświadczeń innych podmiotów jak często jest to no trochę jak rosyjska ruletka. Raz damy na dany projekt środki drugi raz nie damy (...) Zakładam, że jednym z kluczowych problemów jest brak wiedzy tak, brak świadomości tego z jakimi problemami mierzą się osoby z niepełnosprawnością³³⁹.

Podobne postulaty formułuje inna osoba, która wskazuje, że grupami docelowymi działań związanych z podnoszeniem świadomości powinny być:

administracja publiczna i radni proszę państwa, bo to oni bardzo często decydują o tym na co środki publiczne na obszarze jednostki samorządu terytorialnego są przeznaczane. Jeżeli ich wiedza i świadomość jest żadna to bardzo łatwo wmówić im, że o wiele ważniejsze jest wybudowanie pół kilometra drogi gdzieś tam na wsi, aniżeli wsparcie założymy warsztatu terapii zajęciowej czy utworzenie nowej placówki, czy zapewnienie jakiegokolwiek innej formy wsparcia, jeżeli są to osoby, które nie mają w swoim środowisku osób z niepełnosprawnością, nie mają na ten temat wiedzy³⁴⁰.

Jedna z uczestniczek debaty, Karolina Kędziora, radczynie prawna i edukatorka antydyskryminacyjna podkreśla:

³³⁸ Tamże, s. 28.

³³⁹ Grzegorz Kozłowski, „Źródło: Debata tematyczna poświęcona podnoszeniu świadomości”

³⁴⁰ ³⁴⁰ Jolanta Borek, Źródło: Kwestionariusz opinii doradczej do debaty poświęconej podnoszeniu świadomości

Naprawdę grupy społeczne, które często podejrzewamy o to, że nie chcą się edukować w tym zakresie, że nie są zainteresowane, są otwarte na tą wiedzę. Tylko muszą mieć szansę, żeby tą wiedzę otrzymać i to co dla mnie bardzo ważne i czego mi brakuje w różnego rodzaju działaniach szkoleniowych, na przykład dla tej grupy o której wspomniałam czyli sędziów, prokuratorów, pełnomocników procesowych to czego mi brakuje i z różnych powodów się nie dzieje to to, żeby włączać jeżeli mówimy o grupie osób z niepełnosprawnościami samych niepełnosprawnych do tego procesu edukacyjnego.

Autorzy *Opracowania regulacyjnego w obszarze Konwencji* stwierdzają, że brak jest regulacji prawnych dotyczących tego, jak mają zachowywać się osoby pełniące funkcje publiczne, jednak znaleźć można sformułowania stanowiące potencjał związany z realizacją działań podnoszących świadomość.

Osoby pełniące ważne funkcje społeczne powinny być „nieskazitelnego charakteru”³⁴¹, odsyłając do powszechnie przyjętych w danej kulturze norm moralnych. Na tej samej zasadzie oceniać należy zachowania, które prowadzą do „uchylenia godności urzędu”³⁴². Wspieraniu tego typu dobrych zachowań służyć powinien system szkoleń zawodowych³⁴³.

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

- *Podmioty publiczne w programach szkoleniowych dla pracowników powinny uwzględnić temat komunikacji z osobami niepełnosprawnymi oraz komunikacji o osobach niepełnosprawnych (dla rzeczników prasowych powinno być to szkolenie obowiązkowe). Państwo powinny też wspierać i promować tego typu szkolenia w podmiotach prywatnych, zwłaszcza działających w obszarze mediów³⁴⁴.*

Rekomendacje i kierunki zmian prawnych:

³⁴¹ np. art. 61 prawa o ustroju sądów powszechnych, za: Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalaśiński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r

³⁴² np. art. 107a prawa o ustroju sądów powszechnych, za: Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalaśiński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r

³⁴³ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalaśiński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 31.

³⁴⁴ Kaźmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalaśiński., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r., s. 31.

- Prowadzenie szkoleń i innych działań uświadamiających skierowanych do decydentów i prowadzonych przez osoby z różnymi niepełnosprawnościami.

Piśmiennictwo

Arczewska M., *Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016

Szpirek B. A., *Niepełnosprawność w środkach społecznego przekazu*, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Leszno 2008,

Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób z niepełnosprawnościami*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2016

CBOS, *Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań*, Warszawa, listopad 2007 r., http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_169_07.PDF, dostęp: 11.01.2017

Cieślukowska D., Branka M., *Edukacja Antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, pod red. Maja Branka, Dominika Cieślukowska, Wydawnictwo Willa Decjusza, Kraków 2010

From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights, Geneva 2007

Galasiński D., *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, www.pfron.org.pl/download/5/477/01-DariuszGalasinski.pdf, dostęp: 10.01.2017.

Gawlicz K., Rudnicki P., Starnawski M., *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Warszawa: Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, 2015, [http://tea.org.pl/userfiles/raporty/raport_tea_dyskryminacja_w_szkole.pdf], s. 146.

Abramowicz M. (red.), *Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011

Kawa J., Raźniewski P., Tomczyk U., „*Analiza dokumentów międzynarodowych dotycząca procesu wdrażania KPON oraz identyfikacji barier w tym procesie*”, Olsztyn 2016

Każmierczyk P., Matczak M., Romanowicz M., Zalański., *Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. Z 2012 r., poz. 1169): Podnoszenie świadomości (art. 8 konwencji)*, Warszawa 2016 r.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)

Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r.,

Tekst opublikowany w Dzienniku Ustaw w dn. 25 października 2012 r., poz. 1169.

Kwestionariusze opinii doradczej uczestników doradczo-programowej poświęconej podnoszeniu świadomości, która odbywała się 26 sierpnia 2016, w JM Hotel Warszawie

Kozakoszczak A., *Opracowanie i wdrażanie standardów równego traktowania w szkole – potrzeby, doświadczenia, wnioski*, Seria „Z teorią w praktykę”, nr 5/2014, Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa 2014

Łaciak B., *W medialnej pułapce – wizerunek osób niepełnosprawnych, przekłamania, niedopowiedzenia, idealizacja*, www.bardziejkochani.pl

Raport metodologiczny, przygotowania Raportu syntetycznego w ramach projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2016

Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2013 r., poz. 560)

Transkrypcja debaty doradczo-programowej poświęconej podnoszeniu świadomości, która odbywała się 26 sierpnia 2016, w JM Hotel Warszawie

The International Classification of Functioning, Disability and Health. WHO, 22 May 2001 (resolution WHA 54.21).

Zarządzenie nr 23/3013 Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie realizacji zadań niezależnego organu ds. popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich

Strony internetowe:

<http://www.bpp.gov.pl>

<https://www.csioz.gov.pl>

<http://www.eurosprawni.org>

<https://www.equalityhumanrights.com>

<http://eur-lex.europa.eu>

<http://www.consilium.europa.eu>

<https://eeas.europa.eu>

<http://www.europarl.europa.eu>

<http://eige.europa.eu>

www.infor.pl

<https://www.mr.gov.pl>

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov>

<http://www.ohchr.org>

<https://www.power.gov.pl>

<https://www.rpo.gov.pl>

<http://strategia2020.pomorskie.eu>

<http://www.un.org>

<http://www.who.int>

